

Ez a könyv
Határ Győző
szubjektív vallomása,
egy mozgékony,
bölcsező szellem
írói alkotása.

A kiadó
vitairatnak szánja,
amelynek
tételeivel
nem azonosítja magát,
mivel tiszteli
valamennyi
vallás híveinek
benső meggyőződését.
Ám tisztelendőnek
tartja a szerző
véleményszabadságát is.

(E tolerancia
_jegyében
az idegen szavak
átírásánál
sem ragaszkodott
valamelyik
hazai szabványhoz,
hanem betűhíven
adja közre
a kéziratot.)

Flatár György referátum

A Lény Megistenülése

fejezetek a filozófia
abszurd drámájából

TEREBESS KIADÓ
BUDAPEST, 1998

*„Ha Fényt mondok, Istent mondom
Ha Istent mondok, a Fényt mondom”*

(Suhrawardi)

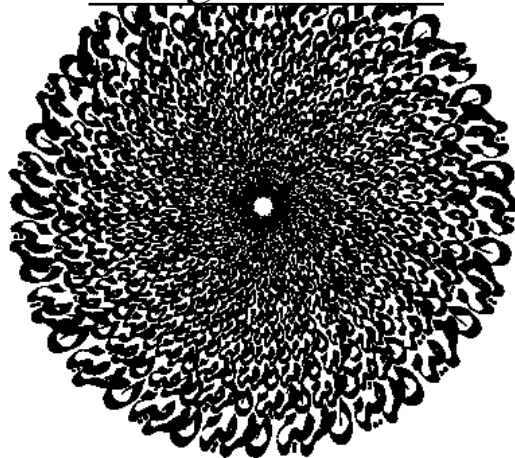
© Határ Győző, 1998

Kiadta a Terebess Kiadó Budapesten, 1998-ban
A kötetet tervezte és a kiadásért felel Terebess Gábor
A szöveget Steinert Ágota gondozta
Műszaki szerkesztő: Bozzay Kristóf
Készült a Szegedi Kossuth Nyomda Kft. üzemében

ISBN 963 85723 0 2

TE 27

Bevezető

Angolában harcolnak, Szomáliában lőnek, Szudánban éheznek, Észak-Írországban robbantanak, Irakban mérgeggázzal gyilkolják a lópórák sítáit, Nagorno Karabahban a levegőből bombázzák az örményeket, Grúziában közelharcot folytatnak az abházokkal, a „Királysírok” völgyében gépfegyversorozattal lyuggatják az egyiptomi idegenforgalmi buszok oldalát, Tibetben rágyújtják a szerzetesekre kolostoraikat és Ex-Jugoszláviában se világítás, se fűtés: a „fajtisztogató” népi rítus rémületében krumplihéj-levest kanalaznak a nem harcoló öregek. Nálunk, a fenyegetettség légkörében és kenyérgondokkal küzdve, ugyan ki ne adna igazat a kiszikkadt, beszürkült léleknek, aki félretolja az ilyen, „elvontnak” elhírhedt s amúgy is, veszedelmes gyakorlati következményekkel terhes elmefuttatást, amilyen ez is, ez a kis minireferátum? A falakon áthallatszik a fegyverropogás, korgó gyomorral nem fog az agy. Tolja félre: az ő helyében magam is azt tenném, félretolnám, igaza van a mogorvaságában is nekem oly igen Nyájas Olvasónak

– miért adom hát közre akkor mégis ezt az absztrakt elmélődést?

– két okból. Mert központi gondolata – az optikus reflexív túltengése gondolkozásunkban – egyik vaskos opuszomnak fő vonulata volt ugyan; ám ezt a könyvem nem hogy félretolta volna – észre se vette az irodalom promontóriumára állított figyelő, hiszen a várta is olyan, akárcsak a jövőtől rettegő, űzött-agyonhajszolt Nyájas Olvasó. Ez a kisebbik; a nagyobbik ok meg ez :

mikor volt – volt valaha is úgy, hogy nem torkolati tüzek villogása, *arcubalisták* süvítése, *catapultariuszok* ordítózása,

dárdaszórák/golyószórák pergése, égzengés/fegyverropogás közepette vetette papírra eszméit a gondolkozó?

nem követte-e perzsa hadjáratára Gordianuszt s épp csak hogy ép bőrrel kimenekült a veszített csata sűrűjéből a császár meggyilkolása után, Plotinosz, hogy Antiochiában, első rémületéből magához térjen? Marcus Aurelius nem a panonniai véres harcok közepette irdogált sátrában a Mértékletes Életről? S nem Jógonosz „Nagy” Theodorik tömlöcében vetette papírra meditációit a halálraítélt a Végző Vigaszról, ami a filozófia: Boethius, „az utolsó római, az első skolasztikus”?

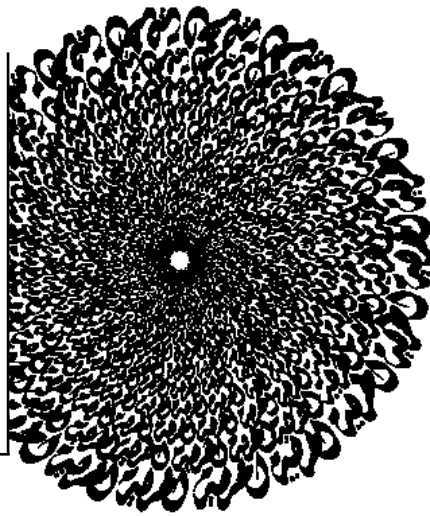
Nem váltig a Harmincéves Háború zengése, Wallenstein táborának sereghajtó csörömpölése csendült Jacob Böhme fülebe, nem a Hétéves Háború csatái robajlottak Herder, Hamann, Jacobi pennája-kalamárisa körül – Descartes nem tábori dobon ülve jegyezte a „Módszert”, Wittgenstein nem olasz hadifogságban írta tele „kockás füzetét”?

– az eszme gondolódik magától, az elmélődés nem állhat meg, csak azért, mert a főemlősök közül ez a fő-fő Predator előszeretettel háborúzik

– hogy majd „jó egy jobb kor”, amikor meditáló csend lesz, akár a templomban, az Ádámivadék pedig evangéliumi gumimosollyal egymásravigyorog: „*laudetur*”?...?! Feltéve, de meg nem engedve. Ha el is jön, nem nekünk jön el az egy-akol-egypásztor kora, a gondolat arra nem várhat. A gondolkozó megírja és kibocsátja elmélődéseit: mini-referátumát a maga veszélyére és lehetőségére. De nem vitatja el a mérges nyálát nyelő Nyájas Olvasó jogát, hogy félretolja.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'János', written over a horizontal line.

Első Rész

**A MISZTIKA ÉS SZENTSÉG FOGALMÁNAK
FÖLDRAJZI VÁLTOZÁSAI**

I. Látásmódunk protagoreicitása

Mit értsünk azon, hogy (már mindjárt az optikus reflexív „nyelvén” fogalmazva:) „látásmódunk” protagoreus? Mit értünk rajta...?!

Sokkal többet annál, amit az Abderrita, – Szokratész szénior szellemtársa és mestere, Protagorász nevezetes *dictuma* sejtet és tartalmaz, *panton khrematon metron anthroposz*; mert alaptételét menten kiterjeszhetnénk ezen a minden mértéken túlra, olyan alapon, hogy gondolkozásunk „szemléleti formája” az ember (ha ragaszkodunk e tipegősszertartásos filozofikus finomkodáshoz); fogalmazhatnánk szorosabban úgy is, hogy az észlelés/érzéklés/megragadás, a rögzítés/formulázás/tárolás, a közlés/terjesztés/elterjedés meghatározó orvosélettani adottsága (és vehikuluma egyszerűsmind:) – az ember

– vezérszólamokban-fejezetcímekben gondolkozva, nyargalvást:

a tér a sztereognózis (térérzés) magas összerendezettségű csúcsintegrálja az optikus reflexíven és a kortikális reflexintegrálon. Az idő a szenórium egyfajta szervézés-tapasztalata s az érző szerv adott szerkezeti limitációjából következik – hogy nevezetesen idegrendszerünkön egyszerre csak egy ingerjáték lehetséges (melynek hatásparadigmája – bölcséleti megközelítésben – az egész rendszerre kiterjed). Feltehetőleg mindkettő érzülekenységünk/önészlelekenységünk függvénye

s mint olyan, a létérzet értelmezője, de vissza-visszatérő, ősrégi mestergondolat, hogy térnek időnek objektív valósága nincs; és feltehetőleg a törzsfajlódási skála és az élőközeg más- és más lépcsőzetein a lények térérzéklése („térlátása” vagy térvaksága), időérzéklése („idő-beérzés” vagy érzéklésihiánya) drámai különbségeket mutat, ill. fiziológias „jelentésváltozáson” megy át

a mélytengeri hal „fogalmat alkotni” fényről/térről/part-ról/ behatároltságról nem tud, világa a *rheotaxis* – a vízmozgás/nyomásváltozás, áramlás – hullámérzéklés koordinátáira támaszkodik. 600 m alatt a mély tengerek világa teljes sötétségbe borul és faunájának döntő többsége a fény, a fényérzéklés, respektíve a látás fogalmának megalkotására eleve képtelen, arra szervileg felvértezve nincs. Ha a mély tengerek világán alakult volna ki az a *proprioceptor*, az az önészlelő, magas összerendezettségű reflexintegrál, amilyennel a „szárazföldi ember” rendelkezik és a „mélytengeri halemler” ugrik a Földön a törzsfajlódás élére, nagyon is elképzelhető, hogy a nyomásváltozás és áramlás érzékelése volna e lény agyi algoritmiájának uralkodó képlete, amely kortikális ingerjátékában dominál. S mármint ha ennek a reflexíve ugyanúgy túltengene a „mélytengeri halemler” gondolkozásában, mint a miénkben az optikus reflexív működése, akkor könnyen meglehet, hogy a logikától a misztikáig minden ennek a *rheognózisnak* a jegyében állna – annak az ingerjátékára épülhetne rá csupán, s ez a populáció a maga isteneit/istenségét „áramlásfölötti lénynek” alkotná meg (ha volna közöttük Plotinosz nevezetű)

más kérdés és mindjárt bonyolultabbá válnék a képlet, ha számbavennénk az áramtermelő, fényszóróval operáló mélytengeri ráják felsőbbrendű arisztokratáit – azokat, akik az örök sötétben úszkálók *ignoramuszaival* szemben ismerik a fény „transzcendentáliáit” – mi több, a képlet bonyolultsága rémületessé válik, ha oceanografusainktól arról értesülünk, hogy van ugyan fényszórójuk is és áramuk is hozzá, ám e sajgatóhalak, kocsányon kilökött szemüket nem arra használják, amire mi a miénket, mert – vakok...)

de jóllehet mi a tűz/víz/ég/föld pikkelytelen, „tollatlan, laposkörmű” populációja volnánk, nincs mit rátartinak lennünk arra, amit szenzoraink rabságában térnek és időnek: a mi sajátosan-saját „szemléleti formánknak” mondunk – ez a filozófiai finomkodás fogalmazása csupán. Hiszen arisztotelészi/kanti kategóriáinkról szintűgy elmondható, hogy mindez csupán a neuronéma, az endokrinium adott algoritmiájából következik és a lények távoli világában nem általános érvényű

tapodtat sem léphetünk tovább, nem gondolkozhatunk a létről, ha nem ismerjük fel (és nem ismerjük el) gondolkozásunk protagoreicitását, nem hajtunk főt alázatos szellemben protagoreus látásmódunk behatároltsága előtt

– ha nem ismerjük behatóan azt a szervünket – szenzóriumnunk teljes tartományát a *vis cogitandi* székhelyét, a szervet, amellyel percipiálunk/reflektálunk, s így, következőképp mit sem tudunk önészlelésünk „csapdáiról”, a valóság minden jegyét magukon viselő érzéksalódásainkról, álomszerűségeinkről, káprázatainkról, akozmáinkról

– ha fogalmunk sincs a telenkefalizáció/kortikalizáció megfordíthatatlanságáról; az értelmesedés folyamatának filogenetikai élettani horgonyairól

– ha nincsenek elképzeléseink az érzülékenységek/önészlelőkénység eddig megtett útjáról az első ribonukleinsavplanktontól, a protozoákon keresztül (a vízváltástól, ahol a „fájdalom”, a kezdeti vészreakció proto-fenomenonja először jelentkezik, mely nagy időknél utána az intellektus *logosz szpermatikosza* lesz), az emberi énszindrómáig, amely a lélekelmélet perzisztens téveszméjében tetőz (miért már Protagorász sem adott lyukas fagarast se); és végezetül

– ha nem mérjük fel az optikus reflexív „túltengését” az agyállomány fiziológiai működésében, miből „túltengése” gondolkozásunk egészében általában, és fogalomalkotásunkban különösen, szervesen következik.

II. Nyugati kancsallátás

Minden kultúrkör természetadta gyarlósága, hogy más kultúrkörökből csak azt veszi észre és „fordítja le” a maga hiedelemvilágának nyelvére, ami a maga kultúrkincseivel, kollektív betájoltságával rokon vonásokat mutat

arányérzéke hozzá nincs, más vízérző pálcája, mint az affinitás nincs; ezt emeli ki, ezt ugratja előre „lényeges” gyánánt, majd hogynem lényeggé avatva s eközben az igazi lényeg fölött elsiklik, míglen, végezetre, közeljár a szomszédos civilizációról alkotott kép meghamisításához

– hozzátorzítja a magáéhoz, mivelhogy *simile gaudet simili*; azt tiszteli benne, amit az a másik kultúrkör mint esetleges sallangot, triviát, történelmi hordalékot tart számon és érzékenyen érinti, ha hogyilyentén röstellnivalóságait erényszámba vesszük

mi itt Nyugaton (de mit értsünk azon, hogy „itt”?! Mondjuk inkább úgy, hogy a merkátortérkép világtengereken átnyúló, messzeágazó ama képletén, amelynek, polipkarjaival,

entelekheiját Nyugati Civilizációnak hívják: – itt mi a semminél nem sokkal kevesebbet, a kevésnél nem sokkal többet tudunk az iszlám szufi szentjeiről

– a darócba-öltözöttekről, akiknek az iszlám ortodox ókonzervatív teológiája, a *mutakallimun* szemére hányta gyapjúrongyaikat, hiszen a Példaember-Próféta beérte lenvászon-burnusszal s a Szenthagyomány Őrzői ezt a gyapjúrongyokra-vetkezett öltözékét a misztikusoknak a szentséggel való hivalkodásnak tekintették s ami még sokkal rosszabb: kihívásnak az Elküldetett rangjával, a próféatasággal szemben

(s innen még folytathatnám vég nélkül, hogy miért „alábbvaló” a *weli* a *nabinál*, a szent a prófétánál, lévén hogy amit a szufizmus szentjei/költői/filozófusai a századok folyamán összehordtak, az a zsidókereszténységéből, a vedantikus hinduizmusból, dzsainizmusból/buddhizmusból/zoroasztrianizmusból átemelt csupa olyan idegenelem, amilyen maga a „misztika” is, s csak a Próféta véghetetlen bölcsességéről tanúskodik, hogy noha nem ismerhette, látatlanba jó előre elítélte... Ne felejtjük el, Mohamed elképzelése más volt; s hogy is ne lett volna más, neki, a felkapaszkodott gazdag kalmárnak, aki maga írástudatlan lévén, lejegyző írócseledekre hagyatkozott; látomásai nem voltak, istenét soha nem látta (még Hátulját sem, annyit, amennyit Belőle Mózes láthatott: Legméltóságosabb Hátsó Fertályát), csupán időről-időre kapott üzeneteket Tőle Gibrael (Gábriel) arkangyal közvetítésével s ő ezeket az üzeneteket közvetítette, ha megtért a Hira-Hegyről – s így nem is annyira *Razul Allah*, Isten Küldötte, mint inkább küldönce volt)

– csakhogy a szíriai kalifátus felállításával a 7-8. században, a hódító iszlám kezére kerültek a különféle arab-keresztény szektákkal, malekitákkal-monofizitákkal, koinobita szerzetesközösségekkel teli sivatagok. A krónikák szerint az első szufi szentek innen válogattak lelkivezető mestert, őket követték imarendben/önsanyargatásban és leutánozták szerzetes-telepeiket; s jóllehet *Jissza* (Jézus) különleges kereszt-halála igencsak megragadt emlékezetükben s maga a (föníciai eredetű, latin) kivégzőkereszt a perzsáknál még mindig divatban lévén, akadtak egzaltált, mazochista megvagyói ennek a kínhalálnak is, mégis, félezer esztendőbe is beletelt, amíg messzebbretekintő teozófus-fejedelmek ösztönzésére a maguk külön útjára léptek

nálunk csak kevesen tudják, hogy az a jó másfélezer esztendőszufi mozgalom, amely Kórdobától Bagdadig, Konjától Khorasszáig, Turkesztántól Délkínáig terjedt, ugyanúgy tömegével szállította az istenlátó látóembereket, levitaló szenteket, istenükkel szerelemben egyesülő eksztatikusokat és

keresztrefeszített Mega-Mártírokat, akár a zsidókereszténység – egy különbséggel, ami csakhamar kiderült és a mi misztikusainknak is szerfölött szemet szúrhatott volna, ha tudnak róluk egyáltalán; és ez a különbség annál is lényegesebb, mivel hatása a judaeo-izlám filozófiájára, a *falsafahra* is áterjedt.

Kitaláltuk-e? Mondjam-e?! Hogy itt akár újrakezdehetném a nótámat s hivatkozhatnék az előljáróban mondottakra – arra, hogy a judaeo-izlám *faylasuf-jai* ugyancsak megjárták velünk, szelektivitásunkkal, „eltévelyedésünkkel”: *simile gaudet simili*. Rakoncátlan racionalizmusunkban váltig „szellemrokonainkra” figyeltünk fel s úgy válogattunk; azokra, akik szállították s kommentálták nekünk a Sztageiritát (vagy akit annak hittek), tehát Alfarábira, Avicennára, Averrhoészre – és nem azokra, akik elfordultak Arisztoteléstől, mint ahogyan pl. Al-Arabi tette¹, az az Al-Arabi, akit méltán tekinthetünk az iszlám teológia *Doctor Mysticuszának*; bár közelebb járunk az igazsághoz, ha úgy jellemezzük, hogy ő az iszlám teozófiájának az Areiopagitája – de mi erről a Második Dionüszioszról tudomást sem veszünk. Pedig most, éppen szentjeikről szólandó, ez annál fontosabb, mivel az Al-Gazali-féle „racionalizmus” elszigetelése/ visszazorítása óta Al-Arabi bölcséletének skolasztikus szupremáciája teljes; és ugyanígy, az iszlámokban az Al-Arabi-féle teozófia és a szufi misztika kompenetrációja teljes és kölcsönös. Az egyik mestergondolata a másikban elmagyarázódik, a másik látomása az egyikben mestergondolatot szül.

A különbség a zsidókeresztény és a szufi misztika között nagyobb már nem lehetne. Nem kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy az iszlám hiedelemvilágában a Jó és a Rossz ellentétének problematikája jószerevével nincs seholy (és de ha van is², nagyon másmilyen a „súlyozása”: – a Gonosz meglete nem kérdőjelezheti meg a Mindenható mindenhatóságát, *Iblisz/Shaytan* (a sátán) jelentéktelen árnyékfigura.

Al-Lah, az Egyistenség; tetszésjoga korlátlan. Tőle származik a Jó és a Gonosz egyaránt

gyönyört és gyötredelmet, szerencsét és megpróbáltatást, győzelmet és népiertást (akármi irtunk, isteni parancsra, akár bennünket irtanak:) az alázat, a teljes alávetetés szellemében kell elfogadnunk. A döntés Al-Lah Mindmagasságos Döntése (az Ő isteni szeszélye, parancsa/ellenparancsa, rendelése/visszavonása mintegy *minősíti* a mindenség incidenciáit – tetet/cselekedetet, eseményt/elemt csapást – és egyúttal kodifikálja a morált

Ő a minden értékek átértékelője, Ő a doxológia Középtengelye

Allah rendelése sem nem Jó, sem nem Gonosz. Több annál:
szent

végül, misztikán innen és túl, a nyugati filozófia és az iszlám *falsafah* között a különbség semmivel sem kisebb. Allah minden emberi képzeletet felülmúló tetszésjogánál fogva a dualizmus problematikája eselvén, elmondható, hogy a *falsafah* problémavilágában Brabanti Siger protoagnosztikus kételyeinek vakmerő kérdés-katalógusa ugyanúgy lehetetlen, mint a manichaeizmus sárgyúró demiurgosza vagy a bogumilok ördögistene. Leibniz nem írhatta volna meg *Theodiceáját*, és Pangloss nem felelhetett volna vele

az istenelmélet elvetése, az ateizmus „gyalázata” nem egyszerű blaszfémia, hanem a megháborodás biztos jele

az istenség léte *axiomatikus*; a gondolkodás oly Krátere Ő, amelyből kilátni nem lehet. A Belőle való kiindulás: többmint-elvárás; kétségbevonhatatlansága „természetszerű” s mintegy kötelező a kényszer legkisebb áruló jele nélkül: jaj annak a „filozófusnak”, aki nem behúzott farral és átszellemlült mosolylyal járja a Mindrendíthetetlen – és Mindfeltétlen Belévetett Hit Allahnak tetsző táncát³.

III. Az első szufi remeteközségek

Az első világháború után Kemál Atatürk újtörök mozgalma a keletanatoliai Konjában bezáratta a *Mawlawiyah* (v. mevlevi) szerzet (*tariqa*) rendházát, és a „kerengő dervisek” utolsó rendfőnöke, a „Nagy Cselebi”, öngyilkosságával berekesztette azt a sort, amelyet Dzselaeddin Rúmi kezdett a 13. században. Ám eredetétől, amely visszanyúlik a 7. századba – vagyis jó másfélezer esztendővel később és hetven *tariqával* odébb: a kezdet-kezdetétől visszatekintve rajta – immár láthatni, felmérhetni, hogy a szufi misztika hogyan keletkezett, miből táplálkozott és merre tartott.

Az igazhívó: Allah szolgája. Pontosabban, a teremtmény: szolga rab Allah Udvarában, mely maga a mindenség. Ez a „magamegadás”, ez az alávetettség a megazsarnok Világuralkodó kényére-kedvére a koraközépkor elején született *terminus* – olyan időkben, amikor a szolga rab és a rabszolga fogalma összemosódott (gondoljunk arra, hogy az ottomán szultanátusban mindenki az uralkodó „tulajdona” volt, mint szolga rab; gondoljunk a mamelukok egyiptomi birodalmára, amely „rabszolgauralmával” egyedülálló a történelemben)

– és mi Allah szolga rabemberének a kötelessége? Éppen-séggel nem „lelki életének” átformálása. Hanem Allah uralmának megvalósítása a Földön, a Próféta Kardja által:

a kard élén kínált hit elfogadtatása, minden népek és nemzetek alávetése és behódoltatása – az Allahhoz való *Hódolt-ság* minden-földet-magábfoglaló birodalma⁴

nagyonis evilági gondok ezek, s Allah szolgájának élete, az iszlám nekilendülésekor a hódítás jegyében állt s kellett is hogy álljon. A harc mint életforma, a küzdők puritanizmusa, a harcolók hitvallása inkább rokonítható a kései, ultrakonzervatív, ultraortodox vahabita mozgalommal, amelynek hívei Allah Teremtetlen Igéjére, a Koránra odaragadva úgy élnek, mint legyek a légyapapíron: tehetetlen verdeső szárnyakkal a „Szózat” szó szerinti értelmétől elszakadni nem tudnak. A dolgok természetéből következik, hogy az ortodoxia megütközése a misztika fegyelembontó, „kilágyító” s mintegy „árulás-gyanús” mozgalmával elkerülhetetlen volt, annál is inkább, mivel „a Próféta társai” s azok bigott ivadékaival a miszticizmust „idegen importnak” érezték.

Különös módon a legtöbb szufi „szentet” az iszlám peremvidéke adta, Hátsó-Anatólia, Perzsia, Khorasszán és (a mai) Délspanyolország-Andalúzia (mely a 8.-tól a 15. századig, hét évszázadon át a Maghreb közigazgatási- és tájegységében az iszlám világ szerves része volt); mégis, a szufizmus a 7-8. században, Basrában, az ortodoxia szívében született

Szíria és Mezopotámia meghódítása közelebb vitte az iszlámot a zsidókeresztény, a gnosztikus, a manichaeus tanokhoz. A buddhizmus erősen érezhető hatása is nyilvánvaló, kivált a szufizmus kései filozófiai hajtásaiban – de nem a páli kánon primitív buddhizmusáé, amely napjainkban a Nyugat népszerűsítő áltudományos irodalmát (és szubkultúráját) triviáival elárasztja; hanem az északi buddhizmus Mahayana-tanítása, melynek ezotériája – minden miszticizmus melegágya s a szufi misztika előiskolája lett; de nyomai vannak a mandeánus ősegyház és a messzaliánus eretnekség befolyásának is⁵.

Történt, hogy a szíriai kalifátus 6. századi megalapítását követően a mozlím pietisták, a „*Hadith*” (Szentmagyomány) hajthatatlanjai, valamint a karidzsita „kivonulók”, az iszlám puritánjai félteni kezdték az igazhitet a kalifátus világi, hódító célkitűzéseinek elvakultságától. Zsákmányfelosztás, gazdagodás, elpöffeszkedés-elvilágiasodás, az elit világi elpimaszkodása – mindez menetrendszerűen bekövetkezik a sikeres fasizmusok történetében, amilyen az iszlám is volt. Ájtatos propagandájuk hatása alatt és a sivatagi remeteközségek keresztény koinobitáinak példáján felbuzdulva, a pietisták maguk is megpróbálkoztak remeteközségek alapításával. A megmozdulás élén Abu Said Hassan állt (643-728), – akit mindmáig a szufi szerzetesmozgalom megalapítójaként tisztelnek

nem volt sem látnok, sem levitáló szent; inkább hagyományőrző rigorista, aki a koinobitáktól eltanulta az önsanyargatást és a „befeletekintő” életet – az eszkatologikus felkészülést a halálra. Hassan, mint a korai szufizmus képviselője, a Végítélet és az Öröktűz rettenetének jegyében morzsolgatta napjait – de mint utóbb tapasztalniuk kellett, a Végnap és a Hétkapujú *Jahannam* (a Gyehenna) kegyes rémüldözéseinek tüze lehamvadóban volt és a századok folyamán helyet adott az istenlátás és az Istenvőlegénnyel való egygyéforradás keresésének

Abu Said Basrában élt s halálakor az első szufi remeteköztség vezetését Rabiyya vette át: poétalelkű Szentasszony, akit a „Legkiválóbb Tanítvány” gyanánt őrzött meg a kegyes emlékezet s kettejük ájtatos és épületes társalkodásáról számos legenda szól, amelyeknek édeskevés köze lehet a valósághoz, lévén hogy Rabiyya pólyás csecsemő volt Hassan halálakor. Írásaiban Rabiyya Szentasszony Ávilai Nagy Szent Teréz eláradásaira emlékeztető szerelmi vallomásokkal ostromolja Allah-t:

Ó én Uram! A csillagvilág ezer szemmel ragyog, az ember ezer szeme becsukva – a Kalifa kapuja zárva
minden szerelmes az ő Édesével lakozik és én, íme én:
egyedül, egymagamban
– magam vagyok Veled

Két szerelemmel szerettelek, Uram: amaz önző szerelemmel és ama Hozzád méltó szerelemmel
emez önző szerelemben, melynek nem tudok betelni gyönyörével,
csak Tereád emlékezem:
csak Tereád! és kirekesztem a mások emlékezetét
ama másik, Hozzád méltó szerelemben Te – Te fellebbented
fátyladat szolgálólányodnak, énnékem, hogy látva-lássam
lesugárzásodat, Uram
de sem amaz egyikben, sem eme másikban: nem engem illet a
dicséret
hanem mind emebben, mind amabban, a magasztalás csupán csak
Téged illet
ó Uram

(a „Két Szerelem” istenes-erotikus szúrájából)

Művelt és gondolkozó fő lehetett Rabiyya, szellemén érzékelhető az önállóság az „Egyenes ösvényen” a továbblépés; amit mindennél világosabban mutat legendáriumának egyik legtöbbet emlegetett epizódja. Egy alkalommal látták, amint egyik kezében lobogó szurokfáklya, a másikban teli vizesvödör – Rabiyya úgy rohant végig Basra főutcáján. Amikor ennek okát tudakolták tőle, a szent nő így válaszolt:

– Megyek! Tüzzel elemésztem a Paradicsomot, vizem-

mel eloltom a Pokol tüzét. Hogy szétszakítsam a függönykár-
pitot, amely eleddig eltakarta az Ő Igazi Orcáját a zarándok
jámbor elől. Hogy ennekutána mezítelen szándékkal közeled-
jék Őhöz és úgy keresse istenét az Ő szolgája, hogy ne
emennek üdvöz reménye, se nem *amannak* ádáz rettenete
öszökélje⁶.

IV. Al-Bisztámi, Al-Halladzs

A szufizmus fejlődéstörténete két sokkoló, traumatikus
élményt tartogatott az ortodoxia számára. Az egyik a „jézus-
majmolás”, a másik az „eggyéválás” volt Allah-hal. Nem volt
könnyű megemésztie már a „jézusmajmolást” sem, de az
Allahhal való „eggyéválás” a szó szoros értelmében „egetve-
rő” szentséggyalázása teológiai belháborút váltott ki, mely-
nek nem egy filozófus áldozatául esett – mármint ha elég
balga volt, hogy az istennel-ölelkező eksztatikusok védelmére
keljen⁷.

A „jézusmajmolók” sorából kiemelkedik Al-Halladzs esete
– mivel ő, vesztére, azt a másik szentséggyalázást is elkövette
s úton-útfélen újságolta, hangosan hirdette „eggyéválását”
istenével.

A Nyugat, a Közel-kelet és India misztikusainak/ekszta-
tikusainak gyakorlatában sok a hasonló vonás. Az iszlám e
„szentjeinél”, az elragadtatás rótáján a szufita eksztázis tető-
pontja a – nadir. A szufi „nirvána” – a *fana*. A tan egyik első
meghirdetője a 9. század végén „Nagy Szent Bajazid” –
Bisztámi Abu Yazid volt

a *fana*: halatkozás, de nem elhalálozás; hunyadozás, de
nem elhunyas. Hanem az önérzéklés és az *ego* teljes kioltása
a nagy szufi *Pir* (Mester), Bagdadi Al-Yunayd tanítása sze-
rint, ha a *fana* a „megszűnés”, úgy az, ami követi, a *baqa* – az
„újjáéledés a szerelmi odaadásban”: a lélek szétolvad és
mintegy folytatódik Allah-ban

további lépcsőzetek: a *baqa* után a *hulul*, az „eggyéforra-
dás az istenséggel”; az *ittihad*, az „intellektus azonosulása
Allahhal” (vagy más mesterek szerint a *wusul*, ami az *Unio
Mystica* megfelelője – bár ez már az iszlámban „bűnös
beszéd”); végül, a tetőzésben a *sana*, a „hála feláradása”: a
hálaadás tombolásának misztikus, zenés-táncos-orgiasztikus
zárlata

mutatis mutandis, találunk hasonló eszméket a keresztény
Eckhartnál (1260-1327) csakúgy, mint a 9. századi, buddhis-
ta Shankara tanításában; e megegyezés azonban Al-Halladzs
esetében csak látszólagos. Mert Al-Halladzs⁸ – amilyen

egzaltált ámok lehetett félig az őrület határán, nem úgy, ahogyan mesterétől, „Józan Al-Yunayd”-tól tanulta volt, a szentség lépcsőzetein óvatosan felhaladva, hanem már mindjárt a végső fázisba ugorva extrovertált exhibicionista módjára járta Bagdadot és a „megistenülés” eksztázisában töltötte napjait

az *ulema* nem hogy az „istenné-válást” – már a közvetlen (istenlátás/istenmegismerés) gondolatát is megsokallta Bisztámi Abu Yazid esetében; de a „Fényárasztó”, Al-Halladzs maga súlyosbította ügyét azzal, hogy városszerte uszító hangon prédikált: halljátok, igazhívők, halljad meg, Bagdad! *Jissza* (Jézus) a Testetöltő, az istenség *fele*, ám én túltettem példaképemen, *Jisszán*, íme én már az istenség Egésze vagyok, Allah Maga vagyok egészen: *Ana al-Haqq* vagyok, az Igazság, mindvalóságosan

csak hogy *Ana al-Haqq* Allah egyik tiszteletneve; és ez okozta vesztét. Egyik eredeti szövege szerint:

Én Ő vagyok Aki nekem szerelmesem és Ő: én – akinek
én szerelmese vagyok
Egy-testben két szellem – együtt – és egymásban lakozva
Ha engem látsz: Őt látod
Ha Őrá tekintesz: kettőnket látod
Egymásbaveszve ebben a Megölekezésben ketten mi Egy
Vagyunk akik vagyunk

Prédikációs mutatványait rendszeren „boldogító” jövődö-
lésekkel fejezte be, megjósolta a kalifátus közel; bukását és
„Allah Országának” eljövételét

a „jézusmajmolót” az *ulema*, háromszoros szentséggyalá-
zásáért (Allah „közvetlen” ismerete, a megtestesülés és a meg-
istenülés blaszfémiaja címén s az abban való megátalko-
dásért) 922-ben, Bagdadban, 68 éves korában keresztrefeszít-
tette. Tanítványa, Ibrahim Ibn Fatiq, a Mester kálváriáját így
írja le:

Mikoron Husszein Ibn Manzur Al-Halladzs Urunkat előhozták
tömlöcéből és a vesztőhelyen aláállították, ő, felnézve kivégzők-
eresztjére és látva a négy nagy vaskószeget, akkorát kacagott,
hogy a könnyei potyogtak. Majd (elkomolyodván), megjártatta
szemét a sokaságon és felfedezve ott szorongó társunkat, Shibli-
t, odaszólt hozzá:

– Abu Bakr! Veled van imaszónyeged?
– Igen, Uram – mond amaz – velem van.

Ő kérte, hogy teríténé elébe. Akkor a Mester rákuperodott és
hosszan imádkozott. Közel voltam Hozzá és imádságának utolsó
szavaira még jól emlékezem:

– Ó Uram! Könyörögve kérlek, add, hogy hálát érezzek Te
szent kegyelmedért, hogy énérettem rejtve marad mások előtt a

Titok, amit énnékem kinyilvánítani alászállottál s ígyen megmutatkoztál Fényed és Ábrázatod lesugárzásában, mely hogy Alak és Forma nélkül való, nyilván láthatám. Hogy törvénné teted látnom Te Szentelő Lelked (Lényed) Misztériumát, kinek Látása másnak törvényszegés. A Te szolgálóidnak pedig, kik ide most a Te Igazságodért (*Al-Haqq*) való hitbuzgalmukban engem elveszejtendő egybegyűltenek: vajha tettüket elengednéd és érette, nékiök *megbocsátánál* Véghetetlen Irgalmadban. Bizomnyal nem tennék, ha nékiök is felfedted volna, amit én tudok; mert ha előlem is rejtve maradott volna, mi őnékiök titok, ma nem kellett elszenvednem ezt a szorongattatást. Legyen meg a Te akaratod, valamiképpen ez és mindenek Teáltalad tétetnek! Magasztallak érte, Uram...

Szembeszökő a párhuzam az evangéliumból ismert jézusi *dictummal*, „Atyám! Bocsásd meg nékik; mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lukács 28:34). Hogy amiért kereszthalált halt, Al-Halladzs hitt a keresztény Fiúisten „szentséggyalázó” Testetöltésében – megtoldva azzal a bizarr, bár teozófiailag jelentős ötlettel, hogy már maga Ádám is az volt, a Teremtő Istenség első *avatar*-ja – az kiviláglik imaszövegeinek egyikéből:

Dicsőség Allah-nak, Kinek *embersége* (azzá-válása) kinyilvánította angyalainak Ő sugárzó Istensége Titkát (Ádamban), s utóbb Ki teremtményeinek is megjelent, hogy látva-láthassák: Ő is egy – és közülük való, aki (vélük) eszik, iszik (*Jisszában*).

Az ortodoxia kezdettől fogva homlokráncolva fogadta az első szufi közösségek „fraternizálását” a szíriai/iraki sivataglakó keresztényekkel, és az ókonzervatív *mutakallim* óva intette az igazhívót a pusztai rekluzóriumokban élő elvadultak/elvermeltek „gáncsvetésétől”: a harcra sereglők bőséges evése-ivása Allah Kardjának erejét szolgálja (nem magadnak eszel: Allahnak, hogy szablyája forgatásában erős légy) – a csontra soványodott, roskatag aszkéta nem Allahnak tetsző. Ugyanígy intett az *ulema* a művelt koinobiták „sima beszédétől”, amely mögött burkolt térítő szándék rejlik

igaz, mint Harmadik, *Jissza* (Jézus) előkelő helyet foglal el a próféták sorában; de ahogyan a bizánci eikonoklaszták (és a kora protestánsok) a mariolátriát – úgy gyűlölte és irtotta az *ulema* a „jézusmajmolást”. A *capsariumaikat* dugdosó és azokban görög írástekerceket („könyvet”) rejtegető művelt koinobiták ismerettárát szemfényvesztésnek nyilvánították és (akárcsak később a filozófus Al-Baqillani), Mózes csodatételére hivatkoztak, aki „legyőzte” a fáraó varázsló-papjait, mert az ő földredobott és kígyóvá változtatott botja „megette” az egyiptomi papok kígyóvá változtatott botjait. A bigott

elmékben pillanatra sem ütött szöveget, hogy addig a pontig, amíg Mózes kígyói meg nem ették – a bálványimádó papok botjainak kígyóvá változtatása nem kisebb *thaumaturgia*, mint a Mózesé... Még nem jött el a görög filozófusok lefordításának láza, mely munka jó felét épp ezek az arab keresztények végezték és az iszlám korai apologétái mindennél jobban megvetették a fegyverfogástól irtózó, a coelibátusra „rákényszerülő”, göthös-girhes veremlakók életformáját. Ilyen szellemben korholja Hamad Ibn Szalamah, az „írástudó”, a szerzetalapító Hasszán egyik fiatal akolitáját, Szindzsi szufit, „keresztényeskedésért”; felszólítja, hogy „mossa le magáról a szennyet”, cserélje fel az iszlám „Öt Pillérére” – és fejére olvassa a Próféta szentenciáját a *Hadith*-ből: „az én szerzetesrendem a *dzsihá*d (szentháború, ill. térítőháború)... Az igazhitért harcolók hadrendjeiben nincs keresnivalója holmi szerzetesnek”⁹.

V. A szufi „megistenülés” kiteljesedése a lírában

Lassú erjedés után, az „igazhit” harmadik évszázadában teológiai forradalom fürgetege szántott végig az iszlám világon, mely mind a *kalamban* (hittudományban), mind pedig a filozófiában megoszlásra vezetett

elkövetkezett a „prófétaság” és a „szentség” szembeállítása-kijátszása egymás ellen; a „szent” (*walí*) – gyógyító, levitáló, csodamívelő, „megváltó” – túlértékelése a „prófétával” (*nabi*-val) – küldöttel, hírvivővel, meghirdetővel – szemben

megszületett az öt Arkangyal tana: a *Qutb* (Tengely, Sarkallat) a főangyal, és a négy *Awtad* (Persely, Forgópánt) a négy nagyangyal. Ez utóbbi négy minden éjjel végigrepül a világon, s ahol amin tekintete átsiklik és áldó sugarával ránézni elmulaszt, ott másnap meghasad a föld, katasztrófák szakadnak a tájra. Nyomban jelenteniük kell a bajt a *Qutb*-nak, hogy figyelmét összpontosítsa a „gyarló vidékre”; és a Sarkallat Angyala, imáival és áldásmondásával begyógyítja a Föld sebeit

ilyen és hasonló ezotériákkal népesült be a szufi „szentek” hiedelemvilága, akik addigra már átvették az anakhoréták önsanyargató diszciplínáit, virrasztottak, böjtöltek és rózsa-füzérrel a kézben, éjhosszat, mantra-formán kántálták Allah kilencvenkilenc tiszteletnevét (melyek hogy rangra és lényegre nézve entitások, praedikátumok, attribútumok avagy epitetón ornanszok csupán – volt min hajbakapniuk)

imbolygó járásukról „részegülteknek” nevezték őket s mozgalmukat afféle kisebbségi kultusznak tartotta az *uléma*

– mert a veszedelmesebb változat, az „istenszerelem örültjei” csak ezután következett – és nem tulajdonított nekik jelentőséget. Ám arra annál inkább felfigyelt, amikor a *mullah-ok* arról tettek jelentést, hogy a „részegültek” hol ezt, hol azt hagyogatták el „az iszlám öt pillére” közül s egyszer nem fordítják imaszónyegeiket Mekka felé, másszor elmulasztják a mekkai zarándoklatot; azok az önkívületesek pedig, akik egyévváltak Allah-hal és megistenültek, elmulasztják az imát – mert miért is imádkoznának önmagukhoz?!... S ezzel a „szentek” olyan előjogokat arrogáltak maguknak, amelyek elszörnyesztő mulasztás számba mentek volna különben, és a „prófétáknak” – a *nabik*-nak – eszébe sem jutott

idő és hely a szufinak egyaránt „szent”, bárhol találja a nap bármely órája, és a zarándoklat bárhol végetér és érvényes, ahol *qibla* van s Mekka iránt mutat az „Egyenes ösvény”, ami Allah igéjének a betöltése. Dzseláleddin Rúmi leírja, hogyan találkozott főangyaluk, a *Qutb*, Abu Yazid Al-Bisztámival s mint mentette fel az iszlám „ötödik pillére” – a mekkai zarándoklat alól:

Lélek! Lásd imhol az Igazságot bennem aki Allah
Allah választott engem házává, kiben lakoznék
engem látsz? Allah-t látod
engem látsz? annyi, mintha hétszer körüljártad
volna az Igazi Kaabá-t

S jóllehet a kegyes legenda szerint az angyaljelenés ezzel mintegy felmentette „Nagy Szent Bajazidot” a mekkai zarándoklat alól, mégis, Abu Yazid Taifur Jissza Ibn Szurusan Al-Bisztámi negyvenötször zarándokolt Mekkába s egyszer még „Rúm-Országban” (Bizáncban) is járt, ahol „az igazhitre térített egy szerzetes keresztény tévelygőt”

ingerült respektussal figyelte az ortodoxia ezt a városzerte népszerű prédikátort és tajtékos szájú szentembert, aki gyakorta levitált és oly könnyűséggel repkedett, mint Copertinói Szent József; minek magyarázatát – hogy „a lélek a vágy madara, mely repesve keresi az egyévválást istenével” – bőségesen fejtegetik hagiografusai. Nem agitált a kalifátus ellen s biztonnyal békén hagyták volna; de – félévszázaddal Al-Halladzs előtt – elragadtatásában több ízben nyilvánosan „eggyévvált” Allahhal; egyszer így:

– *Subhani! Ma a'zama Sha'ni!* (Dicsőség énnékem! Mely igen fenséges vagyok!) másszor meg így:

– *Ana la ana ana li-ani ana huwa ana huwa huwa!* (Én nem vagyok én én én mertmivel Ő vagyok, Ő, Ő, Ő!)

Ilyetén örömujjongásával való nyilvános közbotrányokozásért a hatóságok hétszer száműzték Bisztámból, de

midannyszor visszaszivárgott és hívei eleven fallal védték – úgy vették körül. Abu Yazid 313 szufi szentet vallott mesterének és az elsők egyike volt az „istenrészegültek” közül, aki erotikus áttétellel, félreérthetetlen felhangjaival megnyitotta a „szerelemőrültek” sorát s ezzel elindította a szerzetesmozgalom főáramát a panteizmus felé. Hogy a szufi panteizmus mint egyesült az iszlám miszterozófia neoplatonikus spekulációival, zsákutca volt-e avagy a bölcsélet apoteózisa – Allah csupán a megmondhatója; arra is rákerítjük majd még a szót¹⁰.

Aki már járt a Maghreb országaiban vagy Arab-Közel-Keleten, elcsodálkozott a fiúbordélyok sokaságán és meglehetősen egyértelmű gesztusaikkal „megkísértették” a sikátorokban útját elálló arab sihederek, az nem fog elcsodálkozni mondandóímon. Igaz, akárcsak az ókori görögség, az iszlám is, forma szerint „elítéli” a pederasztit, de igen lanyhán és kázust nem csinálnak belőle. Az arab költészetben amúgy is gyakori a „szerelemkergült”, a „szerelemőrült” epitetónja, ám a szufi rajongásteológia lírai termésében új értelmet nyer. A keresztény rajongásosság parallelje ez, a Jézus-jegyesek erotikus mósuszillata – melynek azonban a Közelkeleten erősen pénzmaszaga van

az eggyéválás lényege nem az, hogy „szerelmesünk” (az istenség) a miénk lesz; sokkal inkább az, hogy mi az Övé leszünk; s ez a pederasztia ismertetőjegye, a perineum izgalma. Még tisztábban fog előttünk állni a kép – a szufi rajongásteológia, mely az *Insan-I-Kamil* (a „Tökéletes Úr”) tanában tetőz (ki rendesen Mohamed, mint „Vőlegény”), ha hozzávesszük, hogy az arabban a személyes névmás – „Ő” – az Ara) nőnemű ugyan, alighanem az ildomos-tisztes látszat kedvéért; de már a fárszi nyelv nemeket nem különböztet, akárcsak a magyar, s így a perzsa szufi líra – mely az iszlám metafizikai költészetének jó fele – félreérthetetlenül homoszexuális jellegű; s alkalmasint így értendők Hafiz „Ganimédészei” – a szépséges borfiúk, akik a költőnek hol serlegét, hol kedvét töltik.

Olyan társadalomban, amelyben a többnejűség dívik (a Korán a feleségek számát négyben szabja meg, de az iszlám kazuistáinak ez alól is volt könnyű kibúvója a gazdagok számára) – óhatatlanul bekövetkezik, hogy a szolga rabnak, nincstelen cselédnek, a más-hajcsárának asszonyra nemcsak hogy nem futja, de nő nem is jut. Gerjedelmeit az ilyen vagy a szamarával csillapítja, vagy, ha mint foltját-meglelő zsák, hasonszőrű ágrólszakadttal nem állhat össze, a fiúbordélyokban talál kielégülést

a dolgok kérlelhetetlen logikája ez, az arab világnak mindig

is szerves eleme volt a pederasztia; és ha Blanbekinn Boldog Ágnesnek, reggelre kelve nap-mint-nap „finom, édességes lepedék” formájában a nyelvén megteremtődött Miurunk a Jézus Krisztus Legméltóságosabb Oltáriszent Prepúciuma, s a szent nők, Szent Brigittától Nagy Szent Terézig, Folignói Boldog Angélától Madame Guyon-ig Fiúisten-Péniszt láthatnak theurgikus-elfojtásos álmaikban, a Közelkeleten e „Jézus Jegyeseinek” a homoszexuális vetülete kapott lábra, és az istenséggel egyesülni vágyó „szerelemőrült” misztikusok körében ez volt a szabály – ezt a velük kopuláló Allah-t énekelik gházelekben misztikusok/lírikusok/ teozófusok, Hafiz, Al-Arabi, Dzselaeddin Rúmi.

Utóbbinál ilyen sorokra bukkanunk:

Megvigyázd! Ne ócsárolj úgy, hogy Ő a Deli-Gyönyörű
Kit minékünk szerelemmel szeretni adatott”. Mi vagy te?!

Az üveglap csupán: a tükör, kinek megadatott az Ő
Szentséges Ábrázatát visszatükröznie. Csak Ő az, Ő
a mindenségben Megnyilvánuló, s te, magad meghúzza:
Benne létezel csupán! A Tiszta Szerelem Szépsége és a
Szépség Tiszta Forrása Ő – íme a Forrás ki benned felfakad
Hahogy tűröd s elbírod Tekintetét, ki téged mereven néz:
Felismerheted – még Ama Tükör is Ő, ki volnál tennen-magad
Mert mivel önnön-tükröző! Miként Ő a klenódium is: a Kincs
és Ő Ki bennünen rejlik – Annak künnenső Kincstartó Háza is
az „én” s az „Ő”: minden, mi elválaszt, a semmibe vész, mint
minden káprázat, mely valótlan és hiú. Hallgass! Szűnj meg!
Mind mondanám vég nélkül; de hol amaz ékesen szóló Ige
hogy utolérje Őt. A mi dolgunk: feladni magunkat Őnéki és
szeretni. Szeretni Őt vég nélkül, míglen, szerelmi örületünkben
Őbenne – semmivé leszünk. Szela

Érzésem szerint eléggé egyértelmű e szentszöveg pederasztai jellege. A költő-filozófus Al-Arabinál meg olyan különös sorokon akad meg a szemünk, amilyenek ellenpárját a földrajzilag behatároltabb, befeletekintő zsidókereszténység misztikusainál hiába keresnénk:

Ő az, a Püspökasszony! Róma Leánya, a Hamvas-Kendőzetlen Ő!
Látod-é, Orcájáról mint sugárzik az eleven Jóság?!

Vadóc Ő. Nem barátkozik senkivel. Magányának kamoráján él Ő
emlékeinek Mauzoleumában s azok közepette mórál
Bámulatba ejt mindeneket az igazhit tudós ismeretével
a dávidi Zsoltárok tudói, zsidó rabbinusok és keresztény papság
ahány csak van, nem győz álmélni igéi hallatán

Mikor a népek szétáradtanak és újtokra eredtenek, magamban
felvérteztem türelmem hadrendjeit: felmustrálhattam mindahány
ellenségem (vetélytársam) csak volt

Azonkoron szívem a torkomba ugrott: és én kegyelemért könyörögtem
a Mindszépséges előtt meg azért, hogy szerelmemért

vajha adna legott megenyhülést a szerelemben és Ő és Ő adott!
Az én Kegyesem: engedett. Allah óvjon mindönket a Gonosztól s
a Győzhetetlen Kalifa vajha messzeűzné tőlünk Ibliszt a Gonoszt

S aki előtt a filozófus-fejedelemnek „szíve a torkába ugrik”: nemhiába emlékeztet édes-mindnyájunkat arra, fejedelmi többesben, Allah – hogy „közelebb vagyunk hozzád, mint torokverőered” (Korán, 50:16). A beszűkült, bigott, szemellenzős látásmód, a zsidókeresztény befeletekintés helyett ismét egy példa a messze kifeletekintő, korai iszlám misztikára, Al-Arabi lírájából:

Szívem színeváltozása sokféle. Hol antilopokat legeltető rét
hol keresztény szerzetesbarátok kerengője a kolostor
kertjében, hol (indiai) bálványszobrok sziklatemploma
hol a zarándoklat Kaaba-köve, hol a Tóratekeres szentségháza
hol a Korán mecsetének dómja
Íme az én szerelmem, melynek híve és követője vagyok; s ahová
ennek a szerelemnek a tevői visznek – az én karavánom, az én
vallásom: ott az én hitem

Íme a hit kozmopolitizmusa, melyet az iszlám panteisztikus vonulata megengedhet; ez az a „hitek fölé emelkedő” ájulatos hit- ahogyan a „szerelemőrült” ájultan átengedi magát a *theoszisz* élményének, az istennéválásnak; mivelhogy az igazhívő nem gondol a holnappal és nem él a múltban, hanem a mának él – azaz Allah-nak, aki a Jelenben lakozik s valamíg a Jelenben ott él a Jelenvaló (az istenség), a szufinak nincs mitől tartania. Nemhiába tartja a Szentagyomány: az igazhívő, aki Allah-ba veti bizodalját, legyen olyan passzív Allah kezében, amilyen passzív a hulla a hullamosó keze alatt – – – így is lehet fogalmazni a „mezők lilomát”. A Korán kulcsidézetei sorra-rendre, amelyek az iszlám misztikus szerelemőrültjeit a szufi panteizmus felé sodorják (s ha nem vagyunk résen, a líra bűvöletében észre sem vesszük, mennyire az optikus reflexív rabságában maradnak, váltig a „látás”, a „szem” emblematikus körét emlegetve csupán:)

„A látó (szem) nem éri Őt utol, de Ő utolér a (szem) látásában (Korán, 6 :103)

„A teremtésben mindenképp semmivé válnak, csupán Allah Orcája marad fenségének tékoz sugárzásában” (Korán, 55:26-7 – hol is a „mindenképp megsemmisülése” mintegy megihletője lehetett a *fana* misztikus lépcsőzetének)

„Bármerre nézel, Allah Orcájával találkozol” (Korán, 2:115). S az sem véletlen, hogy Kūhi, 11. századi shirázi misztikus, híressé vált szúrájában épp ezt az úton-útfélen hallható kulcsidézetet visszhangozza, mígnem, kicsendülésében úgy szűnik meg maga is, a záróssal, a *fana* állapotában:

Vásáron-szerzetesközösségben: csak Allah-t láttam
 hegyormon – völgyelet nyergében: csak Allah-t láttam
 imában böjtben magasztalásban elmélődésben: csak Allah-t láttam
 a Próféta hite megvallásában: csak Allah-t láttam
 sem lelket sem testet sem akcenciát sem szubsztanciát
 sem attribútumot sem okságot: én mindenekben
 csupáncsak Allah-t láttam
 a szövétnek miként: én megolvadtam az Ó tűzében – és láttam
 a nyelveket lövellő lángadozásban: csak Allah-t láttam
 és de mikoron Allah Szemével láttam: csak Allah-t láttam
 Kiben én beletűnvén Benne semmivé törpültem: íme én
 a Mindenben-Benne-Létező:
 csupáncsak Allah-t láttam

A kép nem lenne teljes, ha nem említenénk fel, hogy amint Kegyese fogadására készülő szerelmeshez illő – a szufi szentek gyakorta használtak illatszert, olykor a túlságig. Medinában Abu Hureira (11. század) oly bódító illatárt hagyott maga után, amerre elhaladt, hogy a gyermeksereg kiszaladt az iskolateremből és hozzászegődtek: közeledtét felismerték illatáról. S hogy mennyire másfajta az iszlámban a szentség gyakorlata és fogalma, arra példának hozhatnánk fel Abil Kayr esetét. A perzsa Abu Szaid Ibn Abil Kayr (967-1049) fiatalon aszkéta volt és csodamívelő; idős korban gazdag rajongóin élőködő, dorbézoló korhely, aki fiúháremet tart. Hatása a rajongásteológiában annál inkább érvényesült, ami természetes; hiszen az iszlámban a coelibátus a „tisztátalan” és nem a szerelem. Az érzékiség Allah-adta földi javaink egyik legbecesebbike, a „test ördögének kísértését” emlegetni badarság/ostobaság, az iszlám eszmevilágából a zsidó-keresztény „áteredő bűn” fogalma mindenestül hiányzik. Ez az isten-légyottra készülő beillatosítás árad Abil Kayr szufi himnuszaiából is; s ezek közül hadd idézzük a Zarándokáldás zárlatát:¹¹

Bármilyen ösvényen lépdeljen is: áldott a láb
 a láb, amely Tehozzád megyen
 áldott a (szerelmetes) szem, amely a Te Csudás
 Mivoltod látására törekszik
 áldott a Te (szerelmetes) híved, ki Terajtd legelteti szemét
 a Te (tagjaid) (hímtagod) Tündöklésén
 áldott a nyelv, minden nyelv, amely Téged (befogadván)
 magasztal, ó Uram és Világosságom!

VI. A szufi „megistenülés” kiteljesedése a filozófiában

A szufi *Itinerarium Mentis* az Allah-hoz elvezető „vándorúton” annak, aki az istenközelítés „vándora” – a „hét álló-

más”: bűnbánat, önmegtartóztatás, lemondás, szegénységi fogadalom, hosszútűrés, Allah-ba helyezett végső bizodalom és elégedett megbékélés mindennel

a misztikus felhaladásának tíz üdvöz „állapota”: elmélődés, az elközlelgő istenség felérése, félelem, szerelem, megvágás, testközel, megnyugvás, szemlélődés, bizonyosság. E tíz üdvöz „állapotot” maga Allah küldi alá és ülteti szívébe (mely az iszlámban az értelem székhelye). Visszahárítani képtelen, ha őt betölteni jön, és tartóztatni képtelen, ha (Allah) távozik belőle.

A novicius lelkivezetőt választ a rend öregjei közül és parancsainak magát mindenben aláveti. A noviciátus három éve: próbaidő. Az első évben (a) bűnbánatot tart (b) a megbántottat megköveti, a megkárosítottat kártalanítja (c) embertársát magánál különbnek, előbbvalónak tekinti. A második évben (a) Allah szolgálatának szenteli magát (b) a dicséretet, kiszidást avagy a verést Érette közömbösen fogadja (c) bensőségesen Allah felé fordul és várja, hogy Allah odafordulására méltassa. A harmadik évben (a) megtanulja fegyelmezni gondolatait (b) tartózkodik a bamba ábrádozás „szennyétől” és tőle tisztántartja elméjét (c) kiirtja önzését és beszűnteti lelkének önmaga-felé-fordulását

(a hároméves próbaidő tíz esztendőre is elhúzódhat. A bűnbánat évekig eltarthat, ha tartományokat kell bejárnia és felkutatnia minden igazhívót, aki garázdaságát megszenvedte – amire vagyona, ha volt, mindenestül rámehet. Óvakodnia kell a visszaeséstől, mert az ilyen bűn kétszeresen számít és újabb évekbe kerül. A második évben a lázadozás gőgje, a berzenkedés felhorgadása lerombolhatja, amit addig épített. Lelkivezetőjét bántalmazza – és elvárhat ítéletnapig, amíg Allah odafordulására méltatja: legjobb, ha „tevenyeregnek” tekinti magát. A harmadik év a legnehezebb próba. Alpári önsanyargatással elérnie önzésének leküzdését – „olcsó” módja a lélektisztaságnak; alantas fortélynak, vásári fogásnak tartják és mint „keresztényieskedést” megvetik;

A világtól visszavonuló misztikuson különös változások mennek végbe. A magány és a bensőséges töredelem hatására megfiatalodik és szépséges ifjúként bújik ki hátrahagyott földi hüvelyéből. Ha álmában, szétnyíló pávafarok-forma szellemsugárzás közepén ilyen megigéző ifjút lát jelenésben és véle társalkodik – az Allah elközlelgésének a jele; amúgy is, a földieknek megjelenő istenség tudnivaló hogy mindig ilyen megigéző dalia képét ölti magára és innen nem járunk messze a „Tökéletes Úr” teologizmájától, ahogyan a tant Al-Arabi és Al-Dzsili a 13.-14. században kidolgozta

A „Tökéletes Úr” (*Insan-I-Kamil*) kezdetben aki a Völe-

gény, nem más, mint a Próféta maga; ám a szufizmus panteisztikus vektora kérelmelhetetlenül arra tereli, ahol Nyugaton a „Kozmikus Krisztus”, Keleten a „Kozmikus Buddha” terpeszkedik az ég magasán. A 14. században az iszlám teológia abszurd drámájában új „óriáscsecsemő” születik: a „Kozmikus Mohamed” – ő, meg a gondolat, hogy a mindenség őt formázza, és mind a makrokozmosz, mind a mikrokozmosz (a teremtmény) az ő alakját veszi fel, a szufi misztika koronáriuma lesz. Hogy is lehetne másként, hiszen Mohamed a Minden, hogynemondjam a Mindennél-is-Több: a Teremtetlen Fény, az Ósfény, a Világban Munkáló Értelem, a Fényforrás, amelynek leáradása maga a teremtés – és így tovább.

Ebből a tanból a fülünkbe csendül egyfajta „idegen elem”, amely mintha a kései hellenisztikus filozófia fülsengése volna Proklosztól, a „pogány” Plotinosztól a „keresztény” Pszeudo-Dionüszioszig; és ez a neoplatonikus, eretnekszagú „idegen elem” fojtott haraggal töltötte el a hagyományörző *mutakallimun*-t. Maga az, hogy minden teozófia hagyományának héjanként való lehántolása után, mintegy „magnak”, minden világvallás váltig ugyanezt találja, s hogy a mindenség a (tévesen) vallásalapítónak hitt Jézus, (a filozófus) Buddha, vagy a (mindvalósággal vallásalapító) Mohamed földi porhüvelyének „kaptafájára” megy (majd meg utóbb égen-tengerző belső Szerveinek, Veséjének Májának csillagképei hogy milyen következményekkel jártak az asztrológiában) – ez régi történet; de a szufi misztikában új elem, s krónikája ezzel utolsó fejezetére fordul. Miről is részletesen értesülünk a „Titkok Titkából” (a *Sirr-Al Asrar*-ból), melyet Abd-El Qadir 12. századi legendás bagdadi hitszónoknak tulajdonítanak, bár alkalmasint 14. századi apokrifa. „Szerzője” az előszó szerint csodás jelét vette annak, hogy szufi mesterével mihamar találkozni fog: előző éjjel hét magömlése volt, míg álomjelenésben, végezetre, maga a *Pir* is megjelentette jöttét. Szerző oly garabonciás szerzet kellett hogy legyen, akiben az igazhitű jámborság kópé ravaszsággal párosul; hiszen egy ízben arról győzött meg egy keresztény papot, hogy képes asszonnyá változni a maga testi teljességében, kivel közöszni is lehet. (Tévesen e kései apokrifa hatásának tulajdonítják a perzsa *haydari*-szekta elmagzását – melynek tagjai vasgyűrűt viseltek hímtagjukra ráoperálva és kábítószerekkel segítették elő eksztázisukat)¹².

Látnivaló, hogy a szufi rajongásteológia ugyancsak elrugaszkodott a Próféta-kinyilatkoztatta egyszerű tanítástól – ezzel meg sok minden egyébbel, amilyen Allah közvetlen érintése, istennéválás/azonosulás Allahhal, a Kozmikus Mohamed tana, és – *last but not least* – a mindenség panteisztikus

azonosítása Allahhal, majd a teremtetlenség vakmerő (arisztotelikus) gondolata, mely szerint a világ öröktől fogva van... Volt is min megütköznie a jámbor *mutakallimun*-nak. Nem elég, hogy a szentséggyalázó Abu Yazid Al-Bisztámi felbőszítette őket nyilvános „istennéválásaival” (mikor is „Allah maga” szólt belőle a bagdadiakhoz), most hírét vehették annak a keletturkesztáni szakadár szufi szektának, amelynek tagjai a hét „állomás” és a tíz üdvöz „állapot” diszciplináját elvetve, vallási anarchiába menekültek. Az *uwaysi*-szekta tagjai elvetettek minden írásos kiskátét, tanítót, traktátust; rá se néztek a Koránra, a *szunnára*, a *Hadith*-ra, se szerzetesközösséget nem alapítottak, se Mestert nem fogadtak el: ők „egyenként és közvetlenül” kapták a Titkos Tanítást. Ki Mózesről, ki a *Khidr*-ről (Mózes mesteréről), ki *Jisszától* (Jézustól), ki Mohamedtől, ki meg egyenesen magától Alláhtól

a notórius Abu Yazid közel volt s a kezük ügyében, de akora népszerűség övezte, hogy nem volt tanácsos kezét emelni rá; az *uwaysi*-szekta messze volt – valahol Középázsiaiban, s odáig az ortodoxia fogcsikorgatása nem hallatszik el. És de vajon nem istentagadásra bízta tanítványait Al-Bisztámi, amikor így szólott hozzájuk:

– Allah nagy, de mi az ő dicsősége az enyémhez képest?! Nagyobb vagyok nála. Hozsánna nekem, halleluja hozzám: nagy az én dicsőségem! Bizony mondom néktek, jobb engem csak egyszer is látnotok, mint Alláht ezerszer...!

Hát még amikor ez a Káromló Bagdad-szerte azt kezdte híresztelni magáról, hogy Allahnál véghetetlen közbenjáró hatalma van, melyet latba vet majd nála az Utolsó Órán, hogy megoltalmazza az emberi nemet:

– Meglátják mindenképpen a Végítélet napján az én oltalmazó lobogómat, mely szélesebb, mint a Próféta zászlaja: mivelhogy én az enyémet ráterjegetem igazhívőre-hitetlenre, mind a Pokol megítélteire egyaránt! Az Ítélet Napján odalépek az elkárhozottához és – őt átölelve – imígyen szólok fel a Mennyekben Hozzád, Uram: ‘vajha vónél engem őérette váltságul! Mert ha nem, elárulak ám, hogy Paradicsomod miféle: gyermekecskék játszóterénél alig egyéb!’

Eddig feltolta magát a Próféta fölé s mostmár Abu Yazid magát Allahnak is fölébe helyezi; a hitvány *uwaysi*-szekta eretnekei pedig szemfényvesztőkhöz illő mágus-csodákkal, varázsolásokkal kérkednek-kereskednek; „felgöngyölik maguk előtt a földet” s hihetetlen sebességgel száguldoznak; ha sóhajtanak, tűzláng lobban a szájukból, mellyel felgyújtják a körülöttük állók öltözékét s e rohangáló eleven fáklyák lángba borítják a házakat; olyik baziliszkuszt tekintete öl; olyiknak varázskalpagja van s ha a Harag Kalapját felteszi,

ellenségnek nincs előtte megállása... Erőhatalom nélkül az ortodoxia amúgy sem fékezhetné volna meg e távoli szakadárokat, akik tekintélyt nem ismernek el maguk fölött, fegyveres megtorló erőt pedig az *ulema* egyhamar nem remélhetett az Abbaszidáktól, akiket magukat is varázsgyűrűjébe vont egy távoli korból érkező, idegen erő: a hellén műveltség pátrimóniuma.

A mentőakció magából a szufizmus belső köreiből, a *Batiniyya* „beavatottjaitól” indult ki, akik a Korán allegóriái alatt a kinyilatkoztatás titkos jelentését kutatták. Már 1045-ben elindította volt Abdul Kerim Al-Qushayri szufi hittudós, aki az iszlám világ minden szufi szerzetesrendjéhez intézett Levelében panasz tárgyává tette, hogy a testvérülésekben mindinkább az igével, a Szenthagyománnyal és az ortodoxia *szunnájával* szembeforduló eszmék kerekednek felül s ezzel lerontják a szufi szentség hitelét. Feledésbe ment az askéta életrend, az imarend szigora; s a szufik mennél inkább meg-részegülnek tanaik fenségétől, annál inkább semmibe veszik a hit kötelmeit. Levelében a hittudós kivált kárhoztatja az önkívületes *szánát*, mikor is „isten részegültjei” jubilusok óbégatása közben vad körtánra kerekednek...

az Intelmeknek nem volt foganatja; s az *ulémánál* több hitre lelt Al-Gazali szava, aki a rajongásteológia bozótrengetegében nagy óvatosan előretapogatózva, mentséget keresett az „istenszerelem” excesszusaira¹³

kegyes-romantikus története, ellentmondást nem tűró tekintélye és oeuvre-jének nagysága az iszlám Aquinói Tamásává avatja; jóllehet „üzenetének” fortélyos naivsága sokakat Szent Pál kétarcúságára emlékeztet, aki annak mutatkozik, akivel éppen beszél. S ez az üzenet – hogy mentséget találjon szufi testvéreinek eksztatikus kilengéseire – a Megtévedés Tana

az istenség megragadása/kitapintása, látása/szerelmetes nézése, az Allahhal való egyesülés/eggyéforradás/azonosulás/megistenülés: nem minősülhet szentséggyalázásnak, már csak azért sem, mert szándéka szerint nem az. Hanem (a) az érzékek megtévedése (b) a szellem megtévedése – vagy (c) mind a kettő. Üzenetnek lapidáris és olcsó; flastrom az ortodoxia sebére. Különös módon a *kalam* e szokatlan kompromisszumot, amíg lehetett, elfogadta és élt vele; sőt, nem egy szufi eszmét, átszűrve – lefaragva, belefoglalt az iszlám tanításába. Amíg lehetett – mert Al-Gazali mesterfogása a szufi panteizmus filozófiai feláradását csak ideig-óráig állíthatta meg.

Hogy is lehetett volna másként a görög kultúrörökség, orvoslás, fizika, geometria, csillagászat és filozófia fordításirodalmának árjában. Al-Mamun kalifa kegyence, az első nagy arab filozófus-polihisztor (*floruít* 850-70) már ismerte

Arisztotelészt (vagy amit annak hitt); az ő ideje és a 12. század haragos könyvégetései közt három évszázad telt el. A fordítói furor nekikendülése viszonylag korán elkezdődött, de másfél évszázadig is eltartott, amíg az iszlámban a hellén örökség a 10. századtól – és a zsidókereszténység skolasztikusainál, fáziseltolódással, a 11-12. századtól kezdve éreztetni kezdte hatását. Igazában Al-Mamun Al-Rashid (uralk. 813-833) vetette el magját a „Bölcsesség Házának” megalapításával, amelynek scriptoriumaiban félezer fordító dolgozott. S mivelhogy ebben a fordítói lázban a szír keresztények megelőzték az arabokat, a fordítók jó fele keresztény (nesztoriánus-monofizita, melkita-jakobeánus) arab, és a művek jó fele nyargalófordítás görögből-szírre, szírről-arabra (a 10. századi Bagdadban még beszélt nyelv a görög). S hogy csupán a bölseleti munkáknál maradjunk, az arab *faylaszofok*nak csakhamar anyanyelvükön rendelkezésre állott, úgy és abban a történelem-rögtönözte összevisszaságban, ahogy rátaláltak: a neoplatonikusok interpretálásában Arisztotelész, ill. közvetítő kommentátora, Alexandriai Aphrodisziász, Ionannész Philoponosz, Kilikiai Szimplikiosz; Proklosz *Sztoikheioszisz Theologiké (Liber de Causis)* c. munkája, melyet a Sztageirita művének véltek, csakúgy, mint Plotinosz *Enneásza*, melyet „Arisztotelész Teológiájaként” tartottak számon; s mindez hol szinkretikus, hol szinoptikus, hol fércelt-rövidített töredékes formában

nemcsak azokkal a Koránnal szöges ellentétben álló tanokkal kellett megküzdeniük, amilyen a világ teremtetlen (ill. öröktől-fogva való) volta, a halandó lélekrész tana (mely rész a testtel velepusztul), stb.; hanem utóvédharcot kellett folytatniuk a pogány/félkeresztény/keresztény gnózis meghökkenően badar, emelkedett tanaival, Valentinosz, Bardeszánész, Baszileidész csábulatingos elmekonstruációival; az emanációk felhőkarcolóival, a hímnő istenpárok szüzügetikus végtelen-sorával; különféle sátánpofájú demiurgoszokkal, akik vagy a *Szophia* egy önfeledt pillanatában fogantak, vagy hatalmi nagyralátásból kezdtek rosszban törni istenfejüket

így azután az Igazhívó Elmében hamarosan elkezdte garázdálkodását Abraxasz, Ialdabaoth; már csak Hermész Triszmegisztosz fordítása hiányzott, hogy a szufizmus ábrándvilága végképp megzavarodjék és rajongásteológiájában a panteizmus szárnyakat kapjon. És ezen bukott el Al-Gazali jóhiszemű és nemes kísérlete, hogy az istenkáromlás gyanúja alatt álló szufi önkívületeseknek mentőövet dobjon a Megtévedések Tanának behitckelyezésével; végezetül a rendházakban Al-Arabi bölselete kerekedett felül – a költő-filozófusé, aki (korabeli, nyugati-keresztény fogalmak szerint) a vallásos hit

kozmozopolitizmusával is vádolható volna, amint az fentebb idézett szúrájából is kiderül. S noha Al-Arabinál ennek a „szeretetnek” a zsidókeresztény *caritaszhoz* édeskevése köze van, hite szeretetvallás, és – úgymond – „amerre annak tevéi fordulnak” – megvallja magáénak, bárki religiója legyen. Minden hit, amely az embereket szétválasztja és a nemzeteket szétszakítja – gonosz és Iblisztól való. Alkalmassint Al-Arabi eszmevilága ihlette meg a dervis-költők egyikét, amikor így énekelt:

Amíg (minden) mecsetet és medresszét le nem rombolnak
addig a dervisség műve félberontva áll
Amíg a miben-sem-hívó az istenben hívóval nem azonosul
egyenrangú gyanánt, addig senki igazhívó – igazhívó
mozlimnak nem mondhatja magát

Nagy szó ez, hiszen a Korán a miben-sem-hívóire, a tagadásra eleve kiszabja a halált. S ugyan ki ne ismerne rá e verssorokban a templomromboló, keresztény petrobrúziánusok üzenetére, akik másként istenüket imádni nem voltak hajlandók, mint isten maga-teremtette szabad ege alatt. Félresöpörve Al-Gazali helyezkedő, doktrinér okoskodását, Al-Arabi visszatér a tiszta misztika „aranyalapjára”. A teremtmény, képzeletét, és annak látókáját („szemét”) egyaránt Allahnak köszönheti; a látomás igazvaló voltára maga Allah adja a pátenst. Ám innen kezdve szélesre tárja neoplatonikus képzelete előtt a kaput. Allah (hármassága” (Plotinosz után szabadon:) az Egy, a Világértelem és a Világélélek; minek megfelelője az emanációk alsó emeletén a másik triász: a Tiszta Lét, a Tökéletes Úr („Kozmikus Mohamed”) és a jelenségvilág maga, ez a mienk, amelyben élünk. Istenség és Ember az ugyanegy Nagy, Esszenciális Egynek a két aspektusa – Kinek minden attribútumát magábfoglaló, legtökéletesebb manifestációja az Elsőnek Teremtett Fény leáradása: Mohamed, az Ő Prófétája.

S ahogyan a zsidókereszténység egészétől kabátakasztója, a szegény arameus vidéki prédikátor, Jézus Krisztus rémüldözne-borzadozna a legjobban, szintazonképp, Al-Arabi „arisztotelészi” világnézetétől senki nem rémüldözne-borzadozna jobban, mint maga Arisztotelész. A neoplatonizmus izgalmas, újdándi, kavargó légkörében ui. a dolgok fölöttébb bizarr aspektusa az volt, hogy mind a látásmódra, mind a rendszerre Arisztotelész abszolút tekintélye adta a kézrátételt – az ő „teológiája”, amelyből a gnózist és a pálvallást egyaránt gyűlölő/lekezelő Plotinosz igéi gyöngyöztek s ahogyan ebből merített Al-Kinditől kezdve minden *faylaszuf*, ebből merített Al-Arabi is, a költő-filozófus és iszlámszerte mindmáig a legismertebb szufi bölcs. Ez a *Sejk Al-Akbar*, az iszlám e *Doctor*

Maximusza, teozófiájával mindinkább háttérbe szorította Al-Gazali elfogadott s már-már a *kalamba* belefoglalt nézeteit Allah illethetlenségéről/láthatatlanságáról, és teológiáját mindinkább Al-Arabi kettős triásza váltotta fel.

Al-Arabi eszmevilága századokon át uralkodott az iszlám teozófiájában és uralkodik ma is, mint szufi költő, misztikájának zavarbaejtő rébuszaival; ám a szufi elmélődésben nem az övé az utolsó szó. Igaz, ellenpárjával, Al-Asharival, ők ketten a szufi miszterozófia „dioszkuroszi”.

Al-Ashari¹⁴ a mindenség spekulatív véghatárait mind jobban kitöltő istenség panteisztikus tanát Al-Arabitól veszi át, Al-Gazalitól viszont készen kapja a mohamedán determinizmusnak egy oly szélsőséges, a gondolat végső következményeiig lenyomozott változatát, amely mellett Ágoston „eleve elrendelésének” velleitása szegyenben marad. A tant már előljáróban vázoltam. Allah isteni tetszészjoga oly végzetlen, hogy mindenhatósága ennek kiegészítő attribútuma csupán. Még arról is Allah dönt, hogy ki higgyen Benne és ki ne higgyen, s akkor persze arról is, hogy a benne-nem-hívó gyalázatos a *Jahannam* (Gyehenna) melyik zárt intézeti osztályán s mi aláfűtözésben éldégéljen az idők végezetéig, mikor is Allah Ónagymindszentsége, tulajdon döntését s ezzel mintegy magamagát léssen megítélendő...

Al-Ashari eredetileg a *mutazilita* táborhoz tartozott. E „fél-reállókról” azt mondja a fáma, hogy ők a *kalam* „racionalistái” (a fáma hajlamos megfekedkezni arról, hogy hatalomra kerülván az Abbaszidák alatt, a *mutazila* nevéhez fűződik az iszlám inkvizíció felállítása). Nos, „racionalisták” voltak ugyan, de a fogalmak földrajzi változása következtében a minősítés megtévesztő: formára, tartalomra az ő „racionális” csillagászati távolságra van attól, amit mi annak nevezünk (s hát akkor attól, amit jómagam az elmélődő őseredeti üdvöz állapotának, a minden irányban elforgó Cardantengely metaforájával „szabad lengésnek” neveztem). A *mutazilita* vallásmagyarázó már azzal gyanússá teszi szerepét, hogy magyarázza a vallást; merészeli, holott mennél inkább axiomatikus, tagadhatatlan és kinyilatkoztatott voltában bolygathatatlan, annál inkább vallás a vallás. S hogy mégis magyarázza – annak megvan a maga hieratikus koreográfiája – nem magyaráz, hanem táncol: mintha Allahnak tetsző táncot járna Trónusa előtt. A *mutazilita* pillanatig sem vonja kétségbe Allah axiomatikus létét és realitását, de „racionális” okfejtéssel, dialektikus istenbizonyításokkal, leleményesnél-leleményesebb attribútumainak kifogyhatatlan sokaságával udvarol a kinyilatkoztatásnak.

A *mutazilita* Al-Asharinak két álma volt. Első álmában

megjelent ágyánál Mohamed és ráparancsolt, hogy tanulmányozza a Szentagyományt s így, magából a *Hadith*-ből merítsen ihletet bölcséletéhez. Álomjelenésén felbuzdulva, Al-Ashari az ellenkező végletbe esett: átment a hagyományvédő ortodoxia táborába és amazokra átkokat szórva, egykori osztályostársait vad invektívákkal árasztotta el. S ekkor újfent álmot látott. Második álomjelenésében a Próféta lekapta a tíz körméről, túlkapásaiért:

– Nem azt parancsoltam, hogy sutba dobd, amit a józan ész diktál; hanem hogy inntova észokokkal támaszd alá a Szentagyomány nagy Igazát!

A leckéztetésnek megvolt a foganatja. Al-Ashari hangnemet és taktikát változtatott, amivel a *mutaziliták* szemében kétszeresen áruló lett: nem elég, hogy kíméletlenül támadta őket továbbra is, a tetejébe elcsáklyázta módszerüket, az „észokokkal” felcicomázott *kalamot* – a kegyes – dialektikus hittudományi okfejtést. Al-Ashari tüntetően csatlakozott a legbigottabb hagyományvédő iskolához, a legalisztikus hanbalitákhoz¹⁵ s azontúl, ahelyett hogy a kinyilatkoztatott hitigazságok *tekintélyi* érvére támaszkodott volna, észokokkal bástyázta körül a kinyilatkoztatást.

Csakhogy nekem – lévén *enfant de mon siècle et de l'Ouest* – nehezemre esik, hogy megtagadjam magam. Hazudnék, ha így folytatnám, áltatás volna és félrevezető annak, aki nyugati áthangolásaimnak lépremegy:

nem erről ágáltak, nem erről szónokoltak, nem ezen civakodtak; nem erről beszéltek

– hanem az iszlám vallástörténeti közhelyeiről, amelyek nekünk, itt Nyugaton, még kuriózum-számba se mennek s amolyan elsorvadt semmitmondások

– nem erről szólt Al-Ashari és eszméinek véget nem érő uszálya, az ashariták

– nem erről szólt Al-Zamakshari, híres és ronggyá olvasott Kommentárjaiban a Koránhoz, melyről a medresszékben a növendék *mullah*-nak meghagyták, hogy Magyarázatainak *mutazilita* ékesszólását csodálni szabad, de érvelését megszívelni nem

– nem erről szólt Al-Karabishi, a kétségbeesetten-békülékeny Mézesajkú, a *mutazila* mérsékelt szárnyának vezére

– és nem erről szólt Ibn Hanbal, az iszlám vallástörténet e legelképezhetőbb figurája (s ha lehet fordított értelemben „agnosztikust” elképzelni, ő az volt: Allah tébolyodottja és a kinyilatkoztatás megszállottja, aki ki akarja üldözni a gondolkozásból a rációt, éspedig *minden* rációt és *minden* kontemplációt, ami nem a Felfoghatatlanságba, a Kifürkészhetetlenségbe – Allah *ineffabilitásába* való belenyugvás)

s ha a keresztény skolasztikáról a felvilágosodás károgó hol-
lói megállapíthatták, hogy „vaksetét szobában keres egy
koromfekete nemlétező macskát”, az iszlám teológiájának moz-
galmas, ezeresztendő történetéről bizvást el lehet mondani
annak ellenpárját: „nemlétező karaván, amely ugyanazokon
a nemlétező tevéken, a nemlétező sivatag nemlétező dűnéi közt
tevegelve, ugyanazokat a nemlétező délibábokat kergeti”.

Mi volt hát, amiről oly vég nélkül folyt a szó?

– Allah Igéje a teremtmény nyelvére-szavára váltva: te-
remtett avagy teremtetlen, igen vagy sem – Allah keze-lába.
Képletesen avagy igazi Kéz és Láb gyanánt értendő. Ha iga-
zándi, akkor mekkora: átéri-e a csillagvilágot, igen vagy sem

– Jobbkezével teremtett avagy a világteremtés kétkézi
munka volt?

– Ha Allah a trónján ül (aminthogy ül:) mekkora a trónus?
Képzeltető-e akkorának, amelybe Allah véghetlensége bele-
fér? Ülhet-e Allah bármiféle trónon anélkül, hogy súlyának
temérdeksége alatt le ne szakadjon baldachinostul és a sem-
mibe ne zuhanjon...?! (A megoldás: méreteiben, színarany
tündöklésében Hozzá méltó trónon ül, amelyet Maga
teremtett s amely, mintegy hozzásimulva s odaszippantva,
a tengerző Teremtés közepén lebeg. Így hát a helyes válasz:
Ő Maga tartja Maga alá a trónját)

– Allah „Kilencvenkilenc Gyönyörűszép Neve” közül a hét
első – amilyen a Hatalmas, a Tudós, az Erős, stb., – isteni Leg-
lényegéhez hozzátartozik avagylan külön Lényege van? –
A megoldás: nem külön entitás, hanem megannyi olyan isteni
attribútum, amelynek „entitativ” jellege van...)

– A körülméletlen, a hitetlennek született s idő előtt
elpusztult gyermek vétkes mulasztást követett-e el azzal, ami-
ről nem tud, nem tehet s amiben nem részesült: pokolra vet-
tetik-e érte, igen vagy sem?

– A holtak vádlója és vizsgálóbírája, Munkar és Nakir
angyalpár alászállása és ítélkezése a sírnál: jelképesen avagy
szó szerint értendő, igen vagy sem? (Aki a tertullianuszi
credo quia absurdum híve az iszlámban: Ibn Hanbal szerint
jaj-de-még-mennyire-hogy minden szó szerint értendő, ám
„anélkül, hogy firtatnánk Hogyanját és Mikéntjét” /*bila kayf*/
– lévén az istenség egésze akkora, hogy „elménkbe nem
fér”¹⁶...)

Toldjuk meg mindezt jó adag gyűlölködéssel, udvari intri-
kával, nekivadulással, sivatagi szenvedéllyel, és nyakig benne
vagyunk a hitviták világában. G. B. Shaw mondja egyhelyütt
a gyilkosságról, hogy az a cenzúra szélsőséges formája: *assasi-
nation is the extreme form of censorship*. Az iszlám korai
annáleszei sok ilyen esetet feljegyeztek és a kalifák sohasem

haboztak, hogy utánaküldjék a hazaballagó Korán-egzegétának orgyilkosaikat, ha tanítása veszélyeztette a dinasztia érdekeit. Amiről beszéltek, az kihull az idők rostáján. Ami figyelmünkre, érdeklődésünkre valóban számot tarthat, az az ashariták radikális determinista világgképének bölcséleti csapadéka, a vezérgondolat mellék vonulata; a mellékszöveg, amint a hitviták lármaviharából kicsendül s ahogyan mind zártabbá, befejezettebbé teszi a szufi szellem quasi-monisztikus panteizmusát. Alighanem a Hely Szelleme nyilatkozik meg abban is – és itt helyénvaló felemlíteni – hogy az előidőkben a szabad akarat tanával kacérkodókat eleinte közönséges eretneknek tekintették és első főkolomposukat, Ma'bad Al-Yuhani-t 699-ben kivégezték.

A lényeg ismerős: Al-Ashari, teozófiájában, az iszlám ortodoxia bigottjaival egy-követ fűj. A Jó és a Gonosz, a hit és a kétely, az áldás és az átok, a paradicsom és a pokol Sáfárja, sorsok intézője/megengedője/ránkzúdítója, teremtője és értelmi szerzője – Allah. Együtthalad Al-Arabival abban, hogy Allah nemcsak közvetlen okozója, de megihletője is a hitetlenségnek, Ő küld érte kárhozatra és úgy is bűnhődik a hitetlen, az Ő poklán, amiért Őbenne, parancsolatjára, kétkedni nem átalotta; s ugyanakkor egy-füst-alatt közvetlen megdelejezője – és megihletője annak, hogy higgyünk Benne – Benne és világréndjében – és Ő jutalmaz paradicsommal érte: a hitért, amelyet az Ő rendelése belénk helyezett. Ám itt mesterénél Al-Ashari továbbmegy és (ami bölcséleti szempontból kivált figyelemreméltó:) lerombolja az okság kategóriáját. Ok-okozat – nincs; a külső és a belső világban egyaránt minden az istenség „közvetlen és elszigetelt akarati aktusa”. Természeti törvény és azok megszegése – nincs; a természet nem önbeszabályozó s nem magától és magában hőmpölyög, hanem akár a zöldbeka, mindenestül Allah fenntartó erejének vasmarkában leveleg. Csodák nincsenek. A csoda nem „kiugrás” alóla, sem nem a „kivétel” s még csak nem is „erőszakvétel” a természeti törvényen – ami nincs: az istenségben minden az Ő akaratának egyszeri – és elszigetelt aktusa. Úgy is mondhatni, hogy a teremtés minden incidenciája – és akcidenciája: csoda, mely törvény önmagában, de – egyszeri.

A mestergondolat olyan, mint a romlás. Annak is megvan a maga belső logikája. Ha egyszer megkezdí „romboló” munkáját, kérérlhetetlenül végigviszi a maga logikáját és a végső következtetésig végighalad vele az elmében. Már a hinduizmusban is megkapó és fölöttébb szemetszúró, hogy a se-reglő istenek döntő többsége egyesíti magában a Jót és a Gonoszt: mikor melyik aspektusát mutatja égi szeszélye és

isteni tetszésjoga szerint. Ám az ashariták *pléiade*-jának vezéregyénisége, Al-Baqillani¹⁷ erre is rálicítál: hogy mi a Jó és mi a Gonosz – annak meghatározója maga Allah; mi több, ha Ő, kinyilatkoztatásában nem adná meg hozzá a kulcsot, a teremtmény nem tudna különböztetni Jó és Gonosz között. Megoldása mondhatni meghaladja a nyugati gondolkodás okkazonalizmusát, jóllehet a problematika itt Nyugaton másból csirázott ki és melegágya is más – az ágostoni determinizmus 16. századi protestáns másodvirágzása volt. Descartes, Malebranche és Geulincx történelmi vitájában, eszméik eredőinek végső rezultánsa új, teocentrikus világvélemény felé mutatott: a teremtmény akár a kilágyult plasztelin, katatóniásan tehetetlen, az egyetlen ható és működő erő az istenség, akinek mindenre kiterjedő hatalma van és szuverenitásából nem enged, senki és semmi teremtett parálynak nem ad sem akaratot, sem mozgási szabadságot. Csak elgondolni is, hogy ez a nyugati, 17. századi eszme, az okkazonalizmus, a 11. századi Bagdadban már készen hevert, és de olyan formában, hogy túlhaladta azt! Mert ha Al-Baqillani *Al-Tawhid* (Egység) c. traktátusában a szufi rajongásteológia udvarlószóvegeit figyelmen kívül hagyjuk, látnivaló, hogy – jóllehet a hit járszalagján, az asharita mester bámulatos irányba indul el: *in medias res* az atomelmélet felé. Az Egység tanítása szerint a világegyetemet egyforma atomok sokasága alkotja s közöttük a tér teljesen üres: „anti-lét”, amely a semmi fizikai építőmája. S nemcsak az „antilétben” lebegő lét, nemcsak az abszolút semmiben lebegő atomok világa osztható, az idő is „idő-atomokból” – *khrononokból* áll. S e ponton (ha Ibn Khaldunnak hihetünk, aki mesterének, Arisztotelésznek tulajdonítja ezt az ashariták cáfolta tant – *hic salta, hic Rhodos*;) a Sztageirita tanításával szöges ellentétben, Al-Baqillani szerint nincs és nem is képzelhető olyan esemény, amely az előtte járóban mintegy benne rejlik; és nincs és nem is képzelhető olyan mozgás, amely a (tévesen folyamatosnak hitt) időtengelyen két időegységet töltene be. A mozgás, a tér és az idő: nem folyamatos, hanem szaggatott:

J. L. Borges „Az Idő Új Cáfolata” c. tanulmányában emlékeztetünkbe idéz egy régi buddhista tanítást, mely szerint a teljes univerzum – akár a filmszalagon, filmkockáról filmkockára – megsemmisül és újraalakul, infinitezimális módosulásokkal s úgy, hogy valamennyiünkben a változás folyamatosságának illúzióját kelti. E módosulások száma a nap egy-huszonegy órájában hat és fél milliárd: nem csoda tehát, hogy az elmozdulás-parányok szédületes pergése szenzorainkban kiadja a világmindenség modus-változásainak kontinuumát. Tudva-tudatlan – erre mintha rárimelne

Al-Baqqilani elképzelése. A jelenségvilág, úgy, amint benne élünk s ahogyan megtapasztaljuk, abszolút semmi, az abszolút semmiben lebegő atomok özönével egyetemben. Csupán a Létrehívónak, Fenntartónak és Történetőnek – Allahnak van realitása. Az univerzum „egysége” és „folyamatossága” az egyedül való Létező kikölcsönzése csupán; az idő, a tér, a történés: szaggatott.

– Mi ez, ha nem a kvantumelmélet megsejtése?! Az anyag atomelméletével és a mozgás szaggatott momentáneitásával Al-Baqqilani úgy vélte, magyarázatát adhatja az istenség mindenre kiterjedő, kizárólagos és szuverén teremtő/alkotó/fenntartó tevékenységének. Azt viszont tán maga se gondolta volna, hogy az incidenciák egyszerűségének, a természeti törvények tagadásának (s egyúttal, implicite) a csodák elvetésének tanával elérkezett a *coincidentia oppositorum* érintéshatárára: a legújabb kori nyugati világlátás „anti-transzcendentáliáira”, ahol az istenelmélet bukófélfelben, a száználmas mellékalakra redukált istenfigura, ha vélelmezhető is, nélkülözhető és „facér”, az atomalatti léptékek világán viszont tény és való – elindultunk az ő, Al-Baqqilani világa, a természettörvények lebontása/lebonthatósága, a törvényszerűségek alkalmi egyszerűsége felé.

VII. Mindentmondás, mely semmitmondásba torkoll

A Koránt, a Kinyilatkoztatást és a Szenthagyományt magába foglaló s ugyanakkor mindeneket elsőpró eszméivel, Al-Arabi és Al-Ashari alapjain építkezve, Al-Baqqilani rátette a koronáriumot a szufi panteizmusra. Az istenség és a világ azonossága és egysége oly teljessé vált, hogy a gondolat holtpontra jutott: elérte a rajongásteológia „tökéletességi fokát”

– ki gondolta, ki hitte volna, hogy a „romlás” logikájának gátfutása már az utolsó kört futja, az utolsó gátat ugorja át...?!

A gondolat megállt, diadala tetőpontján elernyed s hervatag újkori iskoláit az elszenderedés fenyegeti. A százados sikerek diadalfényében nem ildomos bukásról beszélni, de – ahogyan az angol mondja, *nothing fails like success* – ha bukik, semmi sem bukik akkorát, mint a siker, *sapienti sat*

a gondolat telítődik, a fogalomalkotás falba ütközik. Amit eddig sasszárnyak terjegetésének hittek, mára már szitakötőszárnyon cikázik és kérészéletűnek bizonyulhat a morotva fölött, amelyet eladdig világtengernek vélték. „Világ” és „isteniség”! – fantomfogalmakká válnak. Mennél maradéktalanabb „az istenség – eggyéválása a világgal”, annál nagyobb a kísértés, hogy matematikus szemmel rátekintve, a Szent

Formulában olyan törtet lássunk, amelyben – számlálójában a világgal, nevezőjében az istenséggel – egyszerűsíthetünk. Szép és nemes halál s oly halálnem, amely nem ismeretlen a bölceletben. S ez volt az, ami a szufi panteizmusnak a nyakát szegte: a becsvágy, hogy rátaláljon a Mindentmondó Szent Formulára; s nem két, de két milliárd legyet üssön egy csapásra. A mindentmondás becsvágya. Csakhogy a dolgok természeténél fogva – s ez már oly öreg hiba, amin a rajongásteológia semmilyen szentszöveg-áradata nem segíthet – a mindentmondás: semmitmondás

egy másfélezer esztendő s vállalkozás oly végeredménye, aminek hallatán szinte megesik az ember szíve az istenükkel mindenáron egyesülni vágyó, erotomániás „szerelemrésze-gültjein”. Az öt kontinensen nincs olyan világvallás s annak valamirevaló mellék hajtása, amelynek misztikusai, hasonló praktikákkal, aszkézissel, erotomániás kergülettel, kábszerekkel, öncsonkítással, glosszolóliás ululázással, eskóros eksztázissal ne ugyanazt próbálták volna: az „eggyéválást” a tájegységen divatozó „istenséggel” ám hogy az istenség belőlük minduntalan kisiklott, hogy helyettük a „mindenségbe” bújjon bele s azzal eggyéválják, vágyórulet vett rajtuk erőt, hogy azonosuljanak a „mindenséggel”, ha egyszer az istenség abban immanenter benne rejlik... Ki tudja, mind e nagyralátó próbálkozásokban az is közrejátszik – az emberjóság leküzdhetetlen azonosulási mániája. Azonosulni akar, azonosulnia kell. Azzal, amire a szemét csak ráveti. Pondróféreggel, sáskával, szörnyeteggel, kővel, felhőállattal, kokatrix-szel, kentaúrral, kamelopárrdal. Kassziopeiával – csillagképpel – csillagvilággal. Egyfajta természetadta s ihlette „perverzión”, a beleérzés empátiás ingere. S akkor már szinte várható, hogy azon a „spirituális” fokon, amit annak hisz és magasabbrendűnek érez, „lelki szemével” csak rátekintsen a nagy-mindenségre – és azonosul vele; ha meg a tetejébe a létegész Atmannal/Brahmannal/Allahal azonos, akkor a panteizmus özön „istenlénye” az, amellyel azonosul.

A semmitmondásba torkolló mindentmondás nagy kalandja után azok, akiknek a szufi panteizmus szélcsend-sújtotta vitorláival nem sikerült partot érniük, bizonyára lármásan tiltakoznának az ellen, hogy amit a Leglényegnek tartottak, éppen azt nézzük el nekik: „elnézzük” – „megbocsássuk”; gondolatnak is felháborító. De mi, keresztüllépve lármás faljáró kísérteteiken: bocsássuk meg nekik és hagyogassuk el a szufizmus spekulációiból a rajongásteológia dekorációit – a sallangot amúgy is (vallanók csak be töredelmesen s legyünk is tudatában), hogy másfélezer esztendő s spekulációik pátrimóniuma átfogóbb, elsődlegesebb és eredetibb, mint az, amit az

európai skolasztikus provincializmus filozófiája, hol kikölcsönözve-elorozva, hol rájuk támaszkodva, derivatív módon véghezvitt; s egyébiránt, aki bejárta a bölcsellettörténet sivatagjait, végignézte az odaveszett karavánok csontra porladó bordakaszait s nemegyszer magán is erőt vett az odaveszhetnék vágya – az tudja. Hogy hány nyelvemléken, hány nyelvemlék-filozofémán kell átrágnia magát – hányszor virrad rá a reggel, zsákmány nélkül, eredménytelenül. A bölcsellettörténet egészét kell házi kohójában áttüzesítenie s égetdegélnie – a kétségbeesés határán, mint a Curie-házaspárnak – míglen egy reggelen feltetszik, megvan, ott van, előtte a *rádium*. Hitetlenkedve forgatja, nézegeti – mint Al-Baqillani feltáruló eszmevilágának ezt az eldugott, ezt a félreeső zugolyát, amely valóságos *trouvaille*; s ha „modern”, ha „rohadt posztmodern” bagaria lelkünkkel még képesek vagyunk a megrendülésre, megindultan gondolhatunk a múltak filozófus-kolosszusaira, Al-Arabira, Al-Asharira és Al-Baqillanira, akiket annyi kitérő után s oly álutakon az elmélődés az atomelmélet, a kvantumelmélet és a khaoszoszelmélet megsejtéséig elvezetett. Az emlékezet sziklameredélyébe faragott piramidális arcukról hallatlan szellem-erő – a *vis cogitandi* magasbahordott piramisa néz le ránk

s akkor már, atyámfiai a *falszafah* szeretetében – ha szám-bavesszük az atom, a kvantum és a (természettörvényeket lebontó) khaoszosz elméleteinek megsejtőit Nyugaton és Keleten, majd utána egy önfelelt fél percre félrehárítjuk és szemethúnyó zárójelbe tesszük a mai, kísérleti és elméleti atomfizika akceleratorait és roppant matematikai építményét, nem kísért-e, nem könyékez-e az a térdrekényszerítő gondolat s nem úgy van-e, hogy nem annyira „haladni”, mint inkább állni látszik a gondolkozás...?!

*

Kipányvázva születünk. Kipányvázva a nyelv, a földrajzi hely, a korszak, és a kor hiedelemvilága közt. Négy mélyrevert cövek, melyek mindegyike elmozdíthatatlan

kipányvázott eszmerendszereinkben életünkkel is elékelve – észre sem vesszük, hogy amit „önálló” spekulációinkban a legnagyobbszerűnek, java-termésünknek hiszünk, létértelmezésünk szíve-közepe, gondolkozásunk koronáriuma: éppen amellet halad el fásult unalommal – elhalad mellette egy késői kor, melynek figyelmére olyigen számítottunk

egy másik kor, másutt, egy hihetetlen távol jövőben, amelynek együttállásait – elmozdulásait, szellemi égtájainak irányait – arányait s az elme azok szerinti új betájolását elképzelni sem tudjuk. Ne is próbáljuk –

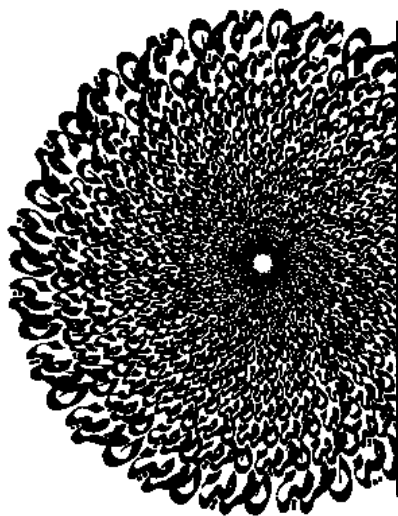
vessünk számot vele. Valamennyiünk közös sorsa, hogy

elavult motiváltságunk, vezéreszméink, rendszereink-nyelv-
emlék-filozofémává degradálódva elhevernek majd a bölcse-
lettörténet szarkofágjaiban, jószerével érvényüket veszítve

úgy, amint mi tettük Al-Arabival, Al-Asharival, Al-
Baqillanival. Úgy lesz majd velünk is

előemelik tangenciális ötleteinket, bátortalanul megkoc-
káztatott bizarr extrapolációinkat, vaktyúk módjára talált,
majd utóbb csudamód beigazolódott teorémáinkat s egyéb
ráhibázásainkat

s aközül, amit mi magunk a munkapadról lesöpörtünk s
valamint az asztalos mágnese a forgácsok és törmelékek közül
előhúzza a láthatatlan vasszeget: parergáink és paralipome-
néink közül egyet-egyed előemelve, ezeket többre tartják
majd, mint azt, ami nekünk magunknak a lételemzés tetőzése
– szemlélődésünk summája volt.

*Avec Dieu, ce qu'il y a de terrible,
c'est qu'on ne sait jamais
si ce n'est pas un coup de diable.*

(Jean Anouilh,
L'ALOUETTE
l'archevêque)

Második Rész

ESZMÉK FELERNYÓZÓ-VISSZAESŐ TŰZJÁTEKA AZ ELMÉBEN

I. Kérdések várnégyszöge

Haladjunk óvatosan, mindig a járt utakon s ha van, eresz alatt; tartsuk magunkat a Szentagyományhoz: „kövessétek annak a nyomdokát – mond a Próféta – akik előttetek jártak, araszról-araszra, rófról-rőfre, még akkor is, ha siklókigyó bűvőhelyére vezetnének benneteket”

– így a *Hadith*; jómagam meg – ha történetesen én volnék az a „kígyó”, akinek a fészkéhez vezető nyomokat követni elég balgák voltatok – mit is hozhatnék fel védelmemre? Tán azt, hogy félrevezető gondolataimat is csak Allah plántálhatta belém és senki más, mivel „nincs eszme Rajta kívül”...? Vagy azt, hogy magam találtam ki Allaht olyannak, hogy rákenhessem tévelygéseimet vagy akár hogy cimborálhassak a *Shaytánnal*, Dzsinnnek Főfejedelmével a *Jahannam* lángzó fenekén...?!

Ha most „félrevezetettjeim” sarokba szorítanának, hogy sorolnám elő, mi volt az a négy vezéreszme, ami az utolsó harmadfél ezredévben kivált foglalkoztatta a vizsgálódást, előszörre megrémülnék a sárkánytermetű, tűzokádó kérdés hallatán. Másodjára (mivel Dr. Johnson szerint mi sem koncentrálja úgy az ember figyelmét, mint az akasztófa árnyéka) – összeszedném megmaradt sütnivalókámat (tudott dolog, semmi a csőcseléket annyira lincselő kedvre nem hangolja, mint mikor elfürészelik kozmogóniai hitregéinek fáján azt a vastag ágat, amelyen gubbaszt – lévén hogy végső kíváncsi-

ságában boldog-boldogtalan váltig ugyanazt a kozmogóniai „Találós Kérdést” feszegeti s szfinx legyen a talpazatán, aki a hármas megfejtést rávágja)

ám a multiverzum (1) formája (2) nagysága és (3) sűrűsége/„mibenléte”/hármassal *Arcanum Magnum*át fel szokták botani részproblémákra, abban a hiszemben, hogy így a megválaszolás könnyebb lesz. S mi egyebet tennék magam is ebben az embergyűrűben, mint a lincshangulatban zsvivajgó vásári csócselék elfogottja: kibökném, ami mindig is ott volt az eszem-nyelve-hegyén és (megkeresvén az elgurult fillért, annyi volt, amennyi a zsebemben se maradt első ijedelmemben) – így válaszolnék.

Négy ilyen nagy problematikáról tudok a filozófia abszurd drámájában, már amennyire bölcséleti nyelvemlékeinket – nyelvemlék filozofémáinkat – s azok fantom-problémáit ismerem; s mind a négynek látványos a színrehozatala. Ezek rendre

(1) Az „Egy”. „minden egy”. „A Nagymindenség egyetlen nagy Egy”. A Katha-Upanisád Brahmanjától az eleaták hénótizmusáig, Püthagorász (főisten)-Monászáig Xenophanész Egy-a-Mindenéig, Platón, Plotinosz, Proklosz, Themisztiosz, Damasziosz, Hermiász, Olümpiodorosz, Ioannész Philoponosz és a késői neoplatonikusok, Ficino; Mirandola, Giordano Bruno *Unuszáig* – annak az apodiktikus „evidenciája”, hogy a mindenséget áthatja az egység kontinúuma; s hogy ez az egység (a) annak titkos értelmező elve egyszersmind, és (b) egyfajta működő/munkáló/ható azonosság.

(2) Az ember: mikrokozmosz; a makrokozmosz leképezése-infinitezimális „kismintája”, Anaximenésztől Herakleitoszig, Empedoklésztől a sztoikusokig, a gnosztikusok fantazmagóriáitól a hermetikusok ál-egyiptomi „kinyilatkoztatásáig”, a basrai „Tiszták Testvérülése” (*Ikhwan Al-Safa*) iszlamizált bölcséleti kompendiumától – a renaissance neoplatonikus akadémiáitól mindmáig, a moderneket is megkísértő gondolat. Hogy formájára nézve – a modellparány mintegy kezünkbe adja a kulcsot, a „kisminta” alapján következtethetünk a „Nagy Egészre”.

(3) az ún. „istenség” (mármint ha megkérdőjelezhetetlenül, axiomatikusan „adott”, márpedig vallási hovatartozásra való tekintet nélkül a teozófusnak az:) nos, az istenség beléhelyezte a teremtménybe a maga „szikorkáját”, hogy így, a teremtményen keresztül szemlélje önmagát. Ez a belénkhelyezett s mintegy miniaturizált „istenszem” Eckhartnál az *oculus intellectualis* (vagy *oculus mentis*); Jacob Böhménél a „szikorka” (Fünkelein). E szikorka révén volna „természetfölötti” tudásunk az istenségről – bár ez nem jelenti azt, hogy ez a tudás

külsődleges, vagyis hogy belénk kívülről hatol; hanem inkább hogy az istenség a „lélekben” már benne lakozván, az emberteremtésben és az emberteremtés által ismeri önmagát: bennünk „önmagára eszmél”. – Hogy ez a teozófiai *parlance* a józan, rideg, laboratóriumi nyelv valós mennyiségeire átforgatva-letranszformálva mit jelent – ne rajtam keressék). A *scintilla animae* nagymultú gondolat, melynek (úgy jó 800-900 évvel a keresztény Dionüsziosz Areiopagitész előtt) Hellász pogány „Vatikánjában”, a dűdimai óriás Apollontemplomban az istenség hiereszai voltak az első elhintői. Mint *szüntereszisz* „az istenséggel összekötő „kapocs”) fordul elő Szent Jeromosnál, mint *scintilla conscientiae* Albertus Magnusz-nál – de majd minden misztikus-teognosztikusnál, Taulernél, Susónál, sőt Bonaventuránál is felbukkan

istenáldotta gondolat – ha van ilyen gondolat és isten, aki megáldja. Amilyen fenséges, olyan megejtő, amilyen vonzó, olyan megtévesztő. Mélységes mélyengés, melynek kútszédülete sorra szedte áldozatait és szedi még ma is – démoni bűvölete alól a legújabb kor miszterozófusai sem tudják kivonni magukat.

(4) A „fény” a fenség, az igazság, a hatalom, a jóság, a diadal, az öröm szinonimája; sőt, ilyértelmű „funkciója” van; mert hol az Isteni Jelenlét hírülhozó angyala, ill. kísérőjelenése, hol maga az istenség. A neuronéma „fénytartománya”, a fénytartomány e sokértelmű előreugratása kivétel nélkül minden nagy vallás hiedelemvilágában – az öt világrész minden zegében-zugában, egyértelműen, egyaránt. Az optikus reflexív túltengése mitologizmában, logizmában, a merkátortérkép és a történelem minden szelvényén, mind a mai napig.

II. Emberszívben – istenszem

A magánhadserege közepén lovagoló nagyhatalmú herceg-érsek avagy a hosszú sor palotaszekéren, Udvarával, udvarnépével érkező feudális uralkodó, aki siserahadával kieszi mindenéből a vendéglátó földesurat s neki, mint hűbéresének, még megtisztelve hálálkodnia is kell a *Vizitációért*, hogy uradalmát ilyen istenesen letarolják – ez volt a *megvizitált* filozófia, és *ilyen e* négy mitologizma dölyfös körbejárása, nagy garral vendégeskedése a filozófia uradalmaiban

egyik szemlekörút a másikat érte

megszemlélték, mint magas tetszésükből, visszavonásig odabocsátott birtokukat, a filozófiát, és kardmarkolaton tartott jóindulattal vigyázták, hogy a hódolat és a sarc egyaránt mitrájukhoz/koronájukhoz méltó legyen

így volt a kereszt főhatalma alatt és nem volt az iszlám felségjelvénye alatt sem különbül: így mórált a filozófia mezőseiben és erdeiben a négy nagyméltóságú mitologizma, a megszenteltség aureólájával és a kétségbevonhatatlanság jegyével a feje fölött; a bölselet púposra görnyedt és meghúzta magát a koránterror, a bibliaterror évszázadaiban¹⁸.

A nyolcvanas évek elején keletkezett bölseleti opuszaimban valamennyi terítékre került; ám az első három közül hadd emelem ki a harmadikat („az istenség beléhelyezte a teremtménybe a maga szikorkáját”), mert ez a legravaszabb, és ösztönéletünk, magatartásformáink legjobb ismerője. Egyaránt appellál porig-alázkodhatnánkunkra és gőgünkre – hogy a „teremtmények” közül a kiválasztottak legyünk

Hellász hierereuszaitól, Khenoboszkion gnosztikusaitól a 20. századi Samuel Alexanderig ezrével akadtunk a horgára, s nem szégyellem bevallani – ez volt az a mitologizma, amelynek vonzáskörébe kerültem magam is és bűvöletében élttem-vergődtem-kapalódoztam, életidővel-vérrel adóztam szivornyás ölelésében, míg azután a szabad lengés magasleséről maszkjának mögé nem pillantottam s meg nem törtem a varázst

– ugyan mi lehet kitüntetőbb, vonzóbb, megejtőbb, mint hogy mi magunk legyünk az istenség „szeme” – úgy, amint Eckhartnál és szellemi ivadékainál találjuk; vagy hogy Allah „tükre” legyünk, ahogyan, a Koránra alapítva, Suhrawardi, a *Sejk Al-Ishraq*, a Megvilágosodás Mestere bölseletében találjuk? Az istenség hogy bennünk „nézegesse”, hogy általunk „megpillanthassa” önmagát (lévén fajtájánál fogva az istenség hiú, mint a borbélylegény), s hogy így, képének és hasonlatosságának nézegetése közben „létezésének tudatára ébredjen” – Ó, a Létnben-tengerző, mindenekben benne munkáló Léteztető...?!

Ez a mitologizma is – akárcsak a két előtte járó – az évtizedek során leépült bennem. „Varázstalanító” vizsgálódásaimnak, tőlük szabaduló elmélődéseimnek bőven a nyomára bukkanhat mindhárom esetében az olvasó, ha fellapozza az ÖZÖN KÖZÖNY és a SZÉLHÁRFA idevágó fejezeteit; s nem is mintha a Fénytartomány mitologizmájával nem foglalkoztam volna behatóan – mert abban is elvégeztem a magamfajta „égetnivaló eretnek romboló munkáját” (ne felejtjük el, a *Hadith*-ban a Próféta meghagyta, Medinában „egyetlen fát sem szabad kivágni”, mivel szentelt földben áll; amúgy is, demitologizálás egyébnek nem is hathat, mint „rombolásnak” – annak a szemében, aki minden tőkáját a Szentlélek Bankjánál fektette be magas kamatra) – – – de most, hogy erre a *negyedikre* (a Fénytartományra) megint rákerítem a szót, annak is megvan a maga oka

– szeretném bepótolni vétkes mulasztásomat, hogy a zsidó-kereszténység misztikusainak fénymámora mellett nem fordítottam kellő figyelmet az iszlám szufi misztikusainak rajongásteológiájára; pedig emezek fényittassága annál nagyobb, amenynyivel nagyobb – az igazhívó mozlím szemében – a bibliánál a Korán (tanú rá Gibrail és Izrafil, két öregangyal, kinek üzenetközvetítő szerepében olyan huncut nincs, aki kételkednék) – lévén a szufi szentek fénymámorának eredete maga a Korán.

III. Az istenszülő fény – avagy a theogónia neuron-hordozói

Ismeretes az az elmélet, amely az optikus reflexív túltengését fogalomalkotásunkban és egész gondolkozásunkban a születés fény-traumájának tulajdonítja.

Megszületni – egyfajta „halálélmény”: *it is as natural to die as to be born; and to a little infant, perhaps the one is as painful as the other* – így tudta ezt Francis Bacon is

az újszülött első réműlete a halálfélelem utolsó felvillanásához hasonló. Addig az újszülött az anyaöl robajló sötétjében, robajlásának és sötétjének megszokott közegében lubickolt és ösztöneiben élénken él az a feltételezés, hogy mindez így, amint van, örökké fog tartani

világrajövelekor kettős trauma éri. A robajlás elhallgat – és a sötétséget mintha elválták volna. Hogy a világ „csendje” fogadja – ez már maga is ijedelmes; de mindennél elszörnyesztőbb ez az ismeretlen, érthetetlen új közeg – a világosság

az embergyermekre rárobban a fény, s ez a fényrobbanás olyan trauma, amelyből a kigyógyulás éppoly kilátástalan, mint amilyen reménytelen az, hogy elfelejtse. Így hát egész életére a fényrobbanás „tudatronsolása” vele marad, erre építkezik gondolatrendszerében, ezzel kezdi a fogalomalkotást.

Első megközelítés, amely úgyszólván mindenkinek eszébe jut; elméletnek tetszetős, ám inkább afféle „arany töltőtollhegyen született”, párnázott dolgozószobában kieszelt, bécsiesposztfreudiánus teória, amelynek van ugyan igazsághányada; de a történetnek ez csupán egytizede. Az ok – annak az oka, hogy miért a fény gondolkozásunk quasi-„nyersanyaga” és fő építőköve: az igazi kilentized másban keresendő.

Idéznénk emlékezetünkbe néhány orvosélettani közhelyadatot – mint pl. hogy a testbe jutó energia egyötödét az agy magának követeli, meg hogy a belélegzett oxigén egyötödét az agy égeti el, holott az agyállomány a test súlyának alig egyötvenede; végül, *last but not least*, vegyük hozzá, hogy

a szenzórium működéstana szerint az agymunka jó felét az optikus reflexív (közvetlen és közvetett) működése teszi ki, vagyis az agyállomány jó fele mondhatni az optikus reflexív „szolgálatában áll”

ha mindezt számba vesszük, rögtön látni („látni”) fogjuk, miért van tudatunknak mindennapos munkafogalmakkal, „használati tárgyakkal” való bebútorozásában oroszlánrésze az optikus reflexívnek; olyannyira, hogy még a Fénytartománytól bármi távoli fogalomkörben is az értelmezés vázát az optikus reflexív eszköztárából kölcsönözzük ki

nem véletlen, hogy a tudathordozó beszéd, a nyelv két gondolati ikerpár ős-ígéje: a „lenni” és a „látni”. Így lett a „látás” a felfogás/megértés/értelmezés fogalomrendszerének szinonimája s ezért férközött be úgyszólván minden modern nyelvbe a filozófia hasonértelmű kifejezése gyanánt a világnézet/világlátás mint nézet és látás, az optikus reflexív hajózó lobogója alatt. Az optikus reflexív túltengése az intellektus gondolati térségében tehát nem a világrajövetel „fényrobbanás”-traumájából, hanem az agy szerkezeti felépítéséből, a neuronképletek arányeltolódásából, a szubkortikális mélyrétegek „integrált” kapcsolásából és a kortikális központok hierarchiájából következik. Hogy világrajövetelkor az első lélegzéssel fuldoklásrémület, a fényrobbanással halálfélelem jár: nagyon igaz. Csakhogy a születés e természetes rettenete hat hétnél alkalmasint nem tart tovább. Az újszülött hamarosan megtapasztalja, hogy a világ világossága legalább olyan kényelmes és megszokható élőközeg, mint volt a méhsötét. Elfogadja ezutáni tartalmazóját és csakhamar igényli is, sőt, az újra feltalált biztonság örömezzel társítja

még csak most tanulja, hogyan kell „felhúzni a redőnyt” – a fényelzáró szemhéjat még csak most tanulja, hogy kell a sodróidegen át forgatnia a szegolyót; de ha a maga napi 18 óráját végigalussza a lehuny szem fényelzáróján, a szemhéjon keresztül már az sem az igazi teljes intrauterális sötét. Valahányszor a szemét felnyitja, akármikor, játékosan – és de már mintegy csak ingerkedve vele – átélheti az Első Fényrobbanást, mely immár a fiatal testbelső bukolikus örömezzel, a lény egész eudemonizmusának feláradásával jár; ám örömezzetei mélyén is megőrzi a világrajövetel fény robbanásának rémületemlékét. Így lesz a fény félelmetes és nagyszerű, így lesz megjelenése – epifánia; és felnőtt misztikus korában így lesz az „istenfénylés” egyszerre félelmetes és nagyszerű – Allah Fényábrázata az intermundiumban: a fél mindenség; a fényrobbanás robajlásában egyszerre irtózatoss és szerelemgerjesztő.

*

Mindennapos tapasztalat, hogy koitusznál, ill. közvetlenül utána, ha az ejakuláció, ill. az orgazmus ingerülete szétlővell és a kortexen a szomszédos alvásközponttra átsugárzik, a szerelmesek az esetek többségében, de legalábbis igen gyakran, egymás karjaiban elalszanak. Amit sokan az erotika kortikális központjának és az alvásközpontnak a közelségével magyaráznak. Annak az elgondolásnak is számos híve volt és van is, hogy a vallásfogalmak megalkotását kiváltó emocionális alap, a Rudolf Otto féle *sensus numinis* jószerevével az abdominális *plexus solarisban*, a „napidegdúcban” lokalizálható, amelyről köztudomású, hogy az erotikus ingerjátékban jelentős szerepe van. Csakhogy ez így, elméleti megközelítésnek fölöttébb szimplifikatórikus, ha egyébert nem, már csak azért is, mivel a hiedelemvilág ennél sokkalta magasabbrendű, dúsabb, összetettebb fogalomkészlettel van bebútorozva, és e rétegelt fogalomhalmazok számos kéregcentra összjátékában vannak elhorgonyozva. Így érthető viszont és ez e különben goromba elmélet heurisztikus haszna – hogy ahány kéregcentra, ahány testganglion a *sensus numinis* fogalomhalmazának megalkotásakor csak innervál, az mind, egytől-egyig „szomszédos” az optikus reflexívvel és izgalma rá kortikálisan átterjed; sőt, axonjain a mélyrétegekbe is át- és lesugárzik. Úgy is mondhatnánk hogy innervációjának lavina-effektusa van – és ami neuronképlet a szenzóriumban csak van, a cerebellumtól a corpus callosumig, a hippocampusztól a talamuszig-hipotalamuszig, a ponszon és a medulla oblongatán át, le, a háti határlánc kötőszövetben elúszó ganglionjaiig, így tehát még a vegetatív szimpatikus-paraszimpatikus rendszert, azt is – mindent mozgósít és a mitológizma-fogalmak megalkotásába bekapcsol, mert valamennyi, axonjaival-dendritjeivel, közvetve, mindenütt, az optikus reflexívvel „szomszédos”

– minek kapcsán szinte elkerülhetetlen, ami hívők/misztikusok idegrendszerén végbemegy: a *sensus numinis* neuronhordozói és az optikus reflexív interpenetrációja; ami viszont, lavinaszerűen, megint csak az „istenségnek” nevezett reflexintegrál fényé-olvadásába, ill. a fény „megistenülésébe” torkollik

– úgy, hogy ahol János apostol, közönséges Első Levelében *expressis verbis* kijelenti (1:5), hogy „az isten-világosság”, nem is sejti, milyen igazat mond – még kevésbé, hogy *mi beszél belőle*

és de sem ő, sem apostoltársai, akik a kor uralkodó eszméjének, a gnózisnak kesztyűbábui csupán: maguk a gnosztikusok sem sejtették, miféle neuronémák „fény-padjai”, *Aurora Borealisza* alatt, miféle fantom-fényeket kergető reflexintegrál

bilincseiben alkotnak fogalmat istenről, lélekről, teremtésről. Hogy is sejthették volna egy olyan korban, amikor az egyiptomi orvos-papok nyomán még a görögországban is akadtak tudorok, akik az agyállományt „turhamirigynek” hitték.

IV. Vásárszemle a Fénytartomány rabszolgapiacán

A szufizmus e rövid pórázra fogott áttekintése is nyilvánvalóvá tette, mennyire *más világ* a szufi szentek világa – kozmopolitizmusa, homokos színezetű erotomániája, nyitottsága más hiedelemvilágok felé, betájoltsága a *Qiblára* (Mekka felé) – vagyis a szentség felfogása. Hol nagyobbyszerű, hol bizarr, hol túlhajtott, hol groteszk, hol hajmeresztően *idegen* – vagyis teljességgel *más*, mint a zsidókereszténység elképzelése szentemberről/szentségről

emez tán zártabb, egységesebb, de befeletékintő s ezért provinciálisabb; a kereszténység ötvenhárom, a judaeo-izlám háromezernél több levitáló szentet tart számon – bár semmi okunk, hogy bízzunk akár a számokban, akár a jelenségben, mely, mint minden aranylegenda minden kegyes csodája, oly feltétlen hitet követel, hogy ahhoz holmi „ellenőrző kísérlet” gondolatával közelíteni több-mint-szentséggyalázás; s akkor mit kezdjünk az indiai vásárok ezerszám tűzön-vízen járó, levitáló, sőt, a levegőégen eltűnő mutatványosaival...

Egyvalamiben azonban – azzal a megszorítással, hogy nincs két tojás, amely tökéletesen egyforma volna – a judaeo-izlám és a zsidókereszténység misztikusai úgy hasonlítanak, mint egyik tojás a másikhoz; sőt – a megszorítást kiterjesztve mostmár a tökre is – a szó leggorombább értelmében mondhatni tök – egyformák. Hitetlenkedve hápogunk, mialatt ezt a teljes kongruenciát „hétszer körbejárjuk”, ahogy a Kaabakövet szokás: *ahogyan* és *amennyire* minden összehesztelés nélkül, ebben az egyben sikerült megvalósítaniuk a tök egyformaságot. S ez : hogy valamennyien a Fénytartomány foglyai

üdvözültjei

kéjelgői

kiordítói

mazochista megsínylói

szerelémőrült megszállottjai s egy kissé – tébolyultjai is

esküdjön bár Krisztusra vagy Mohamedre, e misztikusok egyike-másika olyan talányos orvosélettani eset, mintha nála az optikus reflexív magábanyelte-felemésztette volna a többi neuronformáció szokványos, mindennapi elmemunkáját

ha költőik, Keresztes Szent János, Angelus Silesius, Hafiz, Al-Arabi, Dzsámi, Dzselaeddin Rúmi himnuszaitól

/gházjeljeitől/szúrától megvonnák a fény igéit – a különféle (isteni) lesugárzások/leáradások/megragyogások/haragtündöklések/gomolysötétülések/fénydárdák/pázmák/aureólák/világolások tömkelegét – hát olyan volna, mintha egyszeribe „leoltanák” értelmüket s e szövegek a galamátok elementáris sötétjébe borulnának.

Noha a hiedelemvilág innenső felén a milliók „nem betű szerint, hanem a lélek szerint” vannak körülmetélve (Róm. 2:29) s így viselnünk kell egész súlyával Allahnak a körülmetéletlenekre mondott átkát, kik ellen a Próféta Szablyája felindult: nekünk, *lapsariusoknak* a Krisztusban, nem a *mutakallimun* elvakultsága, hanem a lankadás teológiája adatott; s ennek napszemüvegén keresztül nem is esik nehezünkre, hogy felleljük akár Szent Pál „megközelíthetetlen világosságának”, akár Ruysbroeck „beletekínthetetlenül izzó istenfénylésének” eredetvidékét szentkönyveinkben

a forrás alkalmasint a Teremtetlen Fény Krisztus Urunk színéváltozásakor a Tabor hegyén – mely istenfénylés az üdvözítőre és a vele lévő két ószövetségi prófétára, Mózesre és Illésre is ráereszkedett (Márk 9:2; Máté 17:1-9; Lukács 9:28-36; Péter 1:16-18, etc. – A mi rajongásteológiánkban a fénytudomány alapvetője Dionüsziosz Areiopagitész, akivel, egyebütt, részletesen foglalkoztam már, itt elegendő, ha rekapituláljuk e különös „fényisme” főbb pontjait. Ha igaz Giordano Bruno-nak (a *Triginta Sigilli*-ben olvasható) igéje, hogy a filozófia megtermékenyítője a szabadon csapongó képzelet, akkor alig lelhetünk hatalmasabb szellemerővel megáldott gondolkozót az Areiopagitánál, kit is a legenda szerint maga Pál térített meg Athénben jártakor (Ap. Csel. 17:34) – noha más legenda szerint bizonyos Hierotheusz volt a mestere, kiről ha lennék is egy-két szót ejtendő, a hajam is előre égnék áll¹⁹ – bár annyi szent, hogy az Areiopagitának tulajdonított (s a pogány Proklosz-ihlette) miszterozófiai írások igazi szerzője az az Ál-Dionüsziosz, aki Szíriában élt, a 6. században. S ebből is láthatni – a mi „páratlannak” és „kivételesnek” hitt zsidókereszténységünk is csupán egyike a bizarrnál-bizarrabb gnózisoknak s hogy alapvetésünk neoplatonikus nárdusolajából azóta sem sikerült kifürdekeznünk.

V. Az Areiopagita fénytudománya

Dionüsziosz Areiopagitész öt pontból álló istenfénytudományának első két pontja:

(1) az istenség az örökkényben lakozik. Ámbárvást az

istenszemély maga láthatatlan, fénylése olykor megtetszik a kiválasztottnak, s az erre érdemesült még földi porhüvelyben megpillanthatja a Teremtetlen Fényt

(2) az istenfény még nem maga az istenszemély, csupán az isteni *energeiából* kiömlő Jelenlét – (ez az, amit az angelológia úgy ismer, hogy az „Isteni Jelenlét Angyala”) – a *folytonteremtő dűnamisz* kisugárzása, a Prezencia megjelentője s mint amely maga is „özönfény”, rangja – és neve szerint *Uriel Kerubim*

az elmélet többi pontja (3-5) azt írja le, hogy mint költözik belénk a fénylés (lélek megvilágosító *illuminizmus*), mint mondunk le énünkről és testi valónk minden regisztrálható különállásáról, hogy ezáltal méltók legyünk az „eggyéválásra” és magunkba vonjuk, amennyi az isteni Prezenciából befogadható. Amiben az Areiopagita recipéje nem jár messze a pogány „istenidézéstől” – a iamblikhoszi *theurgiától* – amelyet Ávilai Szent Teréz annyira kárhóztatott.

A dionüszioszi *Theologia Mystica* szerint folytonteremtő tevékenységét az Úr mondhatni észre sem veszi és játszi könnyűséggel „úgy teremt, ahogyan a Nap ragyog”. Folyik belőle a teremtett lét „minden előzetes meggondolás vagy cél nélkül”, lévén hogy „a lét istenben-létező, ám az istenség nem a létben-létező” (mely szélből a plotinoszi szó-lyuk dudál: az Egy „a lét-fölött-létező”).

Tán egyik legkülönösebb s leglényegesebb mozzanata egyzersmind az Areiopagita istenfénytudományának az ima „fénylánc”. Nála a hívő magábaszállás: gyengéd-erőszakos istenkeresés

az imádság: „fénylánc, amely a Mennyek Magasáról leér a Földre. Amikor az istenfény láncát megragadjuk, elsőbbit egyik kezünkkel, majd a másikkal is, ezzel mintegy magunkhoz vonjuk – hihetnénk: pedig épp fordítva. Valójában bennünket emel a fénylánc s mi véle szállunk emelkedünk az istenfénylés magosabb tartományaiba”.

Az imalánc végén a fény elhalványul, míglen az Óhozzá esdeklő el nem éri az „igazi, önelvesztő, önkioltó ekstázis, a magunkból-való-kilépés állapotát s annak tetőzésén (a lélek) fel nem száll oda, ahonnan kezdve az istenség – vakság és setétség”

– ismerős hangok. Al-Arabitól Suhrawardi-ig tucatjával büszkélkednek vele, ill. panaszzolják a közelítő Prezenciának ezt az „istensötétjét”, mely már-már mintha a *petit mal* eszméletvesztésére emlékeztetne; s inntova ez az ominózus „vaksötét” rendre végigkövethető a mi misztikusainknál is, Eckhart, Suso, Böhme, Tauler, Weigel spekulációiban. De bennünket ne tévesszen meg az istenfény „lealvása”

istenközelben: jól tudjuk, a „vaksötét” a Fénytartomány spektrumába szintugyanúgy beletartozik s ez még mindig az optikus reflexív fogalomalkotó túlhatalmának szabályos szimptomája.

S ugyan mit tehetett ehhez hozzá Hitvalló Maximus, az Areiopagitához írott, legismertebb „Parafrázisaiban”? Maximus *Confessor* (580-662) – bizánci arisztokrata, aki Herakliusz császár titoknokaként kezdte, de 614 után, mint a khri-szopoliszi monostor apátura, úgy belekeveredett a hitviták hatalmi harcába, hogy végezetre, 661-ben, a Szent Palota kínzókamráiban, megátalkodott monofizitaságáért és a *recantatio* megtagadásáért nyelvével, jobbkarjával, majd életével fizetett...?!

Ő is hozzátette a magáét: megalkotta a „több-mint-fényözön” rajongásteológiáját és megmutatta, hogyan kell fokozni a fokozhatatlant. A neoplatonikus rajongók purifikációs furorját igézni ránk, hogy elérjük az istenfény felragyogását, aki „nem-fény” hanem „minden-fénynél-több-Fény” – „minden-fénylést-felülmúló leáradás”

nála, Maximusnál, ha a misztikus kipurgálta magából a Föld gyalázatait és a földi szenvedélyek teljes kigyomlálásával az „első fokra” fellépett, tétován keresgélheti a „második fokot”, amely az Istenlény (belülről-)szemlélése – *phüsziké theoria*

a „harmadik fokra” fellépőben az arra méltatottnak az Istenlény „felfedi magát” és hogyan? Többhangú némazengéssel, többszólamú csendben és az istenfénylés végzetlen lesugárzásában. Ekkor, a *proodosz e* felhágó fokáról a lélek, immár az *anabaszisz*-ban, az Istenlény régiójába emelkedik, majd az *analepszisz*-szel teljessé teszi kilépését önmagából. Vágyóürülete teljesül: az Istenség lényözönébe mintegy „beleszáll”, nenne feloldódik s nyomban részesedik a „lét-fölötti lét” isteni *modusának* másmilyen létezésében, mialatt maga is „megragyog”. Az Istenlényvel való teljes megölekezésben az ő (teremtett) lénye is Azzá (teremtetlen-istenivé) válik és belevész a fényóceán tündöklésébe. S ez a „több-mint-fényözön” értelme – ha a „jelentésből” kilakoltatott szónak jelentése, a paradoxon fokozásának értelme van.

*

Dionüsziosz Areiopagitész írásainak korpuzát, az „Égi Hierarchiát”, az „Isteni Neveket” és a „Misztikus Hittudományt”, fő kommentátorának, Maximus *Confessor*nak „Parafrázisaival” egyetemben Balbusz Mihály bizánci császár 827-ben, egy diplomáciai misszió ajándék-poggyászában megküldte Jámbor Lajos francia királynak, aki – abban a hiszemben,

hogy Dionüsziosz-Dénes azonos Párizs legendás, lefejezett első Püspökével, Franciaország mártír apostolával – a paksmétának igen megörült.

Egy nemzedéssel később, Kopasz Károly a pergamentekercseket eljuttatta Scotus Erigenához azzal a parancssal, hogy a görögöt forgassa latinra. Ahogyan a neoplatonizmus kovája szikrát csíhol s lángralobbantja az olajos rongyot – úgy gyújtotta fel Erigena képzeletét a maga szellemjátékával oly rokon anyag; s hamarosan legyártotta azt az abszurd nyelvi játékot, amelynek magasztos bongásától-csengésétől és „titkos értelmű” játékszabályaitól a zsidókeresztény hittudomány soha többé nem szabadult. Így lett – az Areiopagita nyomán és Maximus hüvelykezése szerint – az istenség „nem mindentudó”, hanem „több-mint-mindentudó”; „nem mindenható”, hanem „több-mint-mindenható”; „nem létező”, hanem „több-mint-létező” (*aliquo modo superesse*), etc., etc. Ilyen, ma már érthetetlen szenvedéllyel hajszolták az imádkozva-filozofálók a jelentésükből kibillentett szavak vélelmezett „meta-jelentését”, a jelentésszerkezet tönkremenésével és a szókészlet hasznavehetetlenségével fenyegető mesterkelt alogizmak rajongásteológiai felcsigázását – a teozófiai nyelvjáték dekoratív *nonsequitur*-jait

mi már, kései korcs nemzedék, nemigen tudjuk „jelentésként” értékelni, (értelemnek” elfogadni az értelmezés ilyen felfogását és gyakorlatát, mint ahogy nehezünkre esnék az ilyen és hasonló, hieratikus-ünnepélyes ábrázatú „értelmetlenséget” bálványként tisztelni, totemizálni s nem hogy elébetérdelni – csak filozófiai építőkö gyanánt elfogadni is. A rajongásteológia e földszegényi, ezredéves lyukszó-rendszere – akár a judaeo-iszlám, akár a zsidókereszténység ájtat-kongatásával – a mi fülünkben annyi hangot sem ad, mint annak a töredező pergamennek a bizánci zörgése, amelyre alig láthatóra fakult sorait valaha írták.

Az Areiopagita istenfénytudományához és Maximus *Confessor* „fényen-túli Több-Mint-Fény” sűtetű szemantikai szócsigázásaihoz képest a nyomdokukba lépő, de már-már inkább hozzánk tartozó Robert Grosseteste lincolni püspök (1175-1253) fényelmélete – nyitás a racionalizmus világa felé, ahol a fény nem isten, hanem: jelenség. „Egzakt metafizikájában” az „elsőül teremtett fény” finom porhanyó-részecskékből áll és az alanti világ egyik eleme, amely azért a spirituális régiókba is felhatol. Mozgásteóriájával és a mérésekkel eszközölt, kísérletes ellenőrzés gondolatával a jó püspök utóbb magára vonta Roger Bacon figyelmét; de a Sorbonne-i *Magister* a maga korában, a korai racionalizmus felé tapogatózó megközelítéseivel a kivétel volt és nem a szabály.

VI. Szarvasokoskodás Allah „hollétéről” a mindenség megteremtése előtt

Miért csak „honnan van a mindenség – ahelyett hogy nem lenne?” Miért nem akkor sokkal inkább: „honnan van az istenség – ahelyett hogy nem lenne?”...?!

Hogy az az ószövetség és megcsapolója, a Korán – nem tartalmaz teogóniát, vagyis hogy hiedelemvilága az „isten/istenek keletkezése” mítoszának híjával van – az nem az ószövetség és a derivatív Korán szerzőgárdájának „szellemi fölényét” bizonyítja a babilóniai hiedelemvilág szerzőgárdája fölött, sőt, ellenkezőleg: sokkal inkább, emezek primitivizmusát, képzelőereje hiányát, szellemereje gyengeségét: rövidesszűségüket érzékelteti Babilon teogóniai hitrege-gyártóival szemben. Ami ezeknek nyilvánvaló volt, amazoknak eszükbe se jutott: hogy az istenek is – „teremtmények”. Így hát teozófiai nyelvjátékuk tabulatúrájába sokkal inkább belefért volna az a pszeudo-leibnizi kérdés, hogy „miért van az istenség – ahelyett hogy nem lenne?”

a teljesség kedvéért idekívánkozik ez a kurta kitérés, bár éppenséggel nem elkalandozás a tárgytól ez sem; hiszen amennyit elvesz a Fény Részegültjei istenelméletének érveiből, ugyanannyit hozzátesz klinikai megfigyelőik argumentumaihoz: azokéhoz, akik százsámra halmozott esettanulmányaikkal a kézben, kívülről, „üvegen keresztül” figyelik eksztázisaik történelmi vonulását.

...Vajon mit jelent „írástudatlannak” lenni egy olyan világban, amelyben majdhogynem kivétel nélkül mindenki az, következésképp még a fogalmát sem alkothatták meg az analfabétaságnak. Mint ahogyan senki nem érezheti szükségét, hogy megalkossa a „repülésképtelen”, a „szárnyahíjja” fogalmát egy olyan világban, amelyben teremtett ember nem repül és ki-ki, *de rigueur*, a szárnynak híjával van...?!

...Vajon mit jelent az „írástudatlanság” természetes állapotában leledzni egy olyan világban, amelyben az írás eszközeit/ismeretét, a betűvetés gyakorlását és a visszaolvasás bűvészmutatványát egy kissé mágikus-félelmetesnek érzi a *noble sauvage* és ama varázstudománynak, amellyel az íróhártya előtt pöffeszkedő pennaforogató a köré sereglőkön hatalmat vehet – valahogyan úgy, ahogyan nemrég a fényképezést ellenséges és riadalmas varázspraktikának tartották a pigmeusok...

...„írástudatlannak” egy olyan világban, amelyben az írás és Megolvasás Tudója ritka becses portéka és lándzsásokkal őriztetni kell, hogy a cselszövő szomszédság el ne rabolja... „Írástudatlannak” lenni a sivatag törzsi világában, ahol a

burnuszosok leélik életüket anélkül, hogy valaha is szemüket sor írásra rávetették volna s csak rémmesékből ismerik a rettegett *jettatorét*, az Írást...?!

...S ugyanakkor nem győzünk ámuldozni teljesítményén. Igaz, tíz éven át mívelte s gyűjtötte rendetlen rakaszokba, amit elszerzett. Hogyan csinálta? Mnemotechnikai fortélyá – fotografikus memóriája volt. . ?

...Nem kell-e csodálnunk szellemi befogadóképességét az „írástudatlan” elmének, mely a felvétel/rögzítés mankójára nem hagyatkozhat; s ha tolvaj szarka módjára, évszám, ott csapongott Yathrib/Medina héber és keresztény monofizita községeinek szentírás-felmondói közt, hogy eminnen is, amonnan is, csőrébe-csippenthesse a neki megtetsző „fényeset”, akkor is: csak úgy csempészhetette ki, mint az első-hallásra bemagolt „kivülről”, hogy azután – Gibrail (félig-emésztett, pongyola) mennyei üzenetfoszlányait jelente – tollbamondhassa írnokainak, „fejből”...?!

...Három ízben szólt rá Gibrail Nagyangyal dörgő hangon a Hira-hegyi barlang mélyén remegő szerencsétlenre:

– Olvasd! Olvasd! Olvasd!

A szerencsétlenre, aki gyöngyöző verejtékkal homlokán, rossz nebuló módjára remegett egy olyan világban, amikor még csak iskolák sem voltak, kerülnivalók; s tudatlanságának leleplezése pillanatában tönkresilányulva rebegte arrafelé, amerről a Hangot hallani vélte:

– Én? Hogy én: olvassam, az *írástudatlan*...?! S ugyan mit?!

– Olvasd: „Hirdetem az Úr nevében, Ki sárkoloncból embert gyúrt és teremtett...” Az írástudatlanságra kiszabott olvasóparanccsal indul a Korán üzenő árja; ám a kiválasztott *Razul Allah*-nak, a „hírnöknek” vagy hírhordással megbízottnak meghallgatókra-leírókra kell hagyatkoznia egy olyan korban, amikor az ortográfiának hírére sem hallották, gyakorta megeshet még az is, hogy amit az írnok tegnap leírt, másnapra alig tudja kibetűzni ő maga vagy már másképp silabizálja, a paksaméta rendetlen, minden besorolás utógondolat. Tán a kegyesség elkendőzheti, de a kívülállóknak napnál világosabb, hogy az öregedő, negyvenéves Mohamed hallomásból-szemelgetett félműveltsége-féltájékozatlansága, de mindennekfélőbb írástudatlansága átüt a Korán minden oldalán, s „Szent Együgyűségének” szégyenbélyegét nem is lehetett más fiskálisfortélyal megmenteni, mint hogy ráverték az „Istenség Teremtetlen Igéje” dogmáját s ezzel tabutizálták

vegyük ehhez hozzá, hogy az iszlámban az első perctől fogva hol hivatott, hol hivatatlan prókátorok művelték a hittudományt, hittudósok a jogalkotást, a kettő – a *sharia* a *szunnával/Hadith*-tal – örök időkre, kibogozhatatlanul

összegubancolódt, minélfogva az iszlám skolasztika a szór-
móktologatás-szórshálhasogatás, az antropomorfiztikus, ill.
jelképes koránértelmezések elleni/melletti Katalaunumok, az
isteni attribútumok lényege/jellege/állaga és mibenléte körüli
gladiátorharcok Kolosszeuma lett; s mi csak ne nagyon
panaszkodjunk, mert ehhez képest a zsidókereszténység sko-
lasztikájának aprócseprő szócséplése vidéki vándorcirkusz
mutatványa csupán.

Ha a koraközépkori keresztény skolasztikának az isteni
Mindenhatóságot megmattoló, vérfagyasztó tréfája az a kér-
désfeltevés volt, hogy vajon „teremthet-e isten akkora szik-
lakoloncot, hogy maga sem tudja megemelni?” – akkor ennek
ellenpárja az iszlámban (már humora nélkül, mivel európai
értelemben az iszlám humort nem ismer), az a kérdésfeltevés
lehetett, hogy vajon „hol leledzett Allah annakelőtte, hogy
magának mennyet teremtett?”

– hogy az „időben” hol tartott, ezt nyugodtan figyelmen
kívül hagyhatjuk; hiszen hogy az istenség „időt” teremtett,
mely *per se* oly titokzat, hogy csupán az ágostoni mozgással
mérhető, míg ugyanakkor az Úr „belső ideje” egyetlen moz-
dulatlan, spinozai pillanat – mindez kései hozzátét, utógon-
dolat s afféle erőszakkal beékelt *pensée d’escalier*. A Genézis
árva szóval sem említi – sem az idő teremtését, sem azt, hogy
a teremtés első napja előtt ne lett volna egy, a teremtést
megelőző nap; avagy Mohamed szerint: „Íme a te Urad Allah,
Aki hat nap alatt teremtette az Eget és a Földet, majd felhá-
gott trónjára, hogy Őutána igazodjanak mindenek” (Korán
10:4; 7:54; 32:4, ect.)

Ám a szufi panteizmus „kvantumelmélete” szerint – jólle-
het Allah az időzön teljességét tartalmazza *khronon-*
parányok formájában, a térre/űrre ez a modell nem áll: Allah
nem tartalmaz tér-kvantumokat s Benne ilyen *diasztemata*
nincsen, amelyből özőnképp megteremtődnek és összeállna
a tér. Így hát óhatatlanul bele kellett ütközniük ez önként
tétéleződő kérdés sziklakoloncába: hol volt a *világtér*, minek-
előtte mindenség lett volna, hol a mindenség, minekelőtte el-
helyezkedett a térben, s hol maga Allah, minekelőtte
trónemelvénynek alkalmas mindenséget, trónszéknek alkal-
matos arany, jáspis és alabástrom ülőkészséget, trónálló
angyalokat és végítéletre időzített évezredek teremtett
előretudásában – ha egyszer a Kinyilatkoztatás kizárja azt az
arisztotelészi *fulcrumot*, hogy a világ teremtetlen, se kezdete,
se vége...?!

A „nehézség” fölöttébb nyugtalanító (ahogyan katasztro-
fális dilemmákról a hittudományban eufemisztikusan szól-
nunk ildomos) – az istenelmélet állványzata dületegen ellög.

Amilyen lapidáris elsőre, a kérdés nem olyan egyszerű. Mert miféle *locus* a „Mennyég”, mindaddig, amíg nincs (függetlenül attól, hogy nemléteben *merre* keressük), ha akkora kell legyen, hogy benne Allah „elfér” (ismerve azokat a hithökentő méretarány-fantasztikumokat, amelyeket istenre/angyalra/ördögre az iszlám és a zsidókereszténység demonológijája megad). Van-e „Mennyég” egyáltalán? Van-e szüksége ilyenre Annak, Aki Maga a mindenség-kitöltő Tökéletesség? Miért is „lakoznék” valahol, elvégre Allah nem sátorlakó beduin?! Nem inkább a „Mennyég” is immanenter „Benne van” és Mindmagasztos Bendőjében lappang mindaddig, amíg a Mennyek vehet ki nem veti és magának lakályos Eget nem teremt...?!

VII. A fény „entitás” rangjára emelkedik

Igaz, az istenfénylés részegültjei már azt sem igen sejtették, miféle tűzzel játszanak, amikor megalkották a Teremtetlen Fény fogalmát.

Hogy mint lett a Iamblikhoszig visszanyúló, pogányos hangvételű PER IGNEM AD LUCEM klasszikus jelmondatából a zsidókereszténység PER CRUCEM AD LUCEM behízelt alliterációja – ez külön történet. A kirajzás a fény felé már a dzsainiták nirvána-Paradicsomának „Fényországa” és a tűzímádó párszik „Fénybirodalma” óta tart – ám a fénybogarak a rajban azért fénybogarak, hogy ne láthassák sem az irányt, sem a rajzás miéértjét; ehhez a klinikai szellem különállása kell

a gondolat még Leibniz éleslátását is kijátszotta; s ő, aki diadalittas *dictumában* megállapítja, hogy „a teozófia a Fény Útját követi”, nem vette észre, hogy maga is errefelé tart: fénybogár, spekulációit a *nervus opticus* kormányozza. Jakab apostol „a Világosság Atyjának” nevezi istenét, a Zsoltáríró pedig a Teremtetlen Fényről mint „Isten Köntöséről” beszél. A beavatottak „Hétszeres Fénylésről” szólnak, hiszen a JELENÉSEK KÖNYVE is „Hét Lámpást” említ – melyről viszont Jacob Böhme főbeavatott már azt is kileste, hogy nem egymás-mellett-elhaladva világoló fénypázmák, hanem „egymásban”, mintegy „egy-sudárba-hüvelyezve” képzelendők.

Hogy a Teremtetlen Fény az istenség leglényegéhez tartozik, az nem vitás sem a *Philosophus Teutonicus*, sem előfutárai előtt a rajzásban, s ezzel a világtájak is egyetértenek: így van ez a zsidókereszténység *Deus Triunuszával*, így az iszlámban Allahval, és így Zoroaszter dualizmusának Ahura Mazdájával, Aki a „Fény Birodalmában” lakozik. S ahogyan

az iszlám a tűzimádóktól egyebekben is sokat tanult – így pl. az eredeti napi háromszori megimádkozás helyett a napi ötre szaporított imarendet Ahura Mazda bizonyára más mester-ségbeli titkot is elárult odafönn az iszlám „kezdő” istenének, pl. azt, hogy a „Fény Birodalmában” kéjelmesen elleni, és egyáltalán, a „Mennyégben lakozni” istenhez hogyan méltó és mint szokás.

*

Akinek teozófusokkal dolga volt, váltig tapasztalhatta. Azokat a katasztrófális logikai szakadékokat, amelyek gondolkozásukban fel-feltátonganak – s legyenek bár hitük szerint neopüthagoreusok, neoplatonikusok, pogány vagy félkeresztény gnosztikusok, mandeánusok, manichaeusok, pálvallásúak (zsidókeresztények), judaeo-mozlimok, buddhisták vagy tűzimádó párszik – a teozófusok, hiedelemviláguk „istene” iránti ijedelmes illedelemből, eufemisztikusan „nehézségnek” titulálják

e „nehézségek” egyszer képezhetik kegyes elmélődés tárgyát, másszor a hívő kegyes kötelességévé teszik, birkatürellemmel, a hit leltárában való számontartását és hogyan? Hol mint „hieratikus Hézag”, hol mint „elménket meghaladó misztérium” gyanánt. Ebben a szellemben mondja a 11. századi Nagardzsuna az „én” ellobbanásának – az ÚrBuddha lélekelmélet-elvető *nairyatmavada*-tanának-hitágazatát „nehézségnek”, ill. oly megtévedésnek, amely összeegyeztethetetlen az újjászületés (s a karmatikus sorsalkat velejáráó átszármatatásának) logikai láncolatával; ám e *megtévedésnek*, mint elménket meghaladó „megvilágosulásnak” – az elébeborulás ugyanúgy kijár, mint az ÚrBuddha bármely más tanításának

– fájdalom, sem a megtévedésnek való „elébeborulás”, sem az elménket „meghaladó” megvilágosulás nem olyan kategória, amely a klinikai gondolkozásban megállja a helyét; a logikai *hiatuszt* mint *Mysterium Ineffabilitatiszt* „hittitok” címen tabutizálni nem áll módunkban. A teozófia „nehézségei” nem a mi bökkenőink; az útárok széléről szemléljük e logikai megbolydulásokat is, mint ami a fénybogarak esze ment rajzásában – a fenomenon *egészébe* beletartozik. Ám a soronkövetkező „nehézség” – nevezetesen, hogy meddig tart Allah „leglényege” és („benne”? „körülötte”?) hol kezdődik e „leglényegéhez tartozó” Teremtetlen Fény – ez olyan logikai szakadékot rejt magában, amely az egyistenhitet belezuhanással fenyegeti. Amivel nagyon is tisztában voltak az iszlám panteista miszterozófusai csakúgy, mint a koránterror

hangosan dühöngő csendőrei, a hanbaliták²⁰; ezt a veszedelmes portékát hurcolták rendházzól-rendházra, a szufizmus bolyondár dervisei.

Ha létezik olyan primordiális elem, amely a teremtés aktusára rá nem szorul, mert mint „teremtetlen” szubsztancia eleve adva van, akkor a teremtő *Logosz ab ovo* nem lehetett kizárólagos „létező”, sem nem volt „egyedül”. Innen csak egy lépés a Teremtetlen Fény előléptetése – a világalkotás-előtti hierarchiában – *entitássá*, mely máris korlátozhatja Őmin-denhatósága pretencióit: Allah nem akarhatja, hogy a Teremtetlen fény „ne legyen”. S innen kezdve a dualizmus „anatémája” – a két istenhit alapvetése kísért

– hátha a Teremtetlen Istenfénylés „túltságából” támadt az a vakító „elsötétülés”, amelyről az Areiopagita beszél?! Jacob Böhme haragos „Fekete Foltja” – a teremtő felgerjedés kiváltója az Isteni Akaratban.. ?!

– hátha Allah nem annyira „Fényárasztó”, mint inkább a Társfény Foglya...?!

– hátha „felgerjedése” is, fénybürtönéből való szökési kísérlet volt csupán, amelynek kudarca kényszerű teremtésbe fulladt...?!

Íme a *genesziourgosz* plotinoszi fogantatású, másmilyen története

– az egyistenhit két istene: Allah és a Teremtetlen Fény

– létezniük is így, a küzdelmes szimbiózis megölelkezésében rendeltetett, s innen van az, hogy egyik a másika *nélkül* a teremtménynek meg sem jelenhet

– – – ez, és még sok más, ilyen és ehhez hasonló, ájtatos „nehézség” implicite benne van, vallási hovatarozandóságra való tekintet nélkül, a miszterozófia gondolatrendszerének algoritmiájában – bár ezek teljes, módszeres kifejtése aggályos vagy éppenséggel tabu. Amúgy is, a fénybogarak rajzásának közepén a vezérkedő miszterozófusok – ösztönlények; s eszük ágában sincs, hogy feltárják a fénytranszcendencia valamenyi feszélyező és kényelmetlen logikai következményét.

VIII. A fény megistenülése a világvallások rajongásteológiájában

Az ima „fénylánca” Dionüsziosz Areiopagitésszel kezdődik, ő indítja el a rajongásteológia szentjánosbogarainak rajzását; majd Kaiszareiai Nagy Szent Baziliosz ájtatos fényelméletén, Bingeni Szent Hildegárd szünni nem akaró fényvízióin, Ávilai Nagy Szent Teréz szeretetsugárzásán, a német teozófusok (teremtés-kirobbantó) gomolysötétjén, az Athosz-hegyi

hészükaszták istenfény-jelenlétén tovább folytatódik és a kései kvietisták „büntisztító” istenfény-leáradásán át töretlenül megy tovább és vezet át – az iszlám oldalára, visszaugorva az időben – a szufi szerelemőrültek fényképrázatán keresztül Suhrawardi fényteozófiájáig.

Suhrawardi²¹ a szufi rajongásteológia nagyobbik, perzsa ágát gazdagította írásaival, termékenysége mesterével, Avicennáéval vetekszik, de büszkén hirdeti, hogy ő bizony messze túlszárnyalta Ibn Sinnát, aki „a fény ősforrásáig soha fel nem hatolt”

Suhrawardi *Hiqmat-Al-Ishraq* (A Megvilágosodás Bölcsessége) c. főművének tengelyében a fény logizmája áll. Azzal a matematikai könnyedséggel, ahogyan Einstein a „tér-idő” fogalmát megalkotta – úgy alkotta meg Suhrawardi a „létfény” fogalmát – részben azonosítva a létet a fényléssel, részben „isteni jelleggel” elválaszthatatlanná téve a kettőt

az ősforrás – amelyet ugyan nem nevez meg – alighanem az Aveszták „Fény-a-Dicsőségben” (*Xwarnah*) mitologizmája, valamint Zoroaszter kozmogóniájának Teremtő Fénye (a perzsa *Khorreh*) lehetett. Maga az *Ishraq* (melyről bölcséleti iskolája a nevét kapta), az arabban a „Kelő Nap Fénye” (*aurora consurgens*: – a sugárzás dárdáinak megtetszése, fel- és leragyogás ránk, teremtményeire

A Létfény „kiömlése”, hogy a mindenségteremtés méltóságteljes, sokemeletes hierarchiájában, az angyalseregtől lefele, a „fénylétet” létre/lényekre váltsa – a keleti gnózisnak oly mesterműve, amelynek alaprajza szinte áttekinthetetlen, az optika törvényeinek szentjellegű megtévedéseivel/sem-mibevételével zavarbaejtő, angyalseregek, csillagképek szimbolikus-önkéntes párosításával és tömérdek (hitelesítő) Korán-hivatkozásával a rajongásteológia felülmúlhatatlan ábrándvilága

Suhrawardi egész kozmogóniája a „létfény” körül forog. Ám az ő világlátásának, mint minden nagy szufi bölcséleti rendszernek a beleiben – ugyanaz a Plotinosz tekereg, aki megvetette ugyan mind a gnosztikusokat, mind a zsidókeresztényeket, és mi lett a sorsa? Amit legnyomasztóbb lidércálmaiban sem gondolt volna – hogy emezeknek amazoknak szellemi kincsesbányája lesz; hogy ő lesz Ágoston „bibliája” és még halála óráján is a szent őt idézi; hogy valaha ő szolgálta majd Jacob Böhmének az *Ungrundot*, rajongásteológiájában; és hogy előcsócsálva, pompóban, így érkezik Suhrawardi bölcsőjéhez, aki nem tud betelni vele

mert jóllehet mind *Suqrat* (Szókratész), mind *Wa-Buqrat* (Hippokratész), mind *Wa-Aflatun* (Platon), mind pedig *Wa-Aristutalis* (Arisztotelész) arab változata rendelkezésükre

állt, Suhrawardi és társai távolról sem sejtették, hogy neoplatonikus magyarázóik, ill. félremagyarázó közvetítőik telítve vannak a plotinoszi emanációk fénykaszkádjaival

Mohamed „preegzisztenciája” tanának megalkotása defenzív lépés volt, hogy ezzel a szufi önkívületesek egyesülése Allah-val védhetőbb legyen az ortodoxok támadásaival szemben. Azontúl „megistenülni” nem jelentett egyebet, mint egygyéválni Mohamed öröklét-előtti lényiségével, az Első Principiummal. A tan kikristályosodása után egyre-másra jelentkeztek Mohamed „misztikus Jegyesei”, és (akárcsak a pálvallásban a „Jézus Jegyeseinek” lélektani endémiája), az iszlámban is elterjedt az eksztatikusok szerelembeteg láza, amely a homoszexuális álomlátások/konfabulálások, misztikus lírai remeklések egész sorát hozta létre. Így lett a mekkai zarándoklat „a lélek légyottja Szerelmesével”, a misztikus theurgia gyakorlata (eggyéolvadás és nász a Tökéletes Úrral, stb., stb; s ezzel Mohamed – mint a történelmi késés *handicap*-jével induló és mégis az élen befutó Első Principium – immár a jézusi preegzisztencián is túltett; lévén a szufi misztikában ő, Mohamed

(1) a Tökéletes Úr, Akinek Fényétől minden prófétaság kölcsönfényét kapja

(2) Aki a létesülésben mindenknek elébe hágott

(3) Akinek a Neve elsőül íratott be a Kiszmet Könyvébe

(4) Aki minden lett dolgok és létező lények megteremtése előtt maga volt a róluk való Mindentudás

(5) Aki lételőtti létével, létében hosszabb az örökkévalóságnál; így hát

(6) minden más tudás az óceánból vétetett csepp, minden más bölcsesség a folyamközépről kimert gyűszűnyi bölcsesség; hiszen –

(7) az öröklét az Ő létének egy órája csupán (etc., etc.) – így olvashatjuk Al-Farid *Az Ösvény* c. hittudományi tanköltményében. A szufi misztika szertelen lángadozását érzékelteti a *Rajongás Fohásza*, amelynek nyomai Abu Yazid Al-Bisztámi korát is megelőzve, a 8. századig vezethetők vissza s amely teljességgel a Fénytartomány ígázatában fogant, mintha megihletője a *nervus opticus* „orgazmusa” lett volna:

– Te Ki a Fény vagy előttem járóban!

– Te Ki a Fény vagy mögöttem járóban!

– Te Ki a Fény vagy alattam járóban!

– Te Ki a Fény vagy fölöttem járóban!

– Világosságom vezérlő Világítója! Világnak Lámpavilága!

Szemem-világának Fényével-Világolója! – (etc., etc.)

– a fény felruházása isteni attribútumokkal oly szűnös-

szünhetetlen, kaszkádjainak visszaverődése oly eget-földet reszkettető, hogy szinte monoton már. Ha nem tudnánk, mi innerválja ingertükrüket, tán magunkat is elragadna a rajzás; de jól elsáncolva e fénybogaraktól s mögélátva a „létfény” szemfényvesztő csodáinak, ennek a veszélye nem nagy. Elvégre ezt halljuk *ad nauseam* Plotinosz és a régi hellén hitvilág harcos apologétája, Proklosz óta, ezt, Damaszkosz, Hermiász, a napimádó Iulianosz Aszebeiosz, a neoplatonikusok népes *pléiade*-ja óta, ezt a „leáradást”; és most ugyanezt, Suhrawarditól, aki tiszteletnevén a *Sejk-Al-Ishraq*; de Suhrawardi azzal fokozza a fokozhatatlant, hogy a fényt megteszi az istenség szinonimájának:

- ha fényt mondok, Allah-t mondom
- ha Allah-t mondok, a fényt mondom

– a szufi neoplatonikus misztika Nagymestere – ha nem fejezik le Aleppóban és eljut hozzá a híre Simeonnak (eljuthatott volna, hiszen a Szent időben előtte élt) – bölcséletébe bízást beleilleszthette volna azt, amit Bizánci Nagy Szent Simeon²², khrüszopoliszi száműzetésének cellamagányán, az ima fényláncán elrecitált:

- Ó Nevenincs Fény Ki Teljességgel Névtelen
- Ó Soknevű Fény Ki minden dolgokban benne munkálsz

– Bizánci Nagy Szent Simeon, az „Új Teológia” megálmodója a „létfény” fogalmának megalkotójával, Suhrawardival egyfogantatású, egypetéjű szellemtestvérnek számít, bármennyire is elválasztja őket a farkasszemet néző két világvallás ostrom-pszichózisa. Valamikor, amikor a tömegkommunikáció, a multimédia „istentől elrugaskodott eszméje” még a *Shaytan* agyában sem fogant meg és a tudásszomj, a kíváncsiság a zarándokok, a tengerjárók és a világcsavargók hézagosszaváros meséire voltak utalva, nincs mit csodálkoznunk azon, hogy Dominicus Gundisalvi gátlástalan szellemben plagizálhatott Al-Farabi *A Tudományok Felosztása* c. művéből, vagy hogy a koraközépkori Európa egyik másik „isten-háta-mögötti” kolostorában Avicennát „keresztény teológusnak” hitték és tartották számon a derék skolasztikusok. Ám Ibn Sinna az iszlám világában a maga *Wa-Aristotaliszére* sorvadt és elfogyott, míg a rajongásteológia nagy teozófusainak a csillaga folyvást emelkedett; ma, a fundamentalista shíiták világában Suhrawardi neve a deléltre hágott, a medresszékben az asharitákat tanítják és nem Averrhoészt, Al-Arabiról a Közelkelet fővárosaiban egyetemeket, tudományos intézeteket neveznek el.

Említettem volt, mivel mentegette Al-Gazali a szufizmus fénybogarainak rajzását, ha szerelemőrültjeik az istentapo-

gatásban/belebújásban/eggyéforradásban, létfényárasztásukban és erről hetvenkedő áradozásukban túl messzire mentek. A *hittudomány Megújhedása (Ihya Ulum Ad-Din)* c. monumentális munkájának Negyven Fejezete épp felelkezik az ekasztázisra készülő – s arra elvonuló szufi szent „Negyvennapos Elvermelésének” hagyományával – ami kortársaira nem tévesztette el a hatását. A mű lényege: az önkívületes dicsekvésben túl messzire menő szufik apológiája; a próbálkozás, hogy összeegyeztesse a szufi *ma'rifát* (gnóvizt/megvilágosodást) a Korán igéivel, és a misztikusok kérkedő „isten-néválását” a szent mámor „megtévedésének” minősítse – azzal magyarázva e kegyes *peccadillót*, hogy csupán Allah dicsőségét öregbíti, ha a szerelemittas teremtmény „a Teremtetlen Sugárzásba belevakul”

önellentmondás – úgymond – hogy halandó testben a lélek részesülhessen abban az „istenközelenben”, amelynek sugárzása csupán a dicsőültek privilégiuma lehet a *Janna* paradicsomi pálmáoázisában... Al-Gazali mentőakciója feledésbe merült, eszméi felszívódtak a mutazilita spekulációkban, a szufi szentek a prókátorra nem szorultak rá

„fénylét”-telítette eszméletükbe csakhamar visszaáradt az asharita Al-Baqillani tanítása; és ahogyan a 13. században, egükön uralkodóvá vált annak állóképe, úgy maradt meg a szufi teozófia netovább-zsákutcája, a szufi spekuláció önmagára-zárt, végső, terméketlen panteizmusa.

IX. A nervus opticus órjögése

S mert épp szemünk-ügyében van, vegyük szemügyre Amitábhát – a Végtelen Fényt (vagy Fényvégtelent), aki a Buddha; Amitábha Buddhát, Ki a Tisztaság Honában lakozik: ott, amely a tisztáknak megígértetett, hogy a kilobbanás paradicsomában megérjék és megvalósítsák a nirvánát.

Amitábhá lótuszülésben lebegve ül a Tisztaság Honában fölötte, aranysugárzásának koszorú-közepén. Teste a fénylés óriása; roppant aureóla övezi, mely milliárd világot ölel magába s ezekben százezrével élnek buddhák. 84 ezer jegye (attribútuma) van – a 84 ezer erény testetöltése. Minden egyes erény 84 ezer sugarat bocsát ki magából, bevilágítva a tíz világtájt

emberi szellemerővel lehetetlen elképzelni/felfogni ezt a fényrobbanást; de Amitábha „alányúl” a képzelőerőnek, és aki jámbor, hosszantartó odaadással megpróbálja felidézni és „rajtatartja a szemét”, annak fellángol fényével a belevakulásig. Jóllehet szörnyetegségével akkora, hogy betölti a

csillagteret – ha akarja, összehúzza tömérdekségét és a hívőnek megjelenik 16 láb magas csöppnyi „óriás” formájában anélkül, hogy kozmikus aurája kevesbednék. Amitábha Buddha: a *nervus opticus* őrzője, a Fénytartomány tombolása – hát Shíva „fényrobajlása”? Ki ne tudná Indiában, hogy Shíva ismertetőjegye a *linga*, és annak fénylése. Az istenség epifániája hol kéjkiváltó/gyönyörrekényszerítő, hol szívdermesztő/rémületes: Maya Fátyla mögül, látszatvilágunkba úgy lovagol bele, felmeredő falloszával előre, melyet dicsfény övez s ondója maga a „színfény”

a hinduizmus egyik legáltalánosabb és legkegyesebb zárandoklata az indiai földség tizenkét óriás Shíva-szentélyének a végiglátogatása. Ez az a *Jyotir-linga* – a Tizenkét Fényárasztó Fallosz zárandoklata, amelyre az *arkhát* (kolduló szent) tizenkét évet is rászán, naponta megöntözve a kőfalloszok talpazatának vájoltos *yonhi*-csatornáit és lesve, hogy a falloszkoronázó fénylés „mikor tetőz”

jól tudták az Indiát megrohanó mohamedán hadak, hogy amit tesznek, miért teszik: elsősorban a Fényárasztó Falloszok tornyait igyekeztek szétverni, hogy szerteüllesszék az India-szerte körbezarándokló, kőfallosz-öntöző néparadatot s így megtörjék a hinduizmus hatalmát a lelkeken. Más kérdés, hogy a sziklatemplomokba, Benaresz hímvevő-makkját formázó gombakupoláiba az iszlám kardja belesorbult s hogy kötőnyaival az „Ezernyolc Nevű Istenség” Fényárasztó Falloszai tovább fénylenek.

...Megállhatok-e valahol, a csőstül kínálkozó példák sorjázásában? Láthattuk, mint uralkodik Ahura Mazda, a Fénybirodalom Fejedelmistene a zoroasztrianizmus teológiájában; hogyan őrlí végeérhetetlen a manichaeizmus „purifikációs” malma ugyanazt a Tisztaságos Isteni Fényt, amely sajnálatos módon a *hülé* – az anyag mocskával összekeveredett; hogyan tekintett fel – valahányszor „belső harangjának kondulása” a fájdalomig fokozódott, mely eskóros önkívülete közeledtét jelezte a Hira Hegyén: Mohamed, Allah „Vezérlő Fényére”, melynek „áldott fából vett olaja soha el nem apad”

mint szemlélte Szent Ágoston (s melynek leleményét neki köszönhetjük: – „lelki szemével” az elméje fölött hétágra tűző „Változhatatlan Örökfényt” – Szent Pál a „Közéltéttelen Világosságot”. Mint látta meg Sziddhartha Shakyamuni, az ÚrBuddha a létesülés „pórujárásában” (*dukkha*) bajaink okozóját, a „mohóság égését”, a lét „perzselő szomját” (*tanha*), melyre más orvosság nincs, csupán lámpásunk „ki-lobbanása” és „lealuvásunk” a fénytelenységben – – –

S hogy így nagyjából bejártuk a Fénytartományt, rekapituláljunk. Távoli korok, egymástól távol élő kultúrkörök

önkívületes istenlátóiban ami közös – az a fényszimbolika áruló túltengése. Íme – filozófus-konzíliumunk egyhangú diagnózisa

akár a tantra-gyakorló tibeti szerzetes, akár az egyiptomi gümnoszofista lett-légyen a rajongó, akár Eleüszisz beavattottja volt, akár az alexandriai Szerapeiumé – indiai yogi, perzsa/arab szufi önkívületes vagy európai misztikus, egészen a 17. századi francia kvietisták „büntisztító” eksztázisvágyolgásáig: ha elragadtatásaikat megfigyeljük, e rajongásos-ekszztatikus állapotoknak a lefolyása, fiziológiája számos hasonló vonást mutat. Belső ingerképzéssel kivétel nélkül valamennyi erősen foglalkoztatja az *optikus reflexívet* – akár azzal, hogy fényérzet-excesszusokra összpontosít, akár azzal, hogy a reflexív letompítására/kiiktatására koncentrálna

kivétel nélkül valamennyi a fényszimbolika/fénymetafora-ta megszállottja, „látomását” a Fénytartományban keresi, melynek eláradásából mint a háttér-katablemata káprázatából lép elő imádata tárgya és ha a fénylést mintegy „közledni” érzi, adorációja az önkívületig fokozódik. Az eltéréseket az eredményezi, hogy kultikus-kultúrális „töltésük” más-és-más; hogy mindenben és mindenkor alkalmazkodnak a dogma-környezethez, bibliaterrorhoz/koránterrorhoz, az uralkodó bölcséleti/ teológiai eszmék megszorításaihoz. Ami különbség van, az vagy felületes, vagy látszólagos: a testhelyzet, az imarend, a külsőségek. A yogi *luggom*-ülésbe helyezkedik, felegyenesedő testének talpazata a „lábkosár”; az Athosz-hegyi *hészükaszta* a sarokba térdel, a bagdadi szufi legunnyad és tenyerét előreterjegetve földreveti magát, az arab szufi a sátrában megül – és így tovább

az erotikát, jelképrendszerétől idegi reflexívéig mindahányan igénybe veszik – ki nyíltan, ki burkoltan – ki áttételesen, ki közvetlenül. A két látszólagos „véglet” természetesen Molinos és a francia kvietisták egyfelől, és a tibeti tantra szerzetesek „tilalomszegő” közöslői másfelől (hogy kommatizálással „elöljék” és „visszaparancsolják” a létesülés őssingerét, mintegy leküzdve az alattuk vonagló asszonytest buja ritmusának szipó hatását)

az istenséggel/Jézussal, Allah-hal/Mohameddel való eljegyzések, jegybenjárások, enyelgések, menyegzők, a „társalkodások” a hozzájuk lebecsátkozó „Tökéletes Úrral” – az *Unio Mystica* csupán a jó lelkiismeretet vásárolja meg, ravaszdi privilégiuma (a pálvallásban) sohasem adja meg rá a makulátlansági pátenst; s bizony, a zsidókeresztény eksztatikusok sohasem tudtak szabadulni az erotika, a szerelem manichaeuskeresztény bűnbélyegétől; vagyis attól a sarkalatos tételtől, hogy az erotika eredendően szennyes és gonosz

ami a zsidókereszténység hiedelemrendszerének/megváltástanának talpköve: az un. „áteredő bűn” szerencsétlen gondolata más világvallásokban nyomokban sincs: és ezzel, amazoknál, elesik az a fajunkra-nemünkre csudamód, értelmetlenül nehezedeő átok, amely az „áteredő bűn” berondító „mocskával”, baljós „metafizikai” fellegével beárnyékolja a közösülést, az ivarszerveket, az egész erotikát

Tertullianus szemében az asszonyi állat „szennycsatornára épített székesegyház”; s így azután a zsidókereszténység szertartásaiban/misszáléiban elképzelhetetlen, hogy az „Ékszer a Lótuszban” tiszteletnevével illessék az anyaméhet, ill. a női nemi szervet

– pedig nincs hiedelemrendszer még egy, amely jámbor kíváncsiságával annyit körözne a szűzhártya körül s fojtottan annyira *vaginocentrikus* volna, mint a zsidókereszténység.

X. Kétségek és bizonyosságok között – a senkiföldjén

A billiárdgolyó-simára borotvált csontkoponyát négy ponton felfúrják, az acélszálfűrész a bekarcolt vonalháló mentén a csonthéjon három felől végigszalad; a negyedik oldalon – a rajtamaradó bőr „pántja” mentén – a csontlapoc rombuszát elcsapják. Feltetszik előttünk a finoman remegő *enkephalon*, kezdődhet a műtét

nemsokára a sebész szikéje belehatol, kereső ezüst elektrodja benne mélyen jár. Ilyenkor kezd csak igazán figyelni felnyitott agyú embertársának minden szavára, hogy mit érez/mit „tapasztal” – jeges hideget-e vagy tűrhetetlen meleget; fél, zsibbad, repül, zuhan, szédül, szúróláng-fényt lát, szűnhetetlen robajlást hall, vízben gázol, tüzelő kályhára tenyerel; forog/pörög/kóvályog; nyakába zuhannak, ránehezdednek, nekifeszülnek, hajítják/penderítik; örömrészei vannak, ujjongva jelenti a sós-hideget, az édes-meleget a nyelven; a szája „kicserepesedik/kiszárad”; háta bizsereg, talpa fagyos, nagylábujja begörbül („görbítgetik” neki), és így tovább. Kell ez a visszajelzés: a műtétet végző – reflexológias alapon – ebből tudja, hogy szikéivel-szondáival-elektrodjaival az agyállomány mélytelepében „merre jár”

az agysebésznek álmában se jutna eszébe, hogy betegének e mondhatni szigorúan „empirikus” jelenségeit, a jeges vizet, a tűzforró tepsit, a fényözönt, a hangrobbanást „tényként” fogadja el és készpénznek vegye

– szakasztott így vagyunk a misztikussal is, amikor a filozófiai elmélődés műtőasztalára felfektetjük és ráterítjük a steril műtőlepedőt, melynek lyukán csupán a feje kandikál.

Gondolatkísérletünkben mintegy „felnyitjuk” koponyáját; fokozatosan átmegyünk a *dura materen*, majd a *pia mater* alatt behatolunk a szürkeállományba, s le, az épp-szilajulműködő, éppen eksztázisának ingerjáték-viharát megélt és végigszenvedő, a Krishna/Krisztus/Mohamed névcsoport valamelyikének perszeveráló fonémáit joházó, majd glosszóláliára váltó, jubilusokat ululázó szenzórium mélyrétegeibe

Jacob Böhme „második illuminációja” alkalmával hét napon át, mámorittas intellektusával a gyönyörtől remegve, az „istenfénylés gubójában” élt – egy oly irizáló burookban, amelynek auráját csak ő érezhette, nem láthatta más. Csakhogy nekünk nem az a dolgunk, hogy a megjelentett gyönyörremegést, kínhalál-érzést, tűzözön-lángadozást, fényözön-leáradást, istenlátást/istenszerelmet/istenközelt és az önkívületes elragadtatás másegyéb érzeti kísérőjelenségeit „tényként” fogadjuk el és e „kinyilatkoztatást” készpénznek vegyük. Hanem az a dolgunk, hogy a *müsztesz* empirikus visszajelzéseiből, jelképes jelentéseiből és „jelenéseiből” visszakovetkeztessünk – az idegi szervezés melyik testganglionjának, a szürkeállomány hány és milyen centrájának a működésével/excesszusával/defektusával állunk szemben; hol/mikor/mitől „lát” a szentember csali-napot, tűztengert, pokolömlést, és mikor mivel téveszti össze az érző szerv fiziológiás kópéságait. Másszóval, hogy a megvallottak, a misztikus megtapasztalások alapján az emberi szenzóriumban, elmélődésünk kereső szondáival „holmerre járunk”.

Valamíg szabad a „szabad”, a koránterror/bibliaterror nem utasít rendre és a judaeo-izlám vagy a pálvallás inkvizíciója, a gondolatkísérletben az elmélődőnek mindent szabad. De kinek jutna eszébe, hogy szufi istenlátók koponyáját trepanálja és agyállományában elektróddal turkáljon, kinek, hogy keresztény önkívületes szent nőket gyógyszereljen? A szanatóriumokban százezerrel őriznek szkizofrénias betegeket; bajuk időleges: hol előjön, hol nyoma sincs. Introverzió, autizmus; magatartás-bizarrériák; inkoherens beszéd; téveszmék/doxazmák/akoazmák, ösztönelféktelenedés minden előjön, aztán mintha elvágta volna; de persze, mindez nem szent legendák festett ege alatt és emelkedett díszletei között, nem a szufi *tariqa* nádkunyhó-sora, a koinobita szerzetesközösség sivatagi sárviskói, veremlakók, oszlop tetején gubbasztók bibliásan bedíszletezett színpadán, Mohamed pirosbetűs születése-napján, mely halála napjával egybeesik; hanem szürke hétköznapiok egyformaságán, linóleumpadlós kórházi folyosókról nyíló csupa-ablak körtermekben, melyek meleg fényének hőremegése olykor olyan, mintha sivatagi hőség kusza délibábján keresztül látnánk a vibráló világot

az ápolták járnak-kelnek, diskurálnak-köszöngetnek. Uniformizált egyen-emberek s nemcsak hogy szabályos-normálisak, de annyira nincs velük semmi baj, hogy szinte megmintázhatnánk róluk a „normalitás kánonját”. Ám ha járás-keelés közben váratlanul megtorpannak és a mennyezetre függesztett, semmibe-néző szemmel felfigyelnek s fülüket hegyezik – nem tudni, mi következik

„hangokat” hallanak: előlről, hátulról, oldalról; közléről/messziről – de mindig *kívülről*. A hangoknak hol vulgáris-vallásos konnotációi vannak (az uralkodó hiedelemvilág mumusai/krapuszai, jótündérei/jóangyalai), hol a beteg sorsának alkatrészei (fenyegető emlék démonok, áldó-balsamos nemtők; ingerülten civakodó árnyak a múltakból: holt házastársak, testetlen fonémák, kverulatóriás szellem-fantomok, és így tovább)

a gyógyszerelésre a „hangok” a legtöbb esetben elmaradoznak; de van úgy, hogy a gyógyszerelés elől a beteg ingerülten elzárkózik – rendszeren olyan indokolással, amely téveszme-rendszeréből következik (pl. a fantom-hangok „eltiltják” tőle). A „hangok”, neki, a betegnek – *kívülről* jelentkeznek; ám a kezelőorvos jól tudja, hogy az akoazmák és azok lokalizálása nemkülönbben (előlről/hátulról, közel/messze/oldalról, de mindig *kívülről*) a reflexíven történik.

No de lassan a testtel: adjunk helyt a hívő sztereotip ellenvetésének, mely nagyon is helyénvaló. Honnan tudhatja az orvos „ilyen jól”: mitől olyan biztos a dolgában? Ez ellenvetésre kielégítő, „ledorongoló” válasz nincs; mindazáltal, tentatíve, két argumentumot felhozhatnánk az orvos igaza mellett.

Az egyik: az orvos nincs és nem is lehet az ókorból megörökölt nyelvemlék-filozofémák, mégkevésbé az ókori hiedelemvilág tovább sodort hordalékának a bűvöletében – a „vasmarkában”. Ha e mitologizmák varázshatalmában volna, akkor nem ideg orvos lenne a 21. század küszöbén, hanem *ulema*-besúgó vagy a koránterror hanbalita csendőre a 11-12. század táján.

A másik érv: az álom-probléma tétova megoldása – úgy, ahogyan elsőpró bizonyossággal, napról-napra megoldja számunkra az élet gyakorlata. Ha Szókratész nem tudta eldönteni, hogy az álom és az ébrenlét közül melyik az „igazi” valóság, mi mégkevésbé tudjuk. De csak ébredjünk fel az álomból, lármázzon fel az ébresztőóra vagy köszönjön ránk valaki jóreggelt-kívánó – és (anélkül, hogy bonyolult aritmetikai levezetéssel igazolná vagy komputerünk képernyőjére meredve várnánk, hogy adja ki: elménkben mintegy *el-döntve* készen találjuk) – máris elfogadjuk és gyakorlatunkká

tesszük, hogy az ébrenlét az „igaz” való; mialatt az álom lepedéke letakarodik idegrendszerünkről s hamarabb, semmint kimondom, az álomtörténet „elgurul”.

Így hát, mondhatni a szó szoros értelmében a *gyakorlatból* tudja az orvos, amit tud: hogy betegéhez a „hang”, ami *kívülről* szólongatja, azt a *testbelsőben* keletkezett érzetről mondja, abból és onnan lokalizálja ezt a *kívülről*t. A megszólítás, és a „megszólított” esküvel erősített bizonyossága, hogy hozzá valaki, „valahonnan *kívülről*” szól – mindez a testinterieur eseménye és a szenzorium ingertükrén megy végbe

ha az elébetérdeplő misztikust a feszület „megszólítja”, a szenttéavatás szertartásakor ritka esetben akad bíboros-*postulator*, aki e megszólítás hiteles voltában kételkednék. Ám a mi dolgunk nem a vatikáni *postulator*, hanem a világi *Advocatus Diaboli* dolga – azé, akinek hosszúasztalán ott borszog-bugyborog a sextusempiricus kételkedés királyvize és ott sorakozik a neurobiológiai laboratórium teljes eszköztára.

XI. „Isten eszméje a sátán turpissága”

Annyira-amennyire – felfűztük gondolatmenetünk fonálára, hogy a világvallások istenkörnyékező misztikusai, levitáló szentjei miben különböznek. Végezetül eljutottunk oda és felfedtük, mi az a drámai momentum, ami bennük árulkodóan közös

valamennyien a Fénytartomány foglyai

ám a Fénytartomány foglyának lenni oly emberi-nagyon-*is-emberi praedicamentum*, amelyből nem szabadulhatunk s amely alól még a neurobiológia látásmódja sem kivétel; illő, hogy erre majd még kitérjünk.

A különbségek a theurgiában eltörpülnek a szentek szervült fényrajongásának tök-egyformasága mellett: a fénybogarok mit sem különböznek a rajzás szikrafellegében

szó se róla, a pálvallás szentjeinél is jelentkezik – hol gátlásos-gyötredelmes formában, hol gejzirként felszökő sugárban – az erotómánia; és Szent Brigitta, Folignói Boldog Angéla, Blanbekinn Boldog Ágnes, Ognies-i Boldog Mária, Magdeburgi Mechtild és ahány csak volt: „Jézus Jegyesei” eléleztek, mint a Cornaro-kápolnában, Bernini-faragta szobrán, Nagy Szent Teréz, amint az Isteni Szeretet nyila szívét a márványban átalveri (lám, a kegyes boncnok, elhantolása előtt a szent nő szívizmán meglelte nyomát, ahol a nyíl átaljárta s rajta lyuk maradt: akkoriban az ispotályok még nem ismerhették ezt az egyszerű korrektív szív műtétet)

de India *arkhátjai*, Tibet *luggom*-ülésbe merevedő yogijai,

Perzsia, Szíria, Arábia és a Maghreb „szerelemrészegült” szufi szentjei ezeket a gátlásokat nem ismerik, erotomániájuk elonthatja ondóját az „áteredő bűn” átkának zsilipei nélkül, ha az istenfénylés elárasztja egész valójukat és minden porcikájuk szerelemtűzben ég

meglehet, az iszlámban sohasem alakult ki ez a nagy, egységes, ez a királykoronázó hatalommal, hadsereggel/bankhálózattal körülbástyázott, ez a centralizált, parancsuralmi, Monstruózus és Egyetemes Egyanyaszentegyház, amelynek szigorával és eretnekszagló gyanakvásával a zsidókeresztény misztikusnak szembe kellett néznie. De volt helyette más: egy még sokkalta kérlelhetlenebb, kiállhatatlanabb, sivataglakó ortodoxia, amely Allah igéjének betű szerinti értelmezését, ill. firtathatlanságát elvben megkövetelte

a vahabita Szaud-Arábiában még dül a koránterror, és ez a hanbalita szellem szerte az iszlám világban elevenen él. A 11. században a hitvédő hanbalita nem csak azt tilthatta meg, hogy az igazhívó – a Koránt képletesen értelmező mutazilitával szóbaálljon: tilalmazta azt is, hogy bárki a baráti eszmecsere láncán, „hetedízigen” aki a mutazilita „tekintetével beszennyezte magát” – hogy *azzal* szóba álljon. De senki hanbalita nem vonta kétségbe a Korán szúráját a *Jannárol* (47:16), mely a Paradicsom csodáit írja le; a Mennyek Pálmaoázisát, szemérmesen ingerkedő, örökszűz hurijaival (56:10-25), akik minden üdvözlőnek rendelkezésére állnak s ahol egy-egy ölelés 60 ezer, az ejakuláció/orgazmus 15 ezer évig tart. A koránterror nem nézte rossz szemmel az érzékiséget, ha helyénvaló, és az igazhívó dalia illőképp körülmetélt ivarszervéhez semmiféle „eredendő bűn” nem tapadt – nem úgy, mint a „gyauroknál”, a körülmetéletlenek napnyugati országaiban.

Ám a kételkedés az iszlám fogalomtárából hiányzik – de hogyan?

Amennyire igaz, hogy a koránterror légkörében a kételkedés mint filozófia kategória (és mint a spekuláció megindítója/gyarapítója) szinte elképzelhetetlen, olyan igaz az is, hogy az iszlám a kételkedésre nem szorul rá, hiszen annak filozófiai kategóriája, mint minden, „benne van Allahban”: s nemcsak hogy mindenféle kétely, de a Benne való kételkedés is, ott úszik-csillog-villog, hol alámerül, hol fel-felesobbban az istenségben. „... És a szabad akarat? A választás szabadsága a Jó és a Gonosz között...?” – fortyanhat fel méltatlankodva az, aki a nyugati skolasztika bölcséleti emlőin nevelkedett

– nos, történtek mutazilita kísérletek, hogy a szabad akaratnak az iszlám *sine qua non* determinizmusában helyet szorítsanak; és az un. *qadariták* sokáig kötötték a szabad akarat ebét a Korán-karóhoz. Meg is vetették érte és félig

meddig mint eretnekeket tartották számon őket. A „részleges szükségszerűség” fogalmának megalkotásával való szerencsétlenkedés, a *qadariták* fennkölt köntörfalazása és hittudá-lékos szólamai a hanbalita koránterror légkörében gyermek-csácsozásnak hatnak.

*

Az újkorban is megcsendül a gondolat és a posztmodern feledékenységnek tán az újdonság erejével hat, ahol Jean Anouilh, a L'ALOUETTE-ben azt mondja: az istenben az a borzasztó, hogy az ember sohasem tudhatja, nem a sátán ördögi tréfája-e csupán – mármint az újdonság erejével annak, aki hajlamos rá, hogy Descartes szorongásos panaszát kipotytyantsa emlékezetéből. Jól tudjuk, benne is sugdosódott a kétely ördöge s dolgozott az a sátáni gyanú, hogy látásirányát, intellektuális becsületességének egyenességét, eszmevilágának egész repertoárját ki tudja, tán holmi démoni intelligencia „ráigézi” elméjére, gondolatait rendszerré hamisítja, és egész bölcselete ennek a metafizikai méretű, gigászi-főlényes Hamisságnak a hálójában vergődik. Hogy igazában a Sátán az, aki által, benne, mindenek gondolódnak: isten, teremtés, Jézus, evangélium

vajon sejtette-e, e sandapofájú gondolat pusztá gyanújával milyen közel jár ahhoz a levezelhetetlen „halálos” bűnhöz, amikor is a lelkes teremtmény Jézus megváltásművét a Sátánnak tulajdonítja – miáltal szentlélekgyalázást követ el...?

vajon volt-e fogalma róla, hogy a vele „incselkedő” sátáni intelligencia az iszlám tanításához képest már eleve mennyire elkésett – hogy démonának hiteles, pozitív posztulálását elejtve, mennyire melléfogott...?!

mert ami nála csak játékos gyanú, az az iszlámban hitágazat; és az ashariták tanítása szerint a kétely ördögének eszméjét is csupán Allah „igézhette elméjére”, az Ő rendelése, hogy ez a gyanú egyáltalán felötlött benne; lévén, hogy „minden gondolat Allahban van és nincs más eszme, Rajta kívül”. Így hát Descartes híres „démonának” az ötlete az iszlámban eleve elesnék; és bizvást mondhatjuk, hogy – ha és amennyiben az istenelméletnek *per se*, mint annyi más abszolút előfeltevésnek – esélye lenne arra, hogy „igaz” legyen, akkor ama Legfelsőbb Létező Személyes Istenség sokkal inkább hasonlítana az iszlám metafizika Förtelmes és Gyalázatos Korlátlan Kényurára, mint a zsidókereszténység istenére, akinek nincs módjában, hogy gonosz legyen, s öt-rossz, ha (mint a német misztikusok bolygatni merészelték), rábizonyulna, hogy titokban „gonosz”.

XII. *C'est matière de bréviaire*

Hallom, azokban a körökben, amelyek hivatalból, hiú reményekkel házalnak, felhördülést váltott ki az a „félremondott”, *ad spectatores* megjegyzésem, hogy az emberiségben évezredekben át a hiú remények tartották a lelket. A felhördülés csak megerősítette azok hitét, akik eszementen bíznak a hiú remények nosztrumában, de nem változtatott a megállapítás tömörségén és a posztulátum rémhírterjesztő jellegén. Különös módon a tétel amilyen sokkoló hatású, csupán azokat hökkenti meg, akik e meghökkenéssel egyidejűleg – igaz-voltára ismernek.

S hogy az Ádámivadékban időtlen idők óta a hiú remények tartották a lelket, ez immár sokunknak – Rabelais-vel szólva – *matière de bréviaire*. Magától értetődőleg senkit úgy nem gyűlöl a hordaember, mint a Szörnyeteget, aki e nosztrumot tőle elragadni próbálja; aki reménykedésének hívságos voltáról példálódzik, arról kockázatos tréfákat enged meg magának vagy éppenséggel kimutatja a Nagy Panácea – a légbőlkapott remények alaptalan és értéktelen voltát

s ez megindít egy gondolatsort, melynek eredménye a teozófiák elmekonstruációinak lehetetlenülése; a tőlük való elkedvetlenedés. A köznyelv a kiváltó okot kiábrándulásnak nevezi – a szaknyelv a következményt demitologizálásnak; joggal és méltán.

A demitologizálás is a kétely csapadéka. Egyik oldalon áll a kezdeti kétely, a másik oldalon az „alapos gyanú”; a beigazolódott, jól megalapozott kétely konzekvenciáinak a levonása. A demitologizálás. S ez már a gondolkozó robotja: kétkézi munka

az átlagember a demitologizálásban negatívumnak érzi a latin fosztóképzőt. Vajon miért nem érzi ugyanezt, ha dezinficiálást emlegetnek? A demitologizálás/demisztifikálás nemcsak hogy nem az a negatívum elhírhető jelenség, amelynek a hitvédő méz-máz-romantika feltüntetni szeretné; hanem továbblépés. Keresztüllépése valaminek, ami elszarusodott, ami halott. Erről írja Christopher Dawson jeles vallástörténész: *For there is nothing so repulsive as dead religion; it is the deadest thin there is. As the Gospel says, it is not even good enough for the dunghill.* (ENQUIRIES, „Religion and Life”. Sheed and Ward. London 1934; (Nincs undorítóbb, mint a vallások hullája; annál döglöttebb semmi sincs. Ahogy az Evangélium mondja róla: „nem érdemli a trágyadombot”)

a továbblépés, a keresztüllépés nem a haladásillúzió „előrelépése”, hanem a telenkefalizáció/kortikalizáció eszmélet-

teremtő/eszméletfokozó elmozdulása. Oly pozitívum, amely korszaknyitás ütemelőzője – jóllehet a korszak maga még messze van. Ám egyszer az a „hajnalkor” is ránk hasad; és onnantova inkább képesek leszünk felnőtt módra elviselni magunkramaradottságunkat a létezésben; és nekem ez is – *matière de bréviaire*.

Ha szufi misztikusok volnánk és eksztatikus „önkioltásunkban” elérnénk a *fana* állapotát, e Tudással eltelve, mi is felkiálthatnánk a Koránnal – „a teremtésben minden semmivé válik, csupán Allah Orcája marad Fenségének tékozsugárzásában” (.55: 26-7). De jómagam szufi nem lévén, az én akusztikámban az egész mondatból csak az utolsó szóra billen a fülem. Arra, hogy „sugárzás”. Jézus, Mohamed, Amitábha, Avalokiteshvará, Maitreya és ahány fényokádó kis és nagyangyal a mindenségben csak van: *már megint*. „Ha istent mondok, a Fényt mondok, ha Fényt mondok, az istent mondok” – korgatja gépi idétlenséggel az imamalom. S mindez Ar-Rhazit juttatja eszembe²³, ezt a számos bölceleti vonatkozásban ma is oly időszerű, termékeny elmét, a nagy perzsa orvos-filozófust, aki azt tartotta – nem lehet filozófus az, aki az aranycsináláshoz valamelyest nem ért. Racionalista gyarlóságomban nem tudok elszakadni a magam rögeszméjétől és – *mutatis mutandis* – úgy tartom én is, hogy igazában nem lehet filozófus az, aki munkaszerszámaéhoz, az elméhez nem ért, annak anatómiai felépítéséről, kémizmusáról/működéséről nem is harangoztak neki, nem érdekli, ismeretétől felfuvalkodott megvetéssel fordul el

akik a múltak nyelvemlék-filozofémáinak ismeretében (és idolátriájával) közelednek a misztikusok problémájához, bizonyára más eredményre jutnak. Az én fantáziámat ennél szűkebbre szabták; nálam a gyaluforgács is máshogyan kunyorodik, műhelyem kicsiny, de nyitva áll és ha a szükség meg a pata úgy hozza magával, kentaurokat is örömet patkolok

az én meglátásom szerint a misztikusok: primitív empiristák
profi-gyanútlanok

Mindnyájunk Atyja, Nagy Szent lamblikhosz urunk „hiszenységi imperatívuszának” a megöröklői

mindent „első kézből” tudnak: érzékeiktől; mindent elhisznek érzékeiknek. Levitálásuknál is nagyobb csoda volna, ha az ellenpróba – az ellenőrző kísérlet eszméje felmerülne bennük

a koraközépkorban, ahová Allah szeszélye kivetette őket, a modern időkben pedig a velük rokonszenvezők, a mutatóvány előre-hálás közönsége: a *hívók* szörnyen megvetik a „tudományos empirizmust” és annak eszköztárát és tamáskodó szellemiségét

a mutatványos *thaumaturgoszoknak*, Al-Halladzsna, Al-Bisztáminak, Hadrat Abd-El Qadirnak, Shadhillinak, Suhwardinak, Shattarinak, Naqshabandinak, Ni'matallahinak, a hetvenegynéhány szufi rend egyetlen csodamívelő szerzet-alapítójának sem kellene „készülékek”, talán hírét sem hallották, mivanó legyen az, sőt, meg se fordult a fejükben, hogy mindenféle mérőszerkentyű lehetséges. Így azután teljes egészében ki vannak szolgáltatva egyetlen kísérleti eszközüknek, a neuronémának: idegi szervezésük, belső elválasztású mirigyek „készülékének”, melynek mibenlétéről, működés-tanáról és se-szeri-se-száma csapdájáról/buktatóiról halvány fogalmuk sincs. Ezért hogyan is klasszifikálhatnánk őket másként, mint amik: önbecsapásra prekondicionált primitív empiristák – önbeugratók.

Mégis, szeretném tartani magam Karneadész és Sextus Empiricus tanácsaihoz; s mi sem oly megszívlelendő, mint az *iszosztheneia ton logon*, a kijelentések egyenértékűségének törvénye. Nem értékesebb, ha én mondom, csak azért, mert én mondom – ugyanazt, amit az ellenfél mond, ha egyszer ugyanazt mondja. Keresem állításaink között az árnyalatnyi különbséget az értelmezésben, de nem találok. S ez becsületükre válik. Nemhiába vélte Nietzsche: ellenfeleinek (rangjával) becsüli az ember magát. Mi sem érintheti kínosabban a gondolkozót, mint ha kupántrafálják annak a balkezes bóknak a fütykösével, hogy „igaza van, de éppen ellenkező okból”; olyan ez, mintha azt dicsérnék benne, hogy „jól” hazudik – rájár az esze, rááll a szája

– hogy ezt megelőzzem, hadd tegyek hozzá sietve egyet-mást.

Ahány vallás, annyi érzésvilág; és e (számos paralelizmusaik ellenére egymást kizáró) hiedelemvilágok mindegyikéből, innen is, onnan is, protestáló hangok hallatszanak – némi joggal. Előzzük meg ellenvetéseiket azzal, hogy *igazuk van*, ez a minireferátum – amely példákkal, valamint a Fénytartományra alapított filozofémák/teozofémák/misztrozofémák felsorakoztatásával illusztrálta az optikus reflexív túltengését gondolkozásunkban – csupán még jobban kidomborítja eszméink protagoreicitását, a kifejezhetőség és a gondolhatóság véghatárait; de *nem dönti el és nem érinti az istenelmélet episztemológiai esélyeit*

csak természetes, hogy a hívő is, mitologizmáinak ábrázolása, hiedelemvilágának érzékeltetése/közlése-elmondása közben a protagoreicitásnak elméjében éppúgy alá van vetve, mint a misztikusok esettörténeteit tanulmányozó neurológus vagy a neurobiológiai leleteken tűnődő filozófus

ha az örök-agnosztikus történelmi Kínának az „isten-ségre” nincs se szava, sem ideogramma; ha a nagymúltú

dzsainizmusnak „teremtésre/teremtőre” nincs se szava, sem arról képze – ez túlságosan távoli egzotikum ahhoz, hogy a közelveleti vallástörténet hívői fennakadjanak rajta vagy egyáltalán, hogy képzelőközelbe hozva, ráfókuszoljanak. Ám aki az istenelmélet/teremtéselmélet/lélekelmélet episztemológiai eslyeit – „igaz” vagy „tarthatatlan” voltát) el akarja dönteni, az, hívő létére, lehetetlen helyzetbe kerül: éppen a „hit” cipőit kéne levetnie ahhoz, hogy anyaszült-mezitláb belépessen a filozófia csillagkupolás *dzsámijába*, ahol dominóformán sorra borulnak a tórák/koránok/bibliák billiói, nincs se tóraterror, se koránterror, se bibliaterror, se fogódzó, sem a kikorbácsoltak ütemes jajveszékelése, sem a korbács ütemes csattanása – semmi; csak a magáramaradottság ultrahangcsengése az akusztikus kortexen és a halandóság elektronikus ugróórája; hol az elmének bármely irányban elindulnia, bárminek az elmében gondolódnia, kifogóhálóján akár a Melville-i mestergondolat megdühödött bálnáját kifognia: mindent szabad.

*

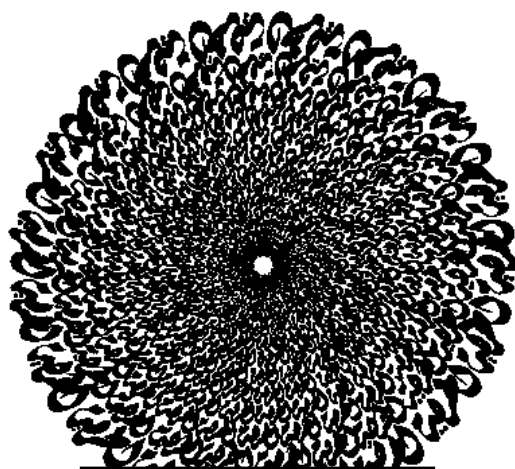
Kipányvázva születünk. Kipányvázva a nyelv, a földrajzi hely, a korszak – és a kor hiedelemvilága közt

– íme a négy mélyrevert cövek, melyek mindegyike elmozdíthatatlan kipányvázott eszmerendszereinkben észre sem vesszük, hogy amit azokban a legnagyobb szerűbbnek, a legtartósabbnak/legtartalmasabbnak hiszünk: gondolkozásunk koronáriuma, létértelmezésünk szíve-közepe mellett – *éppen amellett* halad el unott udvariassággal egy késői kor. Egy jövőbeli kor, amelynek szellemi égtájait és irányainak azok szerint való új betájolását elképzelni sem tudjuk

vessünk számot vele, valamennyiünk közös sorsa, hogy elavult motiváltságunk, vezéreszméink, mestergondolataink, rendszereink – nyelvemlék-filozofémává degradálódva elhavernek majd a bölcelettörténet szarkofágjában, jószerével érvényüket veszítve; hogy úgy tesznek majd velünk, mint ahogy mi tettük Al-Arabival, Al-Asharival, Al-Baqillanival. Úgy lesz majd velünk is

előmelik tangenciális ötleteinket, mellékesen megkockázott teorémáinkat; és a forgácsok és törmelékek közül előmelve – „semmiségeinket” többre tartják majd, mint azt, ami nekünk magunknak szemlélődésünk kincses summája volt.

Utószó

Gondolatmenetünknek méltó melankolikus záróakkordja volna, ha pillantást vetnénk arra is, hogy mi következményekkel járt eddig és járhat még a jövőben az optikus reflexív túltengése gondolkozásunknak

misztikus *arkhátok*, szentek/szufik szellemi precipitátuma még itt él/vegetál nyelvemlékeinkben; de angyalaik-ördögeik, gnosztikus istenseregletük, megrekedt panteizmusuk világa hovatovább múlóban már és lassan elviharzik

s nem is mintha e látletnek – a *nervus opticus* elúrhdásának szellemi építményeinken-újabb bizonyításra/megerősítésre lett volna szüksége; de épp ezzel – s épp ilyennel szolgál a legújabb kor. S ez: a kis és nagy képernyő fényrobbanása. Tengeren-innen és túl, százmillió számra, a felnőt a TÉVÉ szélütöttje, a gyermek magatehetetlen kiszolgáltatottja. Rabja, részegültje. Ha komputer-játékaira is rákap, akkor a betegültje: kábszeres-drogos, aki a mérgegyőrületétől szabadulni nem tud

a jelenségről *in toto* már-már elmondhatni – ahogyan a szemléletes angol szólásmondás tartja – hogy *the tail is wagging the dog*; nem a kutya csóválja a farkát: a fark csóválja a kutyát

– a látvány bekampózza az optikus reflexívbe szigonyát és húzza-vonszolja áldozatát, amerre neki tetszik; ráveszi/rákondicionálja, amire akarja: jóra-rosszra. Hipnotikus a hatása, kikényszeríti áldozatából és leutánoztatja vele a *látottakat*

s amennyivel nagyobb részt juttatott anatómiánkban az optikus reflexívnek a természet, fiziológiásan, könnyűszerrel lekönkurálja és kisémmizi vetélytárs érzékléseinket a szellem

építkezéseiben: a vizualitás varázserejével szemben minden más gyengének bizonyul

valaha a képzőművészetek alatt atombombaként robbant a fényképezés feltalálása; a mérnöki tudományok alatt ahol amaz elhagyta – most folytatja sorozatrobbanásait a komputergrafika; de kinek van igazánda kristálygömbje, hogy a jövőbe lásson? Meglehet, hogy amit elvesztünk a vámon, megtérül a réven; a festészet, az építészet oda – de a video – remeklésekben mintha új, nevenincs művészet körvonalai kezdenének kibontakozni

ha egyszer megszületett, nem lehet meg-nem-törtétté tenni: minden emberlelemény ilyen, ha jó, ha rossz; ugyanakkor tőlünk függ, hogy mire fordítjuk, hogyan adagoljuk. A képernyőrobbanás traumája megrázta világunkat: hullik a férgese. Meglehet, hogy idegi szervezésünknek még nem volt elég ideje az átállásra – még nem tudott kellőképp alkalmazkodni képernyős ingerkörnyezetünk excesszusaihoz. Bizonytal ki fogja építeni önműködő, szűrő- és gátlásmechanizmusait, és azokon át simán és közömbösen filtrálja majd a rázuhogó vizuális információtömeget

mihelyt megemésztjük – kiheverjük ezt is, mint eddig mindent; és ha egyszer úrrá lesz az új kihíváson és fölébeke-rekedik, akkor idegrendszerünk ingerháztartásában helyre-áll az egyensúly; optikus reflexívünk megint csak annyira fog „túltengőnek” mutatkozni a fogalomalkotásban, amennyire orvosélettani adottságaiból következik

– de addig: sínylődnünk kell; lakolnunk a képernyő pa-rancsuralmát.

*

Én is egyike voltam azoknak, akik fiatalságukat a politika fél-és áltudományaira vesztegetik. De – késő bánat, eb gondolat. Ma már, elaggófélben, igencsak elkéstem azzal, ami egyetemi éveim feladata lett volna – hogy megtanuljak arabul, szírül, perzsául. Nyargalófordításaim franciából-angolból alkalmas-int tele vannak bizonytalansággal, értelmezésbeli tévedéssel; megköszönöm, ha a szakfilológusok fejemreolvassák ferdíté-seimet és helyreigazítanak; jóllehet – *traduttori-traditori* alapon – kötve hiszem, hogy mindez változtat a lényegen.

Ha valamivel kérkedni szoktam, úgy az – eredetietlenségem. Az vagyok, de elég becsületes is ahhoz, hogy eredeti-etlenségem kihangsúlyozzam: mindnyájunkat megelőzőtt (s Heideggert nemkülönben) Szent Ágoston abban, hogy elsőül figyelmeztetett az optikus reflexív túltengésére elméldéseinkben s ennek félrevezető kihatására bölcséleti

építkezéseinkben. A kor nyelvén ugyan, de jól tudta, mit mond, amikor a szent óva intett bennünket, gondolkozókat a *concupiscenta oculorum* bűnétől: túlságosan hajlamosak vagyunk arra, hogy „lássuk” a lényeket, ahelyett, hogy látásunkat-hallásunkat-érzéklésünket kikapcsolva – egyetemes megtapasztalására törekedjünk az *Ordo Idearum* világában annak, amit lényeknek hitten-hiszünk avagy tétován vélelmezünk

visszaeső bűnösök vagyunk és leszünk is, valamíg e *Sac de Cuire*-be bevarrva, e hús-vér szenzóriumba behüvelyezve élünk, végigcikázzuk tiszavirág-életünk táncát, hogy a vizek fölött és az óperenciákon túl, elménk végső gyepűin végigaraszoljuk szenzorainkkal a protagoreicitás ránczáruló ciklopfalait.

*

Ha valaki úgy érezné, hogy nem kísértekezés-forma mini-referátumot olvasott, hanem inkább egy készülő könyv szinopszisába kapott betekintést, a válaszom e jóindulatú gyanúra az, hogy-lelke rajta

bárcsak akadna fiatal elme, akinek képzelőerejéből és életidejéből többre futná és felmérné az iszlám filozófia bámulatos elővillanásait a kései nyugati gondolkozás tangenciális mestergondolatairól – a khaoszmoszról, az apróosztólépték futó törvényszerzéséről a törvénynélküliségben, a számok érvényvesztéséről atomalatti léptéken, etc. etc. – a magam életidejéből már amúgy se futná. Ha meg arra gondolok, hogy a magyar (szkipetár) irodalmi közérdeklődés antennái egészen más hullámsávra vannak behangolva és a filozófiának felvevőpiaca nincs, akkor inkább az öntemetkezés szertartásreflexe indul fel bennem s nem a megírásé. Ilyenkor azon tűnődöm, magyar filozófusnak nem megváltás-e az agyhalál: amaz üdvöz pillanata az elmének, amikor az endofázia fennakad, akár a szemgolyó; a fonémák idegi jelei a szinopszisoknál széjjelrebbennek, a monológ énje eltűnik és nem tér vissza többé.

HONGRIUSCULE, 1994. március 31.

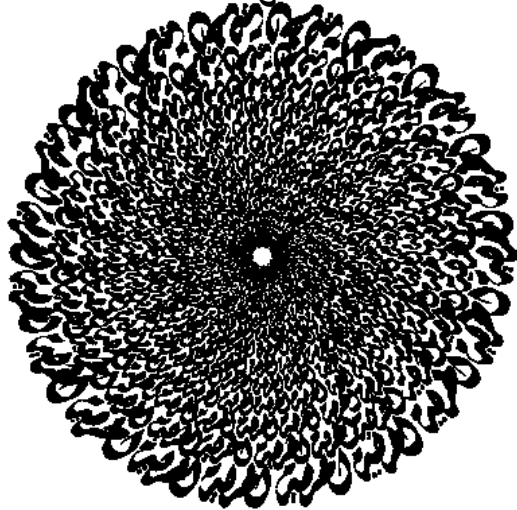

HATÁR GYŐZŐ

Appendix

SZERENCSETLENSÉGEINK

Nietzsche, akinek az apja, a nagyapja is protestáns lelkész volt, a zsidókereszténységet úgy tartotta számon, mint „a legnagyobb szerencsétlenséget, ami a fehér fajt valaha is érthette”.

Hogy melyik volt a nagyobb szerencsétlenség az emberiség történetében, a judeo-kereszténység, vagy a judeo-izlám – erre a kérdésre már csak azért sem lehet egyértelmű választ adni, mivel időléptékének minden szegmensén érvényesül a történelem kettős vastörvénye – hogy eseményei egyféleképpen történnek és eseménysorának a sorrendisége, kronológiája megváltoztathatatlan. Nem beszélve arról, hogy a kettő közül az egyik valláshiedelem esetében amúgy sem lehetne a kérdést a jövőre vonatkoztatva feltenni: kronológiája már igencsak lejáráóban.

a zsidókereszténység „jóvátehetetlen” szerencsétlenségét jórészt már jóvátette az idő kegyes-felejtető, minden-gyógyító *nozstruma* (kimosta bűneiből, népirtásainak, intézményes tömegbűntényeinek elmossa emlékét, ilyesmit emlegetni hol „politikailag inkorrekt”, hol „rossz ízlésre vall”) és ez a valláshiedelem, kifele haladóban drámaian sokat már nem árthat: ha a 21. század nem is, de a harmadik évezred második harmada látni fogja elszenderülését és teljes elsikkadását

ámde hogy ez a globális szerencsétlenség az izlám esetében nem bontakozik-e ki még sokkalta nagyobb méretekben – ez igenis olyan kérdés, amelyet, sajnos, feltehetünk jövő időben is; és félő, hogy ennek az eszement szellemi parancsuralomnak még erős retardáló hatása lehet nemünk felnőttségében, a mitologizmas látásmód elengedésében és abban, hogy „kéregfölkötti”, kollektív tudatunkból az ún. lélek- és istenelméletek atavisztikus fantom-eszméi eltűnjenek.

AZ ISZLÁM TOTÁLIS PREDESZTINÁCIÓJA

Az üdvözülésre-*eleve*-elrendeltek (ksatriyják-brahminok) és a kárhozatra-*eleve*-elrendeltek (szudrák-csandalák, „tisztátalanok”).

– a paralel önkéntelenül adódik: Szent Ágoston gyalázatos *kasztrendszer*-kísérlete, amely az *eleve-elrendelés* tana alatt bujkál

így igazolta Szent Pál a rabszolgaság intézményének helyes és isten-rendelte voltát, az *eleve-elrendelés* tanával példálódzva

a totális predestináció tanának lehetetlenülése azonnal

megtetszik, mihelyt gondolatát a hatalmi hierarchiában az „istenség” szintje fölé emeljük. Mert hol a kibúvó alóla, mi a megoldás?

(a) vagy van egy „felsőbb predestináció”, amely az üdvösségre/kárhozatra kijelöltek válogatásában Allah kezét is *eleve* megköti, és ezzel teljessé teszi a tan determinizmusát

(b) vagy nincs ilyen, s akkor Allah az a közönséges gonosztevő, aki (szuverén tetszésjogánál fogva?! „végtelen szeretetében”?) a maga mulatságára szemelgeti-válogatja a lelkeket, kit erre, kit arra s nem jámborsága/értelme szerint, ami születése előtt *nincs*

ki tudja – tán mint Herakleitosz istene – kockavetéssel.

NEMLÉTEZŐ MÁSIK MACSKA A SÖTÉT SZOBÁBAN...

(mohamedán változat)

A *mutakallimum* és a *mutazilita* eszmevilág – az iszlám két teológiai véglete; ám egyvalamiben a „megszólalásig” hasonlítanak – amint izgalmas, ezeresztendős történetük mutatja. Lényegében mind a kettő:

– ugyanaz a nemlétező karaván, amely ugyanazokon a nemlétező tevéken, ugyanazon a nemlétező sivatagon tevegelve, ugyanazokat a nemlétező délibábokat kergeti.

AZ AGRESSZÍVITÁSRÓL

Vallások és ideológiák, mint az agresszivitás tárolómedencéi. Az agresszivitás korporatív erénnyé és kollektív jellegűvé tétele létrehozza saját rezervoárját; ám a tároló megszüntetése nem jelenti az *agresszivitás* megszüntetését. A valláshiedelmek eltűnéséhez ne fűzzünk túlságosan vérmes reményeket. Az agresszivitás mennyisége állandó.

VILÁGVALLÁSOK VÉGÖSSZEGE

Hol a keresztény középkor szent nőinek, „Jézus Jegyeseinek” listáján álmélkodom, hol meg az iszlám pederasztá szufiszentjeinek lajstromán, amint az eksztázisra felsorakoznak, hogy – mint valami katonabordélyban – „nászra” méltassa őket a „Vőlegény” (a „Tökéletes Úr” – a „Kozmikus Mohamed” – vagy maga Allah).

hol azt olvasom, hogy (nyilván a Megvilágosult „előretudása” csütörtököt mondott s nyelve, ínye nem vette észre, hogy

mérges gombát eszik:) a gombamérgezésben elpusztult Úr-Buddha teteme „jóillatot árasztott” (már ilyen egyformán vásottak minden vallás szentjei, a jóillatárasztásban, ha ránk-halnak); hol meg arról tudatnak, hogy Krisztus Urunk Indiában matuzsálemi kort élt meg népes családja körében és Shrinagarban van eltemetve: mutogatják a sírját

felajánlják a fényképét: potom olcsó, keret nélkül öt kraj-cár, kerettel tíz

egyik ámulatból a másikba esem

úgy vagyok a világvallásokkal, mint látszólag eltékozo-lhatatlan, legendás, krózsusi vagyonokkal: minden csupa aranyhegy, csupa „aktíva”, csupa „kinnlévség”. Csillagásza-ti összegek hevernek milliomm páncélszekrényekben a temp-lomok, a dzsámik, az ashramok, a devalayák, thakurdwarák kőtömege alatt

a dolgok bibéje csak az, hogy ami a Vatikánban pozitív elő-jellel *mega-milliárd* – az Mekkában, negatív előjellel, mega-milliárdos *tartozás*

így azután – állandóan és tökéletesen „eladósodva” egy-másnak összesített vagyoni mérlegünk kategórikus nulla

s ebben megrekedve – ezzel a határidő nélküli moratóri-ummal örök időkre meghosszabbított, *tökéletes csődben* tengődnek.

TEREMTÉS EBGONDOLATA – ÖREGISTEN KÉSŐ BÁNATA

Istent öltözőfülkéjében képzelem el: ebben a fürdőkabin-for-ma kétrekeszes öltözőben lakik. A két rekeszt halandó szem-mel nemlátható tapétaajtó választja el, s ezen ő ide-oda jár

– az egyikben felöltözik fejkendő-burnuszos sivatagi Allah-nak s úgy lép elő *amazoknak* a Könyörületes, az Igazságos képében

– a másikban felöltözik Bernini-faragta biblikus aggas-tyánnak és úgy lép elő *nekünk* a DEUS TRIUNUS képében:

– *amonnan* az iszlám, *eminnen* a zsidókereszténység egy-egy milliárdnyi hívője elé: mikor hogy – ha a Teatrum Mundi színpadán éppen jelenése van.

Hogy a két (összesen négy) istenszemély jószerével egy és ugyanaz – ez olyan hittitok, amelynek felfogását/kifejtését, tagadását/meghívését másokra hagyom.

a magam részéről csak azt a negatív (fölöttébb *pozitív* érte-lemben negatív) attribútumot tartom figyelemreméltónak, hogy isten – respektíve Allah, felcserélhetőlegesen – egyaránt képtelen valami igen lényeges teteményre (mely abbanvaló

képtelenségük nem korlátozza, csupán minősíti mindenhatóságukat), hogy t.i. a *múltat* akár megváltoztatni, időrendjét megbontani, akár meg-nem-törtétté tenni nem áll módjukban.

Áll ez elsősorban a teremtésre, amely a múlt summája. Mihelyt az Öregemmiből az Öregisten mindenséget tökéll – a világot visszacsinálni öreg-lehetetlen.

– a „jelen” metszékére mintegy azonnal rávetődik a „múlt” plombája; az ágostoni „pillanat”, a bergsoni „tartam” mintegy leólmozva múlik

a múlt aktái le vannak zárva: beletekinteni igen – azt lehet; de teszem ellopni egy aktát (pl. a catalaunumi ütközetről vagy Bizánc elfoglalásáról a „visszaszívás” célzatával – Sándor hadiszekereit a Granicus partján, Hannibál harci elefántjait Cannae mellett „antianyaggá” változtatni), egész akta-csomókat összegyűrni/zsebrevágni/kicsempészni is a bennük foglaltakat mintegy „létteleníteni”: tiltják a játékszabályok.

Igaz, Spinoza másként értelmezte e játékszabályokat, hogy „örökkévaló” istenségről van szó; ám a „minden egyszerre van” formulája révén és az idő egyetlen örökperccé zsugorításával vajon az idő ágostoni problematikája,

hogyan esik-e – meg avvajon, hogy mi az „örökkévaló” jelentésértelme egy olyan istenségnél, akiben „idő nincs”: mindez meghaladja mondandóinkat, mint ami más lapra tartozik. Maradjunk a magunk metafizika-posztulálta, behit-cikkelyezett „tényeinél” – hiszen spekulációink amúgy sem oldhatnák fel a teremtés lovagiassági szabályainak érvényét, melyek értelmében: ha – és amennyiben valami egyszer a „lehetésgből” átment a „ténylegességbe” – az esemény megtörtént, a személy megszületett, többé nem lehet meg-nem-törtétté tenni.

Áll ez minden, anyától született emberpalánta esetében, ha egyszer végigélte életét és illuminációkon, arany iniciáléknak közrezárva, ott pompázik a krónikákban, lett legyen bár akármilyen veszedelmes ellenfél, istenétől elrugaszkodott eretnek vagy aposztata, ellenpápa avagy álmessias imposztor

Áll ez szufi „megamártír” Al-Halladzra is, aki kereszthalálával kis híja kitérta megváltói méltóságából Jézust (e kiátkozott-kikacagott „jézusmajmolót” i. sz. 922-ben, Bagdadban felfeszítették, lenyúzott bőrét szalmával kitömve közszemlére tették, testét négyfele vágták, négy tűzön elégették, hamvait szétszórták)

Áll ez országháborító anabaptistákra, templomgyújtogató petrobuziánusokra; áll a felvilágosodás előhírnökeire, Georgiosz Gemisztos Pléthónra, Marsiglio Ficinóra, Giordano Brunora, Gassendire, Boulainvilliers grófra és körére

– ha egyszer megszületett és a neki kimért időt végigélte, életét és munkásságát meg-nem-törtéنتé tenni az istenségnek nem áll módjában, bármekkora szívességet tenne vele „neotomista/neomodern” teológusainak

bármilyen aggasztó a félreugrók, a megtántorodók hosszú sora Cusanustól Pascalig, nem lehet őket „helyreigazítólag” leradírozni. Nem lehet Voltaire-t az ál-deistát, a maga ostoba templomocskájával – nem lehet Nietzschét, az örömkatona módjára annak önként felcsapó *Antikrisztust* a maga „irkálmányaival és firkálmányaival visszacsinálni” és egy *HYPAGE SATANAS* kézmozdulattal oly nyomtalanul semmivé tenni, hogy még csak a vízjel – még csak a hézag-sziluett se maradjon utána²⁴.

„DOMINÓ”-ELMÉLETEK

„Dominó”-elméletnek nevezem azokat, amelyek valamely abszolút előfeltevés fosóhomokját az *Argumentum Inconcussum* gránit-masszívumának nézik; aztán ha a fosóhomok elindul velük és amaz első abszolút előfeltevéssel valamennyi belőle következő megdől, akkor az egész „dominó-soron” végigszalad a dőlés és az eszme-káprázat felhőkakukkvárából semmi sem marad.

Hasonlítanak a parancsuralmakhoz annyiban, hogy mi-helyt az alapgondolat eszmei terrorja megszűnik, káprázatának deleje/igézete/„érdekessége” a nullára csökken; abszurditása visszaható erővel megsemmisíti abszolút tekintélyét, ill. tekintélyuralmi rangját; kiderül bődületes, sivatag *banalitätsa* – többé árfolyamát az ideák értéktőzsdéjén nem jegyzik.

Abszurdumokra alapított elméletek kevéssel születésük után elképesztő sok ágra szakadnak. Az abszolút előfeltevések, elágazásaikban felnagyítva viszik tovább az abszurditást, majd fiók-elméleteik tovább ellik-malacozzák fiók-abszurditásaikat – melyekből a teológiának/teozófiának, ill. a bölcséleti pszepudológának valóságos melléktudományai támadnak-kerekednek és kapaszkodnak-tekerednek folyondár-formán a hittudományi és bölcsészegyetemek plintoszaira.

Az ál-hit ál-hittudományos fiókozatai közül (melyek mind-egyike, bölcsélet látszatával mint pszepudológia is jeletkezik), ilyen – Leibniz óta – az ún. theodicea; és ilyen – Ágoston óta – a predesztináció tana (jóllehet ez az iszlám kegyetlen-rigorózus determinizmusának az árnyéka csupán) – és sok más egyéb.

Patternjük, ill. kifejtésük – az abszolút előfeltevések, a halmozott abszurdítások *Ordo Idearumának* világán BELÜL

(hívőnek), majd KÍVÜL (sevallásúnak) – rendre, amint következik:

BELÜL – (hívőnek:)

Ha van isten – márpedig van – akkor elmarasztalható a Gonosz meglétének vádjában. Vádlott, apologétáival/fiskálisaival üzengetve, a legkülönbözőbb jogi *subterfugákkal* él:

(a) kétségbevonja a bíróság illetékességét – lévén, hogy mint joghatóságot Ő maga hozta létre: akkor csapja el, amikor akarja

(b) filibuszter obstrukciójával, tartalmatlan ékesszólással agyonbeszéli, *respektíve* hullára prédikálja az esküdtszéket, melynek elege van s csak hogy szabaduljon, mindent ráhagy

(c) magasztos enyhítő körülményeket hoz fel védelmére: a gonoszmívelést ha összemérik az Ő Jó-Mívelésének Végzetlen Summájával, az egybevetés mindenképp az Isteni Jóság javára üt ki, a mérleg serpenyője az Ő oldalán való lebillenéskor megilletődött orgonahangokat hallat és tömjén-szagot áraszt; annál is inkább, mivel

(d) a Tábla és a *jurorok*, bíróság és esküdtek az Ő Mindentudásához képest címeres ökrök gyülekezete; sejtelmük sincs az Ő Előrelátásáról/Előretudásáról, Idejekorán való Előreintézkedéséről; vagyis mindenképp nyilván láthatják, hogy

(e) minden Gonosz csak látszólagos, mivel Végső Soron a Jó Művét szolgálja; akárcsak

(f) az ördögség, amely imádkozni megszűnt, jót intencionálni/érezni/felfogni elfelejtett ugyan, de mint Szükséges Rossz, minden tőle telhetőt megtesz a Jó Diadaláért

(g) nap-mint-nap megbizonyítva, hogy az Isteni Jóság Vég-Győzedelmén a Pokol Potentatúrája sem vehet birodalmat – Q.E.D. – etc. etc.

KÍVÜL – (sevallásúnak:)

Ha isten nincs – márpedig nincs – akkor jóllehet

(a) betelt a Föld gonoszsággal – de a Gonosznak nincs gazdája

(b) ha se gazdája, sem értelmi szerzője – akkor nincs theodicea

(c) ha nincs theodicea, Leibniz sincs

(d) ha nincs Leibniz, akkor az Összes Lehetséges Világok Legjobbika egy szemernyivel jobb, mint Leibniz állíthatta volt légyen, ha lett volna – és így tovább

(e) minekutána a theodicea, megannyi elméleti elágazásával, akár a dominó: végigborul – s megdőltével egyidejűleg

úgy eltűnik a bölcelet problematikájából, mintha sohasem is lett volna.

Párhuzamos legombolyítása ennek – a predesztináció esetében – az abszolút előfeltevések és halmozott abszurdítások *Ordo Ideatum*ának világán BELÜL, és azon KÍVÜL: *mint fent* – azzal a különbséggel, hogy a vád ezúttal:

Isten, ha van – márpedig van – a lelkeket, ha vannak – márpedig vannak – még világrajövetelük, tehát messze testetöltésük előtt (amikor még se érdemük, se bűnük arra nincs, hogy üdvösségre/kárhozatra predesztinálja őket), eleve *erre/arra* rendeli, és arvetrarius tetszésjogánál fogva, makulátlan ártatlanokat milliionszámra kárhozatra taszít, míg országháborító elvetemülteket üdvösségébe fogad. Ilyet csak Gonoszisten tehet, aki gonoszabb minden emberésszel elképzelhető gonosznál – – – etc.

A két levezetés – a két abszolút előfeltevés, istenelmélet/lélekelmélet abszurdításán KÍVÜL és BELÜL – hajszárra ugyanaz. Sorsuk is azonos: a „dominó”-elméletek sorsa.

Tucatjával sorolhatnánk és elemezhetnénk ókori örökségünk abszurd elméleteinek ittfelejtkezett elágazásait, fiókról-fiókra, úgy, amint ál-hitek hitvitáiban egyfelől, és kivetített bölceleti pszudológiáikban másfelől, megnyilatkoznak, tovább élük-éldegélik nyelvi tetszéletüket – tovább panganak-penészednek, málladoznak-romladoznak az elme agygyomrocsaiban.

HITETLENSÉG HALÁLOS ÍTÉLET ALATT

Il ne faut pas que les enfants reçoivent la religion, il faut qu'ils l'attrapent de leur entourage, comme on attrape la rougeole.

(PAUL CLAUDEL, Journal)

Jóságos ég – a vallások! Lehet-e felszakadó sóhaj és megrendülés nélkül emlegetni őket! Hogy mit el nem mondtak már a vallásokról...

A zsidókereszténységről – hogy a fehér emberiség legnagyobb történelmi szerencsétlensége volt, ami a nyakába szakadhatott. A judeo-izlámról – hogy intellektuális tartalma minimális és voltaképp egy szemérmetlenül szerencsés fasizmus története

a vallás: megoldásvágyunk amilyen leküzdhetetlen, olyan hebehurgia. E leküzdhetetlen, hebehurgia megoldásvágnak az elhamarkodott kielégülése – elhirtelenkedett „rátalálása” a vallás: mint pszudológia, mint „válasz”, mint

„végeredmény”, a leggyatrább, a legigénytelenebb, a legkezdetlegesebb

a vallás: kollektív idegbaj, amelynek patofiziológiás alapja, vírusos hordozója van. Spórája szelek szárnyán szóródik; emocionális mondanivalójának – „üzenetének” – verbalizált változata, szentszövegeinek tömkelege csupán a díszítő elem rajta, e dekorációnak a szerepe a térítésben/megtérésben a semmivel határos

a vallás: miazma. Mikrobarajok felhőivel terjed; a felhők behatolása, kontinentális lecsapódása és a precipitációk romboló felszívódása kötőszövetünkbe, amelybe axonjaival-dendritjeivel beágyazva, idegi szervezésünk az ártalomnak védtelen és kiszolgáltatott – oly folyamat, amelyen a missziós-munka, az evangelizáció/pasztorizáció, stb., a pseudo-intellektuális köríték csupán

a vallás: kollektív éntartalmazó élmény. Nélküle az individuuum összeroppanna úgy is, mint bebútorozatlan szellemi sivatag és úgy is, mint zabolátlan emóciók bizonytalanul szertehulló, kötetlen *kepéje*. Így hát a vallás: lángelmék-meghazudtolta oly monstre-hazugság, amelynek szervező és rendező *hasznát* a tapasztalat igazolta; következképp mi sem természetesebb, mint hogy a vallás „igaz”-voltának központi kardinális hazugsága látszatfenntartó hazugságösszjátékunk lényegéhez/legközepéhez hozzátartozik

a vallás: a kiskorú emberiség „járókája”; majd, járnai tanulás után, a felcseperedett serdülőkor idején amely „mankóvá” nemesül. A felvilágosodás volt, azaz lett-légyen/kellett-légyen az a csodamívelő formula, amelynek kimondásával – hogy „keljen fel és járjon”, a felnőttéválás befejeztével az individuumnak mankóját el kellett volna dobnia. Nem dobja. Mankóihoz visszamenekül: megszokta a beidegzett sántikálást és – koreografizálja, magasabbrendűsíti, míglen „szakrális táncá” nemesül. Eltáncolja, hogy „mankói nélkül nem élhet”

a vallás: a teokrácia rémuralma. Könnyesen mosolyogva, érte hálát rebegni tartozunk. Hogy a 18. században a zsidókereszténység teokráciájának rémuralma engedett, majd megszűnt, azt hihettük volna, hogy felnöveünk és – rábocsátatva veszélyeink és lehetőségeink vizeire multiverzumunk réműletes visztáin – valahára szabadon lélegezhetünk

próbálkozásunk még kezdeti fázisáig sem jutott, amikor új bacilusfelhő tűnt fel kontinenseink fölött: az iszlám fertőzete ez annyival erősebb, hatalmasabb, veszedelmesebb, amennyiben önmaga kritikai rovancsolásával hátra van; s hogy az iszlámnak se *rinascimento*-ja, sem *éclaircissement*-ja nem volt – ez olyan százados tartozás, amely annáleszeiből

mindenestül hiányzik. A megújulás, a változás fogalmait csupán anatómiában ismeri; az iszlám a maga apodiktikus (nagy igazságainak véglegesítésével a megismerést nemcsak hogy lebénítja, de hatályon kívül helyezi

a „hitetlenek” mozlim kategóriájában a hindu, a keresztény és a sevallású, a szektás és az agnosztikus egyaránt beletartozik. A Korán a „hitetlen hordák” válogatás nélküli legyilkolását rendeli el, akár nyílt, akár körmönfont eszközökkel, melyek közül a hitszegés nem hogy megengedett, de melegen ajánlott: nyakával a Próféta Kardja élén ki-ki választhat az iszlám felvétele és fejének törzsétől való elválasztása közt. Élet-halál választója előtt állunk; a kérdés – valamennyiünk sorsdöntő kérdése csak az, hogy a zsidókeresztény tömegek, elaggott vallásuk védelmében, és a sevallásúak kontinentális, lappangó többsége Európában felismeri-e, hogy „egy hajóban ülnek”; egy-lélekvesztőben, amely velük hamarosan peremig süllyed

ulémák és ajatollák szemében hitetlenek vagyunk. Azok vagyunk valamennyien, egyek vagyunk: a Hitelenség halálos ítélet alatt

elviseljük-e, képesek vagyunk-e ésszel felérni a vészjeleket? Hogy valamiképpen a missziómunka, az evangelizáció/pasztorizáció a mi esetünkben csupán a dekoráció volt, hiszen a vallások baktériumfelhőkkel terjednek, szintazonképp, az ulémák/ajatollák megjelenése és kegyes-szemforgató prézsmítálása mit sem nyom a latban...?

öreg földrészünkön nap mint nap tanúi lehetünk, hogyan ivódik beléjük s szaturálódnak „legintellektuálisabb” rétegeink az iszlámmal; mint veszik fel a *csádrát*, a *purdah*-t boldog sivalkodással, akik tegnap még őrjöngő menádok módjára a női egyenjogúságért harcoltak: asszonyaink

hogyan szívódik fel alattomban, kapillárisan, szivacslelkű-félsütetű félintellektueljeinkbe az iszlám – a judaizmus és a kereszténység e másod-harmadlagosan kiköcsönzött-elorzott maszlagja/„mászlása” – míglen egy szép nap majd mire ébredünk, mire nem. Hogy ami 1529-ben Nagy Szolimánnak, haddal nem sikerült, az ulémáknak/ajatolláknak „pasztorizációval-evangelizációval”, a Hadith és a Szunna célzatos, bülbülszavú válogatásával – „békés eszközökkel” – sikerül elérniük s mi majd tanúi lehetünk, amint Bradford és Birmingham után elszaporodnak az aranykupolás-minaretes mecsetek *Bécs alatt*

– elvégre mi is az „Írás Népe” volnánk, a manóba; s nemhiába volt Nagyszent Mohamed és Mózes után Jissza (a Jézuska) az iszlám Harmadik Legnagyobb Prófétája...

NYUGATI KANCSAL-LÁTÁS

Időtlen idők óta tapasztalhattuk, hogy az elme a nyelv beépített idiotizmusainak ellenállni nem tud, azokra nyomban „rezonál”. A fonémák egyszerű behízogó zenei összecsengése mázsákat nyom a latban, valahányszor a bölcséleti kulcsszó a „bizonyító érvek” mérlegserpenyőjébe vettetik. S légyen bár az elmélődő „hajlamosított” szkeptikus vagy „hajlamosított” misztikus, megleli a módját, hogy a nyelv beépített idiotizmusainak „bizonyító erejével” a maga malmára hajtsa a vizet – melyek hallatán a *Rationes Dubitandi* seregei elolvadnak, mint hó a Napon.

Ahogy az újkori, agnosztikus Heidegger a maga anyanyelve szótó-szerkezeteinek/szószármaztatásainak, rejtett rímeinek (rezonanciáinak) asszonanciáinak és minden elképzelhető beépített idiotizmusának felhasználja argumentatív „építőköveit” bölcséletéhez, szakasztott úgy dőlt be a 11. századi, közelkeleti *kalam* az arab nyelv beépített idiotizmusainak s azok bővületében élt és gondolkozott.

Az iszlám hittudomány e „döntő érvének” első meghirdetője alkalmasint a khorasszáni Abu Hamid Al-Gazali (1085-1111) volt, akinek Al-Lah léte iránt minden kételyét eloszlatta az a felfedezés, hogy a „lét” (arabul: *wuyud*) a ráatalálni (*wayada*, am. „ráatalált”) ige gyökéből származik. Íme az iszlám istenbizonyításának *argumentum inconcussum*: isten (Al-Lah) létére már azzal, hogy kimondom, ráataláltam²⁵. Ugyancsak égető szüksége volt, hogy ráleljen erre az istenbizonyító „alapvetésre”; mert főműve, *A filozófusok önmegcsúfolása (Tahafut-Al-Falasifa)* tanúsága szerint – amelyben sorra bizonyítja a teremtélméletek/istenelméletek tarthatatlanságát – közeljárt ahhoz a felismeréshez, hogy az istenséggel kapcsolatos kérdések megválaszolása közül egy sincs, amely empirikusan, észkokkal bizonyítható. Ám lévén korának (és a Közelkeletnek) gyermeke, nem vonhatta le ennek ésszerű konzekvenciáit, hanem a legkönnyebb kiutat választotta, az – idegösszeomlást.

Többéves depressziójából felmerült ugyan, de a környezet és a kor eszmevilágában másegyéb nem lévén, kiútnak megintcsak a legkönnyebbet választotta, mint egyetlen és kézenfekvőt: a – hitbe ugrást, és ezzel a görcsös ugrabugrálással a logika bőrét levetve, misztikusnak állt s a szufizmus elragadtatásaiban keresett választ a megválaszolhatatlanra.

A Nyugat nemigen vett tudomást Al-Gazaliról és egyre duzzadó szellemcsapatáról; a mi vezérfényünk a jeles kórdobai Arisztotelész-kommentátor és átértékelő, Abu al-Walid Ibn Ahmed Ibn Rushd (1126-1198) volt, akit Averroes néven

ismer bölselettörténetünk s tudjuk, mekkora földindulást idézett elő a *Sorbonne*-on, ahol Brabanti Siger volt a zászlóvivője; de Aquinói Szent Tamás is igencsak a bűvöletébe került, bár iparkodott elkendőzni, hogy ne vonja magára a Vatikán haragját.

Averroes MAGYARÁZATAIT Arisztotelészhez a 13. században lefordították latinra, héberre; hatása Tamásra, Albertus Magnusra vitathatatlan. Ernest Renan a múlt században úgy üdvözölte, mint a racionalizmus előfutárát és szabadszelleműségéért ünnepelte. Neve és nagysága nemkülönben, itt Nyugaton belénkrögződött s mindmáig szem elől veszítjük, hogy az iszlám hittudományban, a *kalamban* csakúgy, mint a *falsafah*-ban – az arab filozófiában – árnyékfigura csupán, s „jelentéktelen” alakja nyom nélkül vészett el a szufizmus évszázadaiban.

Mintha képtelen volna befogadni agyunk, hogy a mohamedán annáleszekben proto-agnosztikusok, proto-aszebeszek/ateisták, kripto-szkeptikusok nincsenek, a kétely a „tévedések-tévedése”, majdhogynem ismeretlen; az eszmék mindenségét betölti a *demogorgon* istenség mindvalóságos fogalmi adottsága – olyan axiomatikus kiindulás, amelyen magát senkinek túltenni nem lehet.

Az iszlám bölseleti hagyományára a miszticizmusba fejestbukó, ködevő Al-Gazali vagy a fényimádó Suhrawardi, a rajongásosok, a fénytartomány megszállottjai a jellemzők; az Al-Farbi, az Avicenna, az Averroes-féle proto-racionalisták tán ott sorvadoznak a nevüket őrző kompendiumokban, de életművük elsikkad a miszticizmus kátránykulimászába ragadt iszlám elmélődésében és kihull az idők rostáján.

AZ ISZLÁM FÉNYKORA

Hol van már az az iszlám, amelynek „hálások lehetünk”, amiért tudós orvosai, szorgalmas nyelvészeik, tüneményes filozófusai átmentették számunkra a görög műveltséget, a bölseletet, a csillagászatot, az orvostudományt? Ezek a magasrendű műveltségi góccok – a perzsa, a bagdadi, a kórdobai – amúgy is amolyan üvegházi kultúrák voltak; a felvilágosult despota terjegette fölējük védelmét, hol a nagyúri kedvtelésből, hol gyermeteg kíváncsiságból, hol a keresztény udvarokkal való versengésben

a mosolygó zsarnok biztosított gondolkozásuknak viszonylag tág teret és kivételes elbánást, hogy a „feltéve, de meg nem engedve” záradékával túltehetik magukat az iszlám kinyilatkoztatott igazságain és elmehetnek mellette – hétköznapokon,

bár az ünnepekre a Mekka felé fordított imaszőnyegen a helyük, fenekükkel az ég felé; érvénybe lépett Könyvtár-égető Nagy Omár aranymondása – ami nincs a Koránban, az fölösleges és haszontalan...

Ma már ennek a kultúramentő-kultúrateremtő iszlámnak csupán a sértett büszkesége él az arabokban-perzsákban, meg az elkésett, reménytelen rivalizálás a Nyugat civilizatórikus eredményeivel. Az iszlám kulturális tetőzése, csillogása sohasem a szabadság eszméjének felfedezése és kiteljesedése volt, s hol lappangva a medresszék rács-homályán, hol kimondva-kinyomtatva, a demokráciát a teista szekularizmussal azonosították és a fundamentalisták szemében az egyház és az állam szétválasztása éppoly Allaltól való elrugaszkodás, mint ahogyan az Allah-tagadók sommás agyonveretésére a kinyilatkoztatástól kapták a pátenst.

Ha igaz, hogy az iszlám fundamentalizmusa és az atom-arszenál oly kombináció, amely a világ fennmaradó részére végzetes lehet, akkor kilátásaink nem valami biztatóak. Félő, hogy (1) a konfrontáció az iszlámmal elkerülhetetlen; és félő, hogy (2) e konfrontációban a zsidókereszténység álmatag illúziókban ringatja magát, félreérti szerepét, elvétí a lépést és – sakknnyelven szólva – „kitempózva” indul

a fundamentalista iszlám a fanatizmus kollektív pszichózisában vagy (a) még mindig a keresztes hadjáratok *revanche*-hangulatában él, vagy (b) képes annak frenezisét felidézni, őrzöngését felkorbácsolni, a *revanche* „történelmi küldetésébe” beleélni/belehergelni magát²⁶

az iszlám oldalán e „keresztes hadjárat” természetesen „félholdas hadjárat” formájában nem is érhetné be kevesebbel, mint minden más hit maga-alá-gyűrésével, az elérhető világ iszlamizálásával. A zsidókeresztény Nyugat keresztes hadjáratra képtelen.

Ennek oka az, hogy nálunk a mindent penetráló teokrácia a 17. században megszűnt, a Nyugat már rég nem keresztény. A Nyugat zömmel demokráciákban él; jórészt sikerült elválasztania az egyházat az államtól (az államnak sikerült leráznia az egyházat, annak minden visszakapaszkodási kísérlete ellenére). A kereszténység: afféle *side-show*; díszlet és maskarádé; *son et lumière*. Ösztöneiben és reakcióiban a nyugati társadalom szekuláris társadalom, az elpengőben, kifele-haladóban lévő zsidókereszténység abszurd szellemi batyujával fegyverbe szólítani, a „hit” (?) védelmében mozgósítani nem lehet

ha ezt a hibát elköveti és a „keresztes hadjárat” hollywoodi zagyvaságaival vérteti fel propagandáját, akkor a Nyugat elveszett. Rosszabb, mint a fegyverletétel „fegyvere”.

A Nyugatnak csak akkor van esélye e nagy kihívás kivédésére, hogyha (1) megvallja magát szekulárisnak, (2) a szekuláris világ kultúrkincseinek védelmében indul küzdelembe, a demokrácia, a többpártrendszer és a teljes lelkiismereti szabadság megóvására – mely szabadságjogok közé beletartozik a blaszfémia, a korlátlan szabadság a gondolkozásban és a hittérítés zaklatásaitól való védelem, az elutasítás/elzárkózás, ill. a valláson kívüli élet elidegeníthetetlen joga – annál is inkább, mivel körvonaláiban a sevellésű többség mind jobban kibontakozik. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a kínai földség ötezer éven át szekuláris szellemben élt, a közelkeleti vallástriász meghatározta értelemben a vallást nem ismerte – és ugyanez áll Japán szekuláris tömegeire.

Ha a fundamentalista iszlám felvásárolja a széteső szovjet impérium atomarzenáljának csupán a tizedét és velük kenyértörésre viszi a dolgot, mi pedig, a szekuláris világ, elkövetjük azt a jóvátehetetlen, sőt idétlen ostobaságot, hogy a zsidókeresztény hiedelemvilág színpadi sárkányának plastik-pikkelyei alá bújva, plastik-orrlikainkból görgőtűzet fújunk – ha azt képzeljük, hogy a szűzmáriás zászlók alatt menetelve és mezítlábas gregoriánt kántálva esélyünk van a fennmaradásra – akkor elvesztünk.

AKARTOK CSATAVESZTÉST? (I)

A fundamentalista iszlám fenyegetését kivédeni/legyűrni a Nyugat elkerülhetetlen feladata. Vegyük sorra, hány hibát követhetünk el e globális feladat végrehajtásában – hogy csak a fontosabbakat említsük.

(1) Szemet hunyunk fölötte. Nem mérjük fel a veszélyt történelmi viszonzásuk szerint. „Demokratikus” elmeegyensúlyunkben körömszakadtáig védjük a fundamentalista iszlám „szent jogát” ahhoz, hogy rajtunk (zsidókeresztény hívőkön és valláson kívül élő „világiakon”) végigverje a maga térítőhadjáratát. Végünk van: három évszázad sem telik bele és mohamedán Európára ébredünk.

(2) Nem fogadjuk el a kihívást. Holmi „albizottságok” elé utaljuk, és „ténymegállapító jelentésekkel” altatjuk el éber történelmi érzékünket

megvárjuk, amíg megtámadnak – átengedjük a rajtaütés-szerű megrohanás előnyeit – és nagy elkésve ellentámadást indítunk: kitempóznak bennünket és defenzívába szorulunk. Esélyünk: iszonyú áldozattal, talán, nagyon talán: időt nyerünk. Megússzuk. Egy-két évszázaddal későbbre halasszuk a nagy kenyértörést.

(3) Nem látjuk az iszlám veszedelmét a Föld túlnépesedésének kontextusában. A nyugatiak zömének fogalma sincs arról, hogy az iszlámnak esze ágában sincs elfogadni/elrendelni/intézményesíteni a születéskorlátozást.

Afrikában – ahol térítő hadjáratával az iszlám visszaszorította mind a katolikusok, mind az anglikánok missziós térítését, a biológiai hódítás veszélye fenyeget; az aszály és éhínség sújtotta Fekete Földrész nemcsak azt várja el a Fehér Embertől, hogy tömjön a száját, hanem azt is, hogy népesedési statisztikájában kitörő örömmel fogadja a 12-14-16 gyermekes néger családok nekিপendülését

ha ennek százados veszedelmét a Nyugat felfogja, akkor rádöbben arra, hogy miért kell agresszív módon fellépnie a fundamentalista iszlámmal szemben minden arcvonalon; miért kell a születéskorlátozást rákényszerítenie és miért kell, elsőként, támadólag fellépnie.

(4) Ha az összecsapás elkövetkezik – és nincs kétségem aziránt, hogy időnap múltával fegyveres összecsapássá fajul – akkor a Nyugat nem követhet el nagyobb hibát, mint hogy a szembenállást engedi ún. „vallási térre” átcsúszni és kormányai lagymatagságánál, a megszokás képmutatásánál fogva hagyja és eltűri, hogy a zsidókeresztény egyházak propaganda-üzemei következtében a hadmenet a „kereszties hadjárat” jellegét öltse

aminek az ára és várható biztos eredménye: a csatavesztés

AKARTOK CSATAVESZTÉST? (II)

A *dzsihad* – az iszlám „szentháború” meghirdetése az a kelepce, amelybe a Nyugatnak belemennie nem szabad

a Nyugat stratégiáinak észbe kell venniük, miszerint –

(1) a zsidókereszténység, életideje végére érőben, nyomorúságos ellenfél a fundamentalista iszlámmal szemben, amelynek éltető-üzemeltető *türelmetlensége* vigurózus és süket

a zsidókereszténység sorozatos minden megújhódásdíja elpengő, erőszakolt; valaha-volt, koraközépkori vakhitét (amikor nemcsak élet-halál ura, de ösztön és gondolat parancsolója volt) soha többé vissza nem nyeri

csak akkor van esélyünk a csatanyerésre a hadszíntereken és a lelkekben, ha

(2) tudatosítjuk a Nyugat tömegeiben, hogy döntő többségében szekuláris társadalomban él, a valláson *kívül*; s ha a vallás – mint dekoratív *side-show* – a világi türelem jegyében még tengődik is tovább, a Nyugatnak mint *világi társadalomnak* van a legtöbb félni/féltenivalója. Ezért –

(3) propagandájában tömegei elé kell tárnia, mit veszthet. Mi az, elveszíteni a gondolat és a lelkiismeret szabadságát – mihelyt a fundamentalista iszlám a nyakára ül.

Az iszlám „türelméről” terjesztett legendák – ha tán mélyen beágyazva a messzi történelmi időben, elszigetelten igazak is – a mai fundamentalista támadók esetében érvénytelenek

ez az az iszlám, amely még soha a maga „felvilágosodásával”, a maga „enciklopédistáival”, a maga „nagy francia forradalmával”, a maga leleplezőivel nem találkozott, és töretlenül folytatja azt a középkort, amelynek feltétlen fanatizmusában benne él

ez a vakhit nemcsak hogy megalkuvást – „szekularitást” sem ismer, szótárából a szó hiányzik

esze ágában sincs, hogy eltörölje a halálbüntetést, amelyet a Korán alapján az „istentagadóra” kiszab; fanatizmusának süket fülszűgésében még csak meghallani sem képes, hogy Allah megléte – úgy, ahogyan a lét megléte – nem lehet axiomatikus; hogy „az ég üres” vagy, hogy „az isten nem halt meg, mivel nem volt ki meghaljon”, stb. stb. Igaz, zsidóknak, zsidókeresztényeknek (istenhívó „tévelygőknek”, Mózes és Jissza kedvéért) megbocsát és magas adósarc ellenében mint harmadrangú állampolgároknak tán meghagyja a vegetáláshoz való jogát – de a *sevallású* másra, mint fizikai likvidálásra ne számíton; és ez vonatkozik Európa többségére, a vallásközömbösök/sevallásúak/valláson kívül élők százmillióira

tanuljuk meg valahára, hogy az iszlám a történelem eddig legsikeresebb fasizmusa s Allah és a Próféta nevében a „rendcsinálás” jogos, helyes, jámbor és (a *sharija* szerint) legitim eszközének tartja számon a népiirtást

a Nyugatnak idejekorán fegyverbe kell szólítania hadosztályait, a lelkiismeret és a gondolat, a szólás és a mozgás világi értelemben vett korlátlan szabadságára kell felesketnie katonáit

le kell intenie zsidókeresztény főpapjait, ha – akár szervezeti érdekből, akár ösztönösen – kalózmanőverekkel el akarnák csákyázni a Nyugat preventív katonai húzásait holmi „keresztes hadjárat” propagandacéljaira – hogy az ultimátumnak „vallásháború” látszatát adják

végül, de nem utolsó sorban, nem szabad szem elől téveszteni a kettős hadicélt. A Nyugat szekuláris társadalmának feje felől nemcsak a „karddal (értsd: atomlövedékekkel) térítő” profofasiszta iszlám fenyegetését kell egyszer és mindenkorra elhárítania, hanem ki kell kényszerítenie az iszlám együttműködését a fogamzástátlás globális végrehajtásában – hogy ezzel elejét vegyüek a katasztrofális népességrobbanásnak a bolygón.

Igaz, a milliárd kétszázmilliós Kínának (amely pedig ötezer éve szekuláris társadalomban él és a közelkeleti vallástörténet értelmében vett „vallást” sohasem ismerte – Kínának sem volt fájdalommentes reform a családtervezés intézményesítése; és az iszlám tömegeinek sem lesz kevésbé gyötrelmes a fogamzásgátlás intézményesítésének nemzetközi kikényszerítése. De – *a man has got to do what a man has got to do.*

ÁTOKMONDÁS A TEREMTÉSKOR, A TEREMTÉSRE

avagy

A HÓHÉRI JÓINDULATBA OJTOTT SÁTÁNI JÓHISZEMŰSÉG

Azzal egyidejűleg, hogy embert teremtett, Allah egyúttal ráverte a Legteljesebb *FATWÁT* – értvén ezen, hogy a teremtés aktusa ezt primordiális Átok-Alá-Helyezést is magába foglalta: halálok-halálával haljon meg minden teremtett ember, aki Allah-ban nem hisz.

A tudományoknak ún. tudományalapító teóriájuk van, a vallásoknak vallásalapító vezérgondolatuk: egyfajta vezéreszme, amelynek sziklaalapjára emelik világtemplomukat. A pálvallás vallásalapító vezéreszméje az ún. *eredendő* (vagy *áteredő*) bűn; az iszlám vallásalapító vezéreszméje – öreghorgonya – a primordiális *FATWA*, az átokmondás a teremtésre, a teremtéskor, mely létének leglényege s a Valóság szempercenetében úgy esik bele, mint a neoplatonikus gnózis felfogása szerint a világba a *hülle* – az *anyag* szennye és szerencsétlensége. Emez *ELSŐ FATWA*, megteremtése pillanatában, minden ivadékiáron az ádámitára kimondatott, alaköti jószágöszönét és csakis ezzel a ballaszttal leterhelve szabad gondolkoznia (bár magára a „szabadgondolkozásra” a *FATWA*, másodlagosan kiterjesztve, szintén vonatkozik s jól tudja ezt minden igazhívó, aki a maga teológiájában, a *kalam*-ban járatos). Lényege – hogy az elvetemültnek, aki (*credo quia absurdum*;) nem hisz Allah-ban, annak jobb lett volna meg sem is születnie. A megátalkodott halandó válogatott kínzásoknak és azok következtében való gyalázatos eldöglésének néz elébe.

Már egyszer volt részem bőséges kioktatásban – bécsi felbélyegzéssel és feladó is megnevezve – amiért nem tudtam hogy „a buddhizmus a kereszténység első kezdetleges jelentkezése, annak mintegy előfutára” (*sic*); de ennek a második kioktatásnak, jóllehet feladója nincs, olyan a kihívása, hogy kitérnem előle nem lehet. Ügyészségi írásszakértőm nincs, hogy nagyító alatt kisilabizálja: szemüvegem gyarlóságának tudom be az *Olvashatatlan Aláírást*; így hát respektussal keze-

lem, és episztoláris dörgedelmét ellenvéleménynek tekintem még akkor is, ha feladó megjelölése nélkül érkezik és hiányos felbélyegzése mián nekem kell fizetnem utána a portót.

Mindenekelőtt fel kell világosítanom a hozzám oly kevésbé Nyájás Ismeretlen Levélíró, hogy a *Fatwa* értelmével nincs tisztában. Sokértelmű szó; eredetileg – a *szunnitáknál*: ártatlan kánonjogi szakvélemény az iszlámban, nem sokkal több, mint nálunk, a 17-ik, 18-ik században amit a kazuista lelki vezető (a *directeur spirituel*) mondhatott lelki gyermekének hitbéli ügyes-bajos dolgaiban [megtetézve világi problémáival – lévén, hogy a Korán, a Szenthagyomány (*hadith*) és a Szokásjog ájtat-gyűjteménye (*szunna*) a világon mindenre vonatkozik és a szekuláris jogalkotás oly eretnek fogalom, amelyet az iszlám mindmáig írt]; ám a *súitáknál* a *Fatwa* a „Hiten és Törvényen Kívül Helyezés” ítéletmondása. Akire kimondták, nem elég csupán fedelet, „tüzet-vizet” megtagadni tőle – utánaeredni, legyilkolni az igazhívőnek vallásos szent kötelessége. Olyan proskripció, amelynek végrehajtása nem a porkolábok dolga: mindenkit feljogosít a hóhérszerepre és súlyos mulasztást követ el, aki ilyenkor nem *öl*.

E *súita* Anatéma jogérvényre emelkedésének az a furcsasága, hogy az istenség limitációit követi: amit Allah egyszer megteremtett, azt térben és időben – ésde úgy, *mintha soha sehol ott se lett volna* – többé visszavenni nem áll módjában; „visszateremteni” nem tudja. Ugyanígy, a halandó világban a *Fatwa* hatalmasabb, mint kibocsátója; az ajatollának, ha egyszer kimondta, nincs módjában, akár, hogy megmásítsa, akár, hogy visszavonja²⁷.

Nos, ez az Olvashatatlan Alácirkalmazással ellátott, így hát névtelennek nem mondható, anonimitását mégis *nolens-volens* megőrző Második Bécsi Olvasói Levél juttatja eszembe – egyszer valaki – s vajon hogy a vele elszaladó toll hirtelen szeszélyéből-e avagy maga is meghökkenve tulajdon telitalálattól;) jeles irodalomtörténész kritikussom egy nagy múltú irodalmi hetilap hasábjain²⁸ megtisztelt azzal, hogy a pálvallás „Salman Rushdie”-jének nevezett. Rászolgáltam? Szeretném kiérdemelni.

Vérdíjat eddig ugyan még nem tűztek a fejemre, de az sem késhet sokáig; mert azzal hogy A TRAGÉDIA HALÁLA c. írásomban²⁹ az iszlámot „minden íze-porcikájában eredendően gonosznak” bélyegeztem, kihívtam magam ellen a sorsot.

„Hogyan?! – méltatlankodik Olvashatatlan Aláírás – a magyar Salman Rushdie-ban már annyi tolerancia sincs, hogy elismerje az iszlám örök-elévülhetetlen érdemeit...?”

Hogyan?! – kárpál- és pirongat a derék neofita (nem lehetetlen, hogy azóta turbánt kötött és alávétvén magát a körül-

metelésnek, hitoktatója, egy igazhívó *mullah* beszél belőle:) hogyan?!... Tán a racionalizmus „fundamentalistája” lettem, és türelmetlenségemben megfeledkezem olyan történelmi tényekről, mint pl. –

(a) hogy az iszlám az egyetlen világvallás, amely kötelezővé teszi az alamizsnálkodást, törvénné a jóindulatot, amint arról sok ezer kórház és szegényház alapítása tanúskodik; és –

(b) hogy a nyugati civilizáció az ókori Hellász bölcséleti pátrimóniumának az átmentését az iszlámnak köszönheti...?!

Annak tudatában, hogy a fejem fölött lebegő *Fatwa*, ha lecsap rám, azontúl visszavonhatatlan, és akkor elvben „szítavá löve” már nem válaszolhatok, magam-mentségére mégis, engedtessek meg, hogy idevéssék egyet-mást – arról, hogy mit hogyan értettem, szavaimnak milyen külön értelmet tulajdonítok; feltéve, hogy a „valláserkölcsei hullá”, aminek kiszemeltek, még szóra nyithatja száját, és a filozófus, dögében, jogot formálhat arra, hogy kimagyarázza azt, amiért utolérte a *Fatwa* dumdum-golyója, joggal és méltán – – –

(1) A régi görögség filozófusainak /orvosainak/ tudósainak átmentésével az iszlám mintegy fölényben látszik lenni a keresztény koraközépkor első, tapogatózó sötétségével szemben; tagadhatatlan, hogy mentómunkálataival örök hálára kötelez – ez igaz. Azzal a megszorítással, hogy az átmentés munkájának oroszánrészt, de legalábbis jó felét az iszlám fennhatósága alatt élő keresztény szekták – monofiziták, melkiták, szábeiták, nesztoriánusok, stb. – arabul /szírül/ görögül értő írástudói végezték el (ne felejtjük el, hogy a görög a 10. századi Bagdadban még beszélt nyelv volt); jóllehet meg kell hagyni, ebbeli, jó másfél évszázados tevékenységükben a fordító-kollégiumot eltartó könyvtárgyarapító kalifáknak, mint mecénásoknak elévülhetetlen érdemeik vannak.

A gazdag zsákmány legnagyobb „hala” persze Arisztotelész lett-légyen; de köztudott, hogy a Sztageiritát – neoplatonikus kommentátoraiából hámozták elő; mi több, Plotinoszt magát összetévesztették vele, és időbe telt, amíg Arisztotelészt megtisztították e kései kontaminációktól.

(2) A közelkeleti vallástriász majd minden tagja keresztülmegy a teokrácia fenevad-fázisán. Szoros értelemben véve nem a vallásokról, hanem a *teokráciáról* állítottam, hogy „minden íze-porcikájában eredendően gonosz”

ha e triász tagjainak bármelyike oly végletes fundamentalista, hogy a teokrácia abszolutizmusáról, fényeiről és álmairól lemondani nem tud, sőt, a *világi* jellegű társadalom elpusztítására és írmagjának kiirtására törekszik – akkor mindhiába mondjuk az ilyen „papkirály-vallásnak”, hogy tartson lelkiismeretvizsgálatot:

a fundamentalizmusnak lelkiismerete nincs, ilyen vizsgálatot nem ismer.

(3) Az iszlám világ való igaz, hogy a filozófia fejedelmeivel dicsekedhet; s mitagadás, mellettük néha szégyenkezve elbújhatunk (akadt skolasztikus, aki Avicennát kereszténynek vélte). Ám az iszlám szufi-misztikusainak „lényeglátó” filozófiája kísértetiesen hasonlít ahhoz a magzathoz, amelynek a magzatvízben a nyakára tekeredik a *funiculus umbilicalis*, minek következtében a csecsemő a tulajdon köldökzsinórjára „felakasztva” születik: a saját nyaka a saját „akasztófája” is, és már a világrajövetelekor rávetül a fulladásveszély fekete árnyéka. E hóhéri köldökzsinór: az istenelmélet *axiomatikus* volta

a *kalam* teozófiai ostromállapotában ez a *falszafára* – filozófiára – kihirdetett statárium

tiltó átokmondás az elmozdulásra a holtpontról: ami egyúttal a továbbgondolás tilalmazása

az iszlám teljes hiedelemvilágának – a Korán entitatív, isteni teremtetlenségének *sarkallatos* volta és örök-diktátum jellege.

Allah „megléte” *több-mint-pszichózis*: oly befejezett tény, amelynek sem etikai, sem ontológiai kérdéseket feladni nem lehet

a lebénult elmét, a katalapsziás tudatot a vallásnak a filozófiához intézett e békediktátuma olyannyira áthatja, hogy végezetre Allah *ens rationisza* a jelenségvilágot maradéktalanul befalja

megszületik az iszlám filozófiai zsákutcája – az asariták szufi panteizmusa

a fundamentalizmus e diktátuma évszázadokra paralizálja a szellemet és elsorvasztja a filozófiát. Erre *is* vonatkozott minősítésem – hogy az iszlám, épp mivel *teokrácia*, minden íze-porcikájában gonosz. Az istentan *axiomatikus* volta a szabad-gondolkozás halálos ítélete

mindnyájunkra mondott *Fatwa*. Végrehajtása a filozófia felszámolása.

(4) Vallástörténeti bűvárkódásaim egyik kései, fölöttébb meglepő eredménye – hogy az átlag-mozlim „igazhívónek” vallása keletkezéséről, az eredetét környező hiedelemvilágról, azok ráhatásáról, a kegyes hamisítások háttéréről és indítékairól³⁰, az iszlám inkvizícióiról, könyvmáglyáiról, eretnek-égetéseiről, szakadár-mozgalmainak vérbefojtásáról: tehát *hitének való történetéről* vagy csak hézagos, vagy semmilyen fogalma sincs, érdeklődése iránta nulla.

A különös az, hogy ebben a zsidókeresztény pálvallás és a mohamedanizmus közhívője úgy hasonlít, mint egyik tojás

a másikhöz. Így hát nem csoda, hogy bármi kevéssé ismert, meghökkentő, mai fogalmak szerint megbotránkozató kuriózumot ha előbányászok és felhozok a vallástörténeti múltak feneketlen kútjából, a hívek lincshangulatban fogadják

a lincselni készülő embergyűrű menten meggyanúsít azzal, hogy amilyen égetnivaló eretnek vagyok minden vallás nyilvántartása szerint, múltak meddőhányójából előkapart, eltussolt furcsaság a magam koholmánya – rágalomária; kajánkodó kitaláció

(5) s ezzel ideje, hogy (kis kitéréssel ugyan, párhuzamot vonva szent vallásunk és a mentől-szentebb iszlám között – de) a lényegre térek. Íme: hogy szavamat szóba öltve, próbáljuk leküzdeni feledékenységünk kórosan szervült epidémiáját.

A római jog megengedte, de szabályozta a kínzóeszközök használatát. Nagy Károly nem említi *Kapituláriáiban*, és a koraközépkorban maga az egyház is küzdött az ellen, hogy a vallatókamrákat kínszerszámokkal szereljék fel. De már 1184-ben III. Lucius pápa AD ABOLENDAM kezdetű enciklikájában elrendelte az eretnekek üldözését – „mit sem változtatva az eszközökben”

az 1200-as évek elején az egyház keresztes hadjáratot hirdetett a *Languedoc*-i eretnekmozgalmak ellen. Amikor a hadak elfoglalták *Béziers* városát, arra a kérdésre, hogy mi történjék a magukat kegyelemre megadókkal, a pápai legátus korszaknyitó választ adott:

– Leölni mind. Az Úr tudni fogja, ki volt az ő báránya...

(Húszezren haltak meg.)

IX. Gergely EXCOMMUNICAMUS kezdetű, 1233-ban – és IV. Innocent AD EXTIRPANDA kezdetű, 1252-ben kibocsátott enciklikájával megvetette a szent inkvizíció alapjait. Bernardo di Como, Eymerich és mások *Vallató Manuáléja* olvastán az embernek Pascal mondása jut eszébe: *Jamais on ne fait le mal si pleinement et gaiement que quand on le fait par un faux principe de conscience*³¹. A vallásfundamentalizmusok legveszedelmesebb közös karakterisztikuma, mondhatni kihúzhatatlan méregfoga éppen ez: egyfajta *jóindulatba* ojtott sátáni *jóhiszeműség*.

(6) Ha a mi világi társadalmunkban már idáig elmehetünk, hogy „bigottnak” nevezzük azt, aki nem tudja elviselni, hogy ne legyen igaza – a szélsőséges hanbalista ortodox iszlám³², avagy a paulikiánusokat, bogumilokat, kathárokat halomra gyilkoló pálvallás hatalmi delelése idején korántsem mehetünk el idáig: a fundamentalista a maga hiedelemvilágának

Nagy Igazába beleszületett, Igazának „ellenkezője”, ill. annak eshetősége az ő tudatába bele se hatolhatott

ortodox síta iszlám világérvényes, kétszakaszos Parancsolata szerint, melynek Hatálya a Pápai Tévedhetetlenség sokszorososa:

1. szakasz: «az Ajatollának mindig Nagyon Igaza van»

2. szakasz: «ha és amennyiben a látszat az Ajatolla Nagy Igazának ellene szólna – akkor a Parancsolat 1. szakasza azonnal életbe lép»

az ortodox közhívó nem érzi – fel se fogja e kétszakaszos Parancsolat humorát. Ha történetesen a fanatikus egyúttal fundamentalista – úgy az ő szörnyeteg Meggyőződésének cementje épp ez a szörnyeteg *jóhiszeműség*, amely dogmáival kiüríthatatlanul egybeforr s nemcsak azt a vakhiedelmet tartja benne ébren, hogy eszméinek, életérzésének, „világátrendezésének” ránkényszerítésével csupán „*jót akar*”, csak „*a mi javunkat akarja*”, hanem e jóakaró sátánkodásra még ösztökéli is

– az iszlám erre a ködökzsinórra felakasztva született: így hozta magával az anyaméhből, így tanulta/látta, neki ez Allah-elrendelte *Summun Bonum* ebben az Ó-teremtette világban

(7) – s ugyan ki is vádolhatná kegyes Eleinket, akár a II. Frigyes 1232-es Ediktuma kezdeményezte – akár az V. Ferdinánd és Izabella 1479-es rendelettvénye létrehozta Spanyol Inkvizíciót, hogy ünnepélyesen máglyára zavart áldozatainak nem az „*üdvét-javát akarta*”? Józan ésszel ki kételkednék benne, hogy a Szent Testvérülés amit csak tett, nem *jóhiszeműen* tette?! Hiszen martalékainak csupán a „*lelkiüdvéért*” tett meg minden lehetőt, amikor kisütötte belőlük az üdvösség pecsenyéjét

saját meglátásuk szerint a *jóhiszeműség* e bajnokainak, kegyes iparkodásukért, jámbor szörnyetegségükért köszönet és hála jár; a mi meglátásunk szerint saját *jóhiszeműségük* áldozatai – hiedelemviláguk elvakultjai

(8) szekuláris meglátás szerint a „lelkiüdv” hármas téveszme. Az egyik az üdv: a másik a lélek; a harmadik a halhatatlanság konceptualizált képtelensége

e téveszmék vonatkozásrendszerében a való világ sehol

– a lélek óegyiptomi eredetű munkafogalma az elmének, a görög közvetítés nyelvi torzításaival

– üdv/üdvösség/üdvözülés a megváltóvallomások ókori hordaléka

– a halhatatlanság a görögség kedvelt mitologizmája; tetzeszetős absztrakciójának a való bioszférában még csak megközelítő megfelelője sincs

nos – *hic salta, hic Rhodos*: ez az a pont, ahol a lényegre térünk

(9) mert ha a Szent Inkvizíció hóhéri jóindulatba ojtott sátáni *jóhiszeműségén* ma már csak annyi ijedeznivalónk van, mint a gyermeknek a képeskönyvi mumuson, rémületünk bizvást felnőttek pánikjává fokozódhat, ha az iszlám *jóhiszeműségére* gondolunk – – –

A Teremtésre, a Teremtéskor mondott *Fatwa* – az néz velünk farkasszemet: aki Allahban nem hisz, annak jobb lett volna meg sem is születnie.

Harcias misztiko-romantikája szerint „szablyával térítő” ugyan; de miért is húzná ki hüvelyéből, ha egyszer spórái átszállnak a tengerzárak, az országhatárok fölött és aki nem is akarja, az is: a levegővel szippantja be...? Vagy ahogy a hitbuzgó katolikus Claudel „ideálisnak” tartotta: ki-ki már zsenge korban, a környezetétől, úgy kapja el, mint a kanyarót.

Az iszlám a földkerekség leggyorsabban terjedő hiedelemvilága; s mint arra egyebütt már utaltam – története a *siker*es fasizmusé. Alighanem abban rejlik a titka – diadalmas izompacsirta-árnyakat sejtető elviharzásával a látóhatáron, hogy máris olyan mágneses hatással van asszonyainkra s nem egyszer azok közül is éppen azokra, akik tegnap még a nők egyenjogúságáért szálltak síkra s ma már alig várják, hogy csadorba/purdába/jashmakba fátylazzák a Holnapot és „kiharcolják” a háremek kényelmét és biztonságát... *Mohamed Ante Portas* – – –?!

ha betörése sikerül, civilizációnk kolosszeumát a mélypincéig behorpasztja

világtájainkat elforgatja; életformánk sarkalatait kiveti, ledönti

a filozófiát felszámolja – a gondolkozás szabadságát beszünteti

szekuláris intézményeink „nyavalyakórságát” kikúrálja; a Sátántól – *Iblisztől* – való demokráciánknak az emléke sem marad

többé szabadon nem utazhatunk

a Koránterror világán az Igazhit szent jogában, hogy tesztünkön lelkünkön birodalmat vegyen, többé nem kételkedhetünk

kultúránk egésze leépül.

ISTENI SZÍNJÁTÉK – EMBERI KOMÉDIA

(*Nyugati Levél*)

...Dort, wo man Bücher
Verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.

Heine: ALMANSOR

Legyen az *alcím* a címe ennek a Nyugati Levélnek. Annyiban „nyugati”, hogy nyugatibb már nem is lehetne – ennél „nyugatabbra” a gondolat már nemigen kereskedhet s innen (amit a panegürikus Illyés bátran nevezhetett volna úgy, hogy „Nyugat a Magasban”:) ha innen is kiűzik, akkor bízvást elmondhatjuk, letakarodott a Föld színéről a szabad gondolat és beszéd.

Mármost ez a beszéd ha össze-vissza beszéd lesz, ne engem okoljanak érte. A zsilipkapuk feltáruznak, az áradat lezúdul s úgy is lehetne mondani, a gyalázatban is van „*embarras de richesse*”, s ha valami, akkor ez az: a gyalázat áradásában a *bőség zavara*. Nem tudom, hogy hol kezdjem, min folytassam.

1991. július 3-án, Milánóban agyonszúrták Ettore Capriolt – a *Sátáni Versek* olasz fordítóját; július 11-én Tokióban meggyilkolták a mű japán fordítóját, Hitoshi Igarashit. A tettesek – sehol...

Szegény – szegény Salman Rushdie.

Ugyancsak megfélemlítették: amerikai felesége faképnél hagyta, az iszlám világnak tett hitbéli „hűségnyilatkozata” és fogadkozása, hogy „mindent visszavon”, visszafelé sült el, megbánta (szégyelli). Rendőri védelme oly sokba kerül, hogy már-már azt kérdi magától az angol adófizető, nem volna-e jobb, ha általános megkönnyebbülésre szíven találná egy arra tévedő sunyi golyó.

Salman Rhusdie ide-oda kapkod, „elhatárolja magát” a fundamentalistáktól – el a szekularistáktól: a „világi” szellemiség éppoly idegen tőle, mondja, mint a fundamentalisták miszticizmusa, akik ráverték a *fatwát* – törvényen kívül helyezték, mint kiközösítettre kimondták rá a halálos ítéletet, és több millió dolláros vérdíjat tűztek ki a fejére.

Hogy könyveit ezrével vetették máglyára a mohamedán világban, az hagyján. Nem kár a könyvekért ott, ahol a nem-olvasó, tehát *semmiféle könyvet nem olvasó* emberiség nem a kivétel, hanem a szabály. De hogy egy könyvért bárhol a Földön elkezdjenek *embert* égetni, mégpedig nem is egyet, hanem tízével-húszával s köztük arra járó ártatlanokat – ez még a legsötétebb, legkeresztényibb középkor rémtettein is túltesz.

Mert mi volt a bűne szegény „megzavarodott” Salman Rushdie-nak? Hogy ötödfélszáz oldalas fantasztikus regényé-

ben akadt 35 oldal³³, amelyben firtatni merészeli az iszlám eredetvidékét, a Próféta *aposztáziáját* a kőistenhívó, sivatagi-arab ősvallásról – a mohamedanizmus előtörténetét.

Nem is arról sugdosódik a gyalázatos, hogy az ágrólszakadt, törtető tevehajcsár elvette a nála tíz évvel idősebb özvegyet, Khadidzsát és így lett belőle a Gazdag Kalmár Mohamed – elvégre látott már a világ olyan törtetőt, aki nem néz se istent, se embert, és beházasodik a Vagyonba – ő nem. Az óvatlan-csacska Salman Rushdie-nak az volt a megbocsáthatatlan nagy bűne, hogy emlegetni merte, mi volt Arábiában Mohamed „elküldetése” előtt.

232 kő.

Kőkoloncokat imádtak a nomád arabok a sivatagban. A legnagyobbat máig megtartották s a Quraish Klan, melynek Al-lah a törzsi istene volt, sokat tett azért, hogy mono-teisztikus hiedelemviláguk csúcsára éppen „őt” helyezték, ki addig – többemagával – a „Kaaba-szentélyben” lakozott.³⁴ Ám a bálványkövek között voltak más kedvencek is, kiket emberáldozattal is meg-megtiszteltek – többek közt Manat, Uzza, és Al-Lat (utóbbival találkozunk Herodotosznál is:) Al-Lah három „leánya”. Kegyhelyük oly jól jövedelmezett és oly népszerűek voltak, hogy Mekka dúsgazdag kalmár-konfraternitása alkudozni kezdett a vallásforradalmárral – tartaná meg ezt a hármat, ha másképp nem, hát „közbenjárónak” Atyaurunk-istenünknél, Al-Lahnál.

S ekkor Mohamed megingott, beadta a derekát és beleírat-ta a Koránba, hogy Manat, Uzza és Al-Lat is teljes jogú, érvényes istenségek, ill. istennők, őket is hódoló imádás illeti meg. A Prófétának ezt is maga *Gibril* (Gábriel) mondta tollba – nem ugyan Al-Lah Küldöttjének, aki teljességgel írástudatlan volt, hanem tollnokának, akinek Mohamed az arkan-gyal-sugdosta isteni igéket tollba mondani szokásba vette, valahányszor a Hira hegyéről leereszkedett.

Hogy min bukott meg a sokistenhívéssé bővített iszlám terve, a kombinációknak számos változata van

(1) a Mekkaiak vérszemet kaptak s mind újabb kőbálványt szerettek volna feltuszkolni az Arab Olümposzra

(2) Mohamed kevesellte, amit a Mekkaiak a Tanácsban felajánlottak neki

(3) a paleo-izslám első fanatikus hívei felelősségre vonták hitetőjüket: elárulta mestergondolatát, a monoteizmust

(4) a Hira-hegy barlangjában „új álmodást látott” – belátta botlását és magyarázatát adta megtévedésének.

Amikor maroknyi szektája már-már a város hatalmasaival összerúgta a port, Mohamed észbekapott és meghirdette Új Üzenetét, amelyet szent révületben kapott

– a Korán 19. és 20. szúráját (a *Láttad-é Al-Latot és Al-Uzzát, és harmadikul a Harmadik Istennőt, Al-Manatot: láttad-é?* kezdetű) nem Gábrriel Arkangyal diktálta, hanem Iblisz – a *Saytan*

azonnyomban törölték a Koránból az inkriminált verseket – ám az iszlámnak is vannak *apokrifái* s ezek megőrizték az eredeti, csonkítatlan szöveget. Az igazság e „sátán-diktálta” versek körül annál zűrzavarosabb, mivel a Korán sem volt teljes, amikor a Próféta meghalt és már az Első Kalifa volt az Igazhívók Hadura amikor Mohamed tollnoka is, gazdájának utánahalt, befejezetlenül hagyva művét. Ami utána következett, oly kompiláció, amely – véres harcok árán – az iszlám legnagyobb egyházszakadásához vezetett.

Ne menjünk bele a finomságokba – Rushdie további bűneibe: mint pl., hogy a *Sátáni Versekből* Mohamedet „Mahundnak” aposztrofálja, ami a középkorban a Próféta elsátánosított neve volt; s ha Gábrriel a Sátán képében avagy a Sátán, Gábrriel képében) a három kőbálvány istennőt „Mahundnak” nyilatkoztatta ki, akkor ez felfogható istenkáromló célzasként is – arra, hogy az egész Koránt a *Saytan* diktálta volt s így mindenestül hamis és semmis

olyan ez, mintha azt mondanám, Jézus megkísértése a pusztában *remekül sikerült*, a többi mind az ő lépremenése és az egész zsidókereszténység a Sátán kitalációja...

– Volt már ilyen *trouvaille* a filozófia kései történetében, Descartes-ot is hasonló kétségek kínozták: „hátha minden gondolatát egy Gonosz Démon sugalmazza – az sugdossa a fülebe a Kinyilatkoztatást, mutatja-láttatja a mindenséget, de ő, a filozófia farkashályogával megverve, nem leplezheti le, hogy mindez csalás és ámitás...”

*

De ki a blaszfémia első elkövetője – ki vádolható aposztáziával, aszeceiával: hitehagyással, hitétől való elrugaszkodással? Elrugaszkodni csak az rugaszkodhat el a hittől, aki annak *vallója* volt – hitbéli közösséghez hozzá tartozott. S hogy *bűnnek* ez milyen primordiális és mennyire minden-más-bűnt magába foglaló – arról az egyházatyák tesznek tanúbizonyságot

Szent Ágoston az első emberpár bűnbeeséséről megállapítja, hogy „hittől és istentől való elrugaszkodás” volt – *apostasia primi hominis*; Aquinói Szent Tamás pedig egyenesen arról biztosít bennünket, hogy ez a „hitből való kivetkőzés” minden elképzelhető más bűnt tartalmaz és kimerít – *apostasia videtur omnia peccati...*

Ámde Rushdie „istenkáromló” bűne az iszlám szemében főbenjáró bűn s annnyival *több*, amennyiben *felségárulás* az igazhívók Oikomenéje, az *Ummah* ellen – valahogyan úgy, ahogy az ókori Róma is a Birodalom elleni szervezkedésnek: *felségárulásnak* minősítette, ha az „újhitű” császár szobra előtt megtagadta a hűségnyilatkozatnak számító nyilvános áldozatot.

Mindazonáltal, álljunk itt meg egy pillanatra: van itt egy éppenséggel nem elhanyagolható, parányi különbség.

A római birodalom világi valóság volt a földabroszon, a hűségeskűt *határain belül* követelte. Az *Ummah* viszont afféle „Hitvallás a Magasban”: semmibe veszi az államhatárokat, világi határai vagy nincsenek, vagy érvénytelenek

– a „Hit Parancsa” ez, a koránterror, amely átnyúlik országhatárok fölött, és idegen felségterületen is arrogálja magának a „Törvény” hatalmát és érvényét; sőt, semmisnek és érvénytelennek jelenti ki bármely idegen ország minden olyan kodifikált törvénycikkét, amely a Korán rendelkezéseivel ütközik, azzal összhangba nem hozható: az, mint olyan, amaz idegen országban élő és „törvénytisztelő” állampolgárnak felesküdt mohamedánra nem vonatkozik... Oly *reservatio mentalis*, amely modern nyugati demokráciákban megengedhetetlen.

És itt, e ponton a vallástörténet felől forduljunk egy lendületes 180 fokot a világtasz felé, s keressük meg a mai Törökország térképén Szivász városát. Az ókorban Szebaszteia volt és már akkor is százezer lakossal dicsekedhetett, amikor – 1400-ban – Nagy Tamerlán felperzselte. Ma virágzó iparváros, cement- és posztógyárak szegélyezik s nemcsak arról nevezetes, hogy közlekedési csomópont, de arról is, hogy a politika csomópontja: innen indult el – 1919-ben – Kemál pasa világi forradalma, amely céljául tűzte ki, hogy az ottmáni birodalom romjain modern államot teremtsen és véghezvigye azt, ami az iszlám eszmevilágában amilyen hallatlan, olyan elképzelhetetlen: hogy különválassa az iszlám „egyházat” a világi „államtól”... Nem kevesebb ez, mint a koránterror megtörése – majdhogynem „istenkáromlás”: hiszen iszlám „egyház” nincs – hanem *maga az „állam”*.

S hogy így visszatekintve, vajon Atatürknek sikerült-e megvalósítania álmát, s ha igen, merész „reformja” időálló lesz-e az iszlám *Ummah*-ban, amelyben a reform, a változás fogalma – merő emlegetése „istenkáromlás”... A kérdés kényszerítő erővel merül fel bennünk most, hogy Aziz Neszin, nemzetközi tekintélynek örvendő irodalmár, lefordította és – élete kockáztatásával – közrebocsátotta a *Sátáni Versek* néhány fejezetét

a szállót Szivászban, ahol Neszin a fordításból részleteket olvasott fel a török írószövetség plénuma előtt, a feldühödött fanatikus tömeg megrohanta és felgyújtotta.

Törtek-zúztak; a tűzvészből menekülni próbálók elől elbarikádozták a kijáratokat. A bennrekedtek közül negyvenen életüket veszítették, közel százan súlyos égési sebeket szenvedtek.

Titkos angliai rejtekhelyén, ahol őrzik, Salman Rushdie-nak hirtelen nem jutott eszébe jobb, mint hogy dezavualja fordítóját: a fordításra soha nem adott engedélyt, különben is, nincs ínyére, ha, úgymond „szekuláris elemek” – az iráni fundamentalisták példáját követve – a maguk politikai céljaira használják nevét és művét

a török fundamentalisták is nyilatkoztak: felháborodva fogadták a fordító szarkasztikus megjegyzéseit arról, hogy nem hisz sem a Korán isteni eredetében, sem a Próféta isteni elküldetésében

a fordító is nyilatkozott, Aziz Neszin sajtókonferencián tagadta a neki tulajdonított kijelentéseket: ő csupán a tolerancia mellet tört lándzsát és társaival egyetemben azt hirdette, hogy „a tolerancia mindenek fölött”

társai nem nyilatkozhattak, a török irodalom színe-virága, költők, regényírók: az ő zsírjukból a szállodatűz infernója kisütötte a nyilatkozatot

utóbb Neszint megkérdezték, mi volt a legrosszabb: a tűz, a füst, a rémület, vagy a fundamentalisták vandál rohangálása? Nem a tűz, nem a füst és nem a fenyegető horda – mondotta a nyolcvan felé járó aggastyán – hanem a *tűzoltók*, akik segítségére siettek és kimentették: a földre verték, összerugdosták és az ajatollák vádjait ismételve, lepiszkolták a sárga földre

– kitépte magát „kimenekítőinek” karmai közül és egy hátsó kijáraton egérutat vett „védőőrizetétől”...

Aziz Neszin a nyolcvanát nem érte meg – ma már nem él.

Kinek higgyünk? Kit „szeressünk”?

Szeressük a Koránt, amely meghagyja, hogy a „hitelent” nyájas szóval magunkhoz kell édesgetnünk, és amikor a legkevésbé sem gyanítja, *akkor*: hátulról szaladjunk keresztül rajta kardunkkal...?!

irtsd a másképpgondolkozót, hogy írmagja se maradjon: így a Korán –

szeressük Salman Rushdie-t – a szerencsétlent, akinek élete fogytáig Damoklész kardjaként lebeg a feje fölött a több millió dolláros vérdíjjal megtetézett *fatwa*, s így ide-oda cikázó nyilatkozataiban már olyan ember benyomását kelti, aki megpróbál túljárni a tulajdon eszén...?!

szeressük a fundamentalistákat, akik immár nem érik be a könyvégetéssel: nekik emberégetés kell...?!

meghíhetjük-e – nem hogy az iszlámról, de bármely más szervezett vallásról, hogy őszintén és igazán képes együttműködni a másképpgondolkozókkal? Hogy minden tisztességes kapálódzása ellenére, múltjának és tanításának eleven erejénél fogva – nem sodródik-e a fundamentalizmus felé, aminek eleintén csak könyvégetés, majd utóbb emberégetés a vége, mint Törökországban, és nemrég az Egyesült Államokban...?!

Mit szeretne rajta pl. a magyar íróársadalom, ha az Írószövetség házáat egy fordító-konferencia avagy író-olvasó találkozó alkalmával holmi fundamentalista – akármilyen agyalágyult tanokat hirdető fundamentalista *Arany Horda* megtámadná és rájukgyűjtaná, hogy bennéjjen az élő magyar irodalom színe-virága...?!

A közelmúltban történt, hogy a Fülöp-szigetek partmenti vizein felborult egy zarándok-hajó: ornamentális felépítményébe, melyet széles kereszt koronázott, belekapaszkodott a szél. 300 zarándok hívó életét vesztette. Ez is egyfajta „keresztthalál”: a kereszt vitte őket a sírba – – –

Mindegy, hogy melyik vallás milyen fundamentalizmusa: ha én *vallás* lennék, rettegve lesném kormányozhatatlan, belsőzsigeri életemet, fundamentalizmusom görceit, fanatizmusom kényszermozgásait, megvilágosulásaim *Sacer Morbuszát...*

Hja! „Isteni Színjáték – Emberi Komédia”

nem volna ideje már, kérdem én: nem volna legfőbb ideje, hogy lámák, arkhátok, ajatollák, imámok, ulémák, sámánok, archimandriták, nagy katolikoszok és tiarás püspökök, mindje, akinek és ahánynak csak, mint Földi Helytartójának, Hozzá, „forró drótja” van – nem volna legfőbb ideje, hogy a Mennyekben szorgalmazza a toleranciát...?!

SUHRWARDI

A bölcsélet iránt érdeklődő olvasó, aki ÖZÖN KÖZÖNY c. munkám³⁵ *fénytartomány*-fejezeteiben, elmélődéseimben az optikus reflexív túltengéséről nem találta Suhrawardi nevét, – *mea maxima culpa* – joggal hiányolhatja.

Suhrawardi, tiszteletnevén a *Sejk al-Ishraq*, a Megvilágosodás Mestere, egyfelől a gubbiói Augustinus Stechuszt (1497-1548), a *Philosophia Perennis* (világérvényes bölcsélet-vallás) megálmodóját, másfelől másik szellemrokonát, a görög Georgiosz Gemisztosz Plethont (135-1452) juttatja eszembe.

Plethon az olümposzvallás, az iszlám és a kereszténység

összeolvasztásával mindenekeet összebékítő, új, „pogányos” valláskonglomerátumról álmodozott: foglalatát, a háromkötetes *Nomon Szüngraphét* a szerző halála évében, egy évvel Konstantinápoly elfoglalása előtt, Szkolariosz pátriárka elégette – mivel ősellenségét, Plethont, „eretnekségéért” már nem sikerült máglyára küldenie³⁶. Suhrawardi viszont fiatalon, rosszkor és rossz helyen árulta el hitbéli eklekticizmusát s azt, hogy a zoroasztrianizmussal, a mandaeánus megváltóvallással és a Zeüszhittel kacérkodik. Amikor az olümposzvallás bölcsességárasztó Hermészét a Koránban Idrisszel, az Ószövetségben Énokkal azonosította – ezt már az ortodoxia sem nézhette jó szemmel, s nem csoda, hogy egyik életrajzírója, Shahrazuri úgy jellemezte: „olyan tigris volt, aki a maga-ásta tigrisverembe esett”.

Amirak Muhhamad ibn Shihab al-Din Suhrawardi i. sz. 1166 és 1171 között, az észak perzsi Zandzsán városa mellett, egy majorságban született. Korán felkerekedett, hogy a „bölcsességben” (*hikmat*) megtalálja mesterét. Vándoréveiben bejárta Anatóliát, Szíriát; Damaszkuszban, Aleppóban, már tanítványok sereglettek köré, de ő váltig mesterét kereste, aki aszkézisben, „spirituális látástudományban” túltesz rajta, s nem lelte. Hogy is lelte volna: alkatánál fogva született „rendszerépítő” volt; s mire a peripatetikusok és a zoroasztrianizmus örökségét alácsempészve, alapvetésével elkészült, máris igen messze sodródott az iszlám arab skolasztikusaitól, akik váltig a *perzsát* szagolták rajta – annál is inkább, mivel a kétnyelvű auktor java opuszait perzsául írta.

Az 1200-as évek elején, egy útja alkalmával Suhrawardi csatlakozott ahhoz a fejedelmi karavánhoz, amelynek élén Malik Zahír kurd trónörökös, Szaladin szultán fia tevegelt. Sorsdöntő, „rokonlelkek” találkozása volt. A filozófus csakhamar azon vette észre magát, hogy udvaronccá vedlett és a trónörökös kegyence lett. Úti rongyait fényes köntössel cserélte fel s immár maguk az *ulémák* tolonganak körülötte, hogy hallhassák a Megvilágosult szavát a Fények-Fényéről, aki *Allah*. Suhrawardinak megadatott, hogy (álmólátásban? látomásban? avagy a beszámoló a „találkozásról” irodalmi fogásnál nem egyéb?) találkozzék Ibn Szinnával (Avicennával), sőt, Arisztotelésszel is – jóllehet ez az ő „Arisztotelésze” Plotinosz nyelvét beszéli és kiköpött tejtestvére a neoplatonizmus iskolaalapítójának.

Lényegében Ibn Szinna rendszerét állványzatra használta, melyet teletett, körülépített a maga zoroasztrianus és neoplatonikus *mitologizmusával*. Oly magabiztos volt s oly öntudatos, hogy még véletlenül sem kételkedett orákulum-voltában; az arab filozófusokkal már induláskor „egyenrangúnak”

hirdette magát, mesteréről, Ibn Szinnáról így nyilatkozott: „a diszkurzív tudományokban, logikában, fizikában egyenrangú vagyok vele, kis híján felülmúlok; de az értelmi megérzés, az intuíció tudományában magasan fölöttem állok”.

Egy olyan teokratikus társadalomban, amely a „világi” fogalmát hírből sem ismeri, a Szokásjog és Szenthagyomány (a szunna és a Hadith) letéteményeseivel, az iszlám arab jogászteológusaival szemben a perzsa misztikusnak a fennmaradásra semmi esélye nem volt s tán nem is lehetett az adott történelmi pillanatban, amikor az iszlám a keresztetekkel élethalál harcát vívta. Az *ulémák* nem kevesebbre akarták rábírní a trónörökös, mint hogy taszítsa el és vesse halálra kegyencét, akinek rajongó uszálya egyre nőtt. De Malik Zahir nem állt kötélnek. Ekkor feliratban fordultak magához Szaladinhoz. Elébe tárták a „hamis próféta” üzelmeit – hogy „pogányos” eszméivel a trónörökös lelkét mételezi, megbontva ezzel a szentháború arab harcosainak egységét; és Suhrawardi perbefogását követelték. Az uralkodó másképp határozott: megparancsolta Malik Zahirnak, hogy végeztesse ki kegyencét. A trónörökös végül engedett az atyai parancsnak és „háromnapos hangos sírással” engesztelte áldozatát.

Az »Aleppói Megamártír« raboskodását és halálnemét illetőleg az iszlám hagiográfia kegyes találgatásra van utalva. Sahrazuri szerint „tömlöcében az ételt-italt megtagadták tőle”. Mások szerint önszántából kitarzott az éhhalál mellett, amíg vissza nem olvadt a Fények-Fényébe: „teremtőjébe”. Ismét mások szerint vagy megfojtották, vagy fejét vették; de van, aki azt mondja: „levetették a vár fokáról s tetemét, máglyán, hóhér égette el”.

*

Valamiképp Mohamed az istenség Elküldöttjeinek sorában a végső, az Üzenet koronáriuma, ugyanúgy, Suhrawardi a Megvilágosult filozófusok sorában amaz Utolsó, aki után senki nem jöhet, mert ő lezárja a Tant. Részben perzsa bölcséleti örökségének tulajdonítható, hogy a *Philosophia Perennis* megöröklőjének és utolsó igazi képviselőjének tekinti magát. Egyhelyütt mintha maga a racionalizmus koboldja kacérkodnék vele és közeljár Szent Ágoston, ill. Descartes *cogitójához*; hogy rögtön utána lerombolja a racionalizmus gyanúját is: az ő megismeréstana a Megvilágosuláson, a Megérzélesen és az istenlátó elme belső üzenetein alapszik, ami az eksztatikusnak adatik. Az *ishraqi* bölcsesség magasan fölöttem áll mindannak, amit a görög „peripatetikusoktól”

megtudhatunk. Csak természetes, hogy „transzban” lejegyzett beszélgetése során mesterével, Arisztotelésszel – arra a kérdésre, hogy vajon az Al-Farabihoz vagy Ibn Szinnához (Avicennához) hasonló „peripatetikusok” igazi filozófusok-e, válaszul ezt mondhatja a Sztageiritiával:

– „Korántsem! Az olyan szufik, mint Al-Bisztámi vagy Al-Tustari ezerszer inkább filozófusok: ők az igaziak”.

Suhrawardi tanítása szerint az új tudományt – mely, ne feledjük, szükségképp a „Fények-Fényéhez”, *Allah*-hoz kell, hogy elvezessen: a fénytudományt Hermész találta fel és adta át Nyugaton olyan bölcsseknek, mint Püthagorász, Empedoklész, Platón, Aszklepiósz; így jutott el hozzá, a perzsa papkirályok láncán, Kayumarth, Faridún, Kay Kushraw közvetítésével – és a nagy szufi mesterek láncán, Abu Yazid Al-Bisztámi, Abu Hasszán Al-Kharraqani és Mansur Al-Halladz közvetítésével: hozzá és senki máshoz. Ő az, aki „bezárja a sort”

ahol Spinoza szerint „az istenség nem lehet oly eszélytelen, hogy embert teremtsen az értelem adománya nélkül, s ennek megadását Arisztotelészre bízta” – ott Suhrawardi mintegy hozzáteszi: „sem hogy Arisztotelész legyen az igazság egyetlen kapuja, amelyen keresztül hozzáférhető”. Érzékeltetve ezzel, hogy Arisztotelészt mesterének fogadja el ugyan, de nem tekintti sem a racionalizmus első forrásának, sem az egyetlen útnak, amely a bölcsességhez elvezet. Suhrawardi „tipológiája” a filozófusokat három osztályba sorolja:

(1) már megvilágosultak ugyan, de a „peripatetikus” bölcséletben járatlanok

(2) járatosak a „peripatetikusok” bölcséletében, de a megvilágosulásig nem jutottak el

(3) mind a „peripatetikusok”, mind pedig a megvilágosulás bölcséletében járatosak. Ők az igazi filozófusok és méltók arra, hogy Allah helytartói (Khalifat Allah) legyenek a Földön.

Suhrawardi „angyaltana” teljességgel Zoroaszter angeológiáján alapszik és alig egyéb, mint a plotinoszi fényemanációk és a perzsa angyalkatalógusok amalgámja; lényegében a „fénytudomány” alfejezete és egyfajta pseudo-fizikai világkép, melyben a „szélességi” és „hosszúsági” kerúbok dolga, hogy felügyeljenek a munkáló/üzemeltető angyalok légióira

a *longitudinális* arkangyalok kara (»tuli« – a platóni Arché) az első és közvetlen fényleáradás, amely híven tükrözi kibocsátóját, az ős-elvet (aki *Wajib Al-Wujud*, a Fények-Fénye) s nem más, mint maga Allah –

a *latitudinális* arkangyalok kara (»arrad« – a platóni *Eidolon* Allah férfierejének lesugárzása. Beleveszhetnénk, de

nem tesszük (ízeltől: *Urdibihisht* a Tűz, *Khurdad* a Víz, *Murdad* a Növényvilág, *Shahriwar* az Ásványok, *Aspandarmaz* a Szerelem arkangyala, etc. etc.) a rajongásteológia e szóeleményekben kifogyhatatlan. Aminek megejtő bizonyítéka a miszterozófus „fénytudománya” – ebben Suhrawardi invenciójának buzgalma Kaiszareiai Nagy Szent Bazil, valamint a jeles angol skolasztikus, Robert Grosseteste lincolni püspök fényelméletét juttatja eszünkbe³⁷.

A megvilágosulás „episztemológiája” a fény 15 *moduszát* sorolja fel, melyekkel a Tanítvány, a beavattatás során találkozik. Minden egyes fény: „úti cél”; ám hogy e zarándokúton a „Fények-Fénye” felé felhaladhasson, ki kell hogy lépjen „testi valóságából” – oly mesterfogás, amelyet alvásmegvonással, önsanyargatással és az aszkézis különféle „próbáival” érhet el

ha a *tajrid* (testből való kilépés) mesterfogását elsajátította, az „Igaz Úton Járó” eksztatikus, felhaladóban, a következő fényélményeken keresztül lép mind magasabbra:

az Első Fény, amelynek sugárzása kellemes érzés, de nem állandó

a Második Fény, amely társaira is sugárzik és a novíciusra úgy hat, mintha villám sújtotta volna

a Harmadik Fény. Megnyugtató és át-meg átjárja a gnosztikus szívet. Termálvíz módjára mintha végigömlenék a Tanítványon: igen jó

a Negyedik Fény. A vízionáriusnak a szívére sugárzik. Hosszantartó és mámorító egyszersmind

az Ötödik Fény. A kegyelem boldogító érzése a szeretet által

a Hatodik Fény már úgy süt, hogy szinte éget. Parázsolásának oka: az értelem fokozott receptivitása: felnyílása a Fényre

a Hetedik Fény: pászmája erősödve félénk ragyogó, míg végezetre elhomályosítja a Napot

a Nyolcadik Fény kéjelmes és sugárzása mintha minden egyes hajunkszálából indulna ki: perzselése nem lankad

a Kilencedik Fény: fájdalmasan hasgató gyönyörézés

a Tizedik Fény: oly velünkiszületett konfigurációkból, ábrándokból/képzetekből ered, amelyek magában az angyalban székelenek

a Tizenegyedik Fény: az *ego* kisugárzása, amely bevilágítja az emberlény minden spirituális íze-porcikáját

a Tizenkettedik Fény: fényereje iszonytató

a Tizenharmadik Fény: ebből születik az *ego*, mely abban felfüggesztve lebegni látszik. A fénylés e magas grádusán megtetszik az *ego* testnélkülisége – inkorporealitása

a Tizennegyedik Fény: malomkő súlyával a noviciusra olyigen ránehezedik, hogy majdszinte kibírhatatlan (felkiált, de saját hangját nem hallja)

a Tizenötödik Fény: az emberteremtés anyagi *énjének* Oka és testének Mozgatója. Az immár *Beavatottnak*: a megérkezés a lélek spirituális „honába”, ami a *fény*. A mindenség alapanyaga: a *fény*, miáltal a Minden a Fények-Fényén belülvaló; *Allah* tengerzésében, az istenség létének részese: nincs más lét, ill. létező Rajta kívül. (E szélsőséges panteizmus az *ishraq-i* gondolkozás annáleszeiben nem a kivétel, hanem a szabály)

a felhaladó, aki a fény tizenöt grádusán a tetőre ér, a Nyolcadik Mennységgel találja magát szemben s mihelyt a „Nyakszirt Nélküli Orcára” rálát, az, amivel egyesül és azonosul, nem más, mint az *Alam Mithal*: az Óselv, az *Arché* látomásvilága. Onnantova *Allah* tartalmazza: „Vele, Benne és Általa létező”. Suhrawardi szerint ebben az állapotában a bölcs, *Allah* hatalmában részesülve, egyúttal *csodamívelő* is; rajta, Suhrawardin kívül csupán Hermésznek, Platónnak és Mohamednek adatott meg, hogy az emanációk tizenöt grádusán felhaladva, a „Nyakszirt Nélküli Orcára” rálássanak és bele vessék magukat a Fények-Fénye plerómájába.

*

Ha eddig nem tudtuk volna, most megtudjuk, hogy a Szentlélek (*Ruh Al-Qudus*) egyenlő és azonos Mohamed Próféta Mindmagasztos Lelkével; az istenfénylést viszont, amely minden teremtett lélekben ott ragyog, a magzatnak Gábiel (*Gibril*) arkangyal adagolja. Ugyanakkor Zoroaszter angyalai sem hagyják zavartatni magukat, ők is szolgálnak némi „öröktűzzel”, amely a csecsemőben az „ember” ősképeinek a hordozója. Ezenfelül kinek-kinek megvan a maga őrangyala, ki is, kettészakadva, felerészben az újszülött testébe költözik, felerészben fölötte lebegve, ellátja őrszolgálatát. Maga Gábiel, lévén a testfölötti és a testben élő világ között a Közvetítő, a fényemanációk lépcsőzetes láncán lefelé haladva – neki jut a feladat, hogy közvetítse: ő kapja el és adja át az (immár alant as embern nyelven szóló) Igét, amely maga is istenfény és nem más, mint a Korán

Allah igéi oly tündökletesek, hogy a soklépcsős leszállás után is még mindig elég tüzesen fénylenek, hogy rááradjanak a Földre és beragyogják a lelkeket. Suhrawardi angyalainak, azonfelül, hogy „csupafény” lények, kulcsszerepük van a teremtett világ forgadozásának fenntartásában. Az istenfény „vederláncán”, a sorban legalul, Gábiel, valóságos

csudalény: „két szárnya van. A jobb szárny szín-fény, színtestetlen s létét *Allah* közvetlen lesugárzásától kapja. A másik, a bal, szárnyközépen magán viseli a Sötétség Jegyét; ez a létezés pecsétje rajta felülről, míg a szárnya alsó felét a nemlét felé fordítja. Ahol az istenséghez kapcsolódik, onnan nézve létező ; ha lényege (állaga) felől közelítjük, onnan nézve mondhatni – nincs”. Mindezt egy 14. századi perzsa, névtelen másoló kommentárjából tudjuk, aki Indiában élt és kódexe felfedezése az arab világban, ez a (Suhrawardinak tulajdonított) „Gábriel Szárnyának Éneke” az *ishraq*-i teozófia megújulására, másodvirágzására vezetett. Az „aggastyán”, akinek képében az arkangyal a Tanítványnak megmutatkozik, apró adagokban, lépestről-lépésre bontja ki az érzékfölötti világ *Nagy Arcanumát*. Ha elhagyjuk a korporeális világ dimenzióit – mely, hogy négy sarkallatával az arkangyal szárnyán függ, mondanunk sem kell – felemelkedünk a *Mundus Imaginalis* fényvilágába. Suhrawardi (a *Hikmat Al-Ishraq*-ban) eligazító térképpel, folyók, városok neveivel is szolgál. A nyolc tartomány közül megismerjük *Javilqa*, *Jabirsa* és *Hurqaliya* szépségeit: azonos nevű fővárosaikban a csodák mindennaposak. Az utcákat, függőkereteket betöltő, mindennél-édesebb *Szférák Zenéjét* csupán a beavatott hallhatja meg; aminthogy az alanti világ platóni *ideáit* is csak az pillanthatja meg, aki a Trónzsámoly elé leteríti – „hegyével” a Mennyei Mekka felé mutató – imaszőnyegét.

*

Aki minekelőtte nekiülne, nem koplal negyven napig, nem fogja megérteni a *Hikmat Al-Ishraq* – „A Megvilágosulás Filozófiája” – mélységeit, mondja Suhrawardi. De bizony ha a bölceselettörténet minden nagy rendszeralkotója elvárná, hogy alaplóművének felnyitása előtt negyven napig koplaljunk, akkor elsőbbit valóságos koplalóművésznak kéne lennünk.

Mert meg kell hagyni, Suhrawardi rendszeralkotó a javából; nagy műveltségű, bámulatos szellemerőről tanúskodó elme s ahhoz képest, hogy milyen rövid időt engedélyezett alkotó munkára végzete, életműve mind terjedelmére, mind hatására nézve egyedülálló. Univerzális teljességre törekedett, hogy rendszere mindenre választ adhasson – elvetette a preegzisztencia gondolatát, a lélekelméletet kétségbe vonni eszébe sem jutott ugyan, de a halhatatlanságot csak azoknak a „lelkeknek” és oly mértékben helyezte kilátásba, amilyen mértékben megszívlelik a fénytudomány Igéjét és elindulnak az emanációk lépcsőzetein, Mindmagasztos Trónján a Fények-Fénye felé. Episztemológia, fizika, logika, jogalkotás,

velünk született eszmék, prekogníció, a *Hadith és a Szunna* – a Mester a teokratikus gondokodás úgyszólván minden területén hallatta szavát, meghirdette megfellebbezhetetlen szentenciáit.

De az eszmetörténet változásainak frontális támadása kikerülhetetlen. Az idő csapdája ez, benne vagyunk mindannyian – e lerohanással számolnunk kell. Így hát hogy is lehetne másként: a rajongásteológia „fénytudománya”, a fényföldszint első lépcsőjétől fel a Menny-égből lesugárzó „Nyakszirt Nélküli Orca” belevakulásáig, mindez ömlengések/attribútumok/tiszteletnevek/áradozások után az újkori gondolkozó kijózanító szava – hideg zuhany.

Igaz, Suhrawardi távolról sem semmizni ki a racionalitást, a *fajlaszuf* „való világot” a gondolkozásból; de jelentéktelennek tekinti a megismerés „igazi forrásához”, az istenfénnyel megpillantásához képest. Mai szemmel ezzel, ezen a ponton a filozófiából máris kivetkezik, hogy a teozófusok karavánjához csatlakozva, elinduljon a szellem átellenes féltekéje felé, az antipodusokra. Mekka-i zarándoklat ez, a mámor önmegérzése; a misztikus elragadtatásban szabadjára engedett képzelet, ill. képelképzelés, az *Alam-Al-Mithal* – a „Rajzó Képek Tisztaságos Világa”, a *Mundus Imaginalis*; s ez meg mintha rárimelne Giordano Brunonak arra a tételére, hogy a megismerés elsődleges forrása a képzelet...

De bizonytal van valami *je ne sais quoi*, ami megkülönbözteti a vallásban élő fantaszták fantazmáit a filozófia munkafogalmaitól

mert lett-légyen bár Suhrawardinak ezer meg ezer látomása a fény univerzumáról, amely – a plotinoszi EGY fényrobbanásban – a Trónoló Istenség szinonimája, arról soha, semmiféle látomása sem nem volt, sem nem lehetett, hogy ő maga: az agyállomány fiziológiás működésének a *becsapottja*, tulajdon érző szervének a *rászedettje*. Hogy voltaképp az optikus reflexív játszadózik elméjében az elmélődés ingertükrén, természetszabta túlműködésében holmi *logizmak* formáját öltve magára.

Így van ez rendjén, a gondolathordozó *endofázia* – a belső beszéd osztovátáján. És ami a nyelvben mint beépített idiotizmus kezdődik, az ott folytatódik az elme beépített idiotizmusaiban, úgy, ahogyan a *neuron* szerkezetéből és működés-tanából következik – –

csoda-e hát, hogy a bölcsellettörténet kilenczede – nyelvemlék-filozoféma...?!

FÉNYBOGARAK HA TALÁLKOZNAK

A sok-sok istenverése közül, amit a történelem ismer, a leggyalázatosabb istenverése az istenuralom.

Teokráciában a bölcsélet parancsuralmi képlete: a görcsberándult szellem katalepsziája. A harmadik évezred is rámegy és beletelik, amíg az istenelmélet bukása és eltűnése általános és egyetemes érvényre vergődik. Épp ezért se rokonszenvet, sem ellenszenvet nem érezhetünk azokkal a nagy szellemerejű gondolkozókkal, akiknek a „mintha isten nem lenne”-elv – amaz *etsi Deus non daretur* – se mint létmód, se mint tudattartalom, se mint életérzés, se mint kiindulópont nem állhatott rendelkezésére és nem adatott meg: istenuralomban senki sem léphet ki a kor mentális kényszerpályáiból. Ezért kezdtem mindjárt azzal, hogy ha a kollektív rögeszmék/kötelező téveszmék rémuralma közül válogathatunk, nincs nagyobb istenverése, mint az istenuralom – máhdik, mutakallimok, imámok, ulémák és ajatollák uralma egy fiktív *ens retionis* ürügyén, a magunk *Allah*-ja nevében.

Mi Nyugaton, akik a 18. században jószerével leráztuk a teokrácia jogi/politikai erőrendszerét és ahol csak sikerült megszabadulnunk ettől a földrészközi, kollektív lidércnyomástól, igazában se felmérni, se felfogni nem tudjuk, mekkora istenverése másfél évezreden át – teokráciában élni; elménk megszokott munkafogalmi ekkora utazásra képtelenek, az iszlámság eszmevilága térképén használatos fogalmaknak tükörfordítása nincs, minden megközelítése otromba, minden körülírása suta.

Ha azt mondom, filozófia – *falsafa* – nem közlöm egyúttal, hogy micsodás remegő üldözött volt nemcsak ő maga, az elmélődő mint *falsafa*, hanem mindenki és minden, ami a *filozófia* gyanújába keveredett

nincs benne, hogy a nyugati iszlámban, Andalúziában csupán a kegyes kedvében lévő szultán védőszárnya alatt meghúzódva élhetett és „virágozhatott” a gondolkozás, mint a fejedelmi rezervátum egzotikus kaktuszfajtája – avagy a Palota állat- és bohócseregletében mint *egy* szórakoztató a *sok* közül

nincs benne, hogy a sokkalta türelmetlenebb, keleti iszlámban földönfutó volt, aki rejtegetésének gyanújába keveredett; s jóllehet Damaszkusz, Bagdad és Kairó fejedelmi Udvaraiban, a szultán vagy a kalifa védőpajzsa mögött, tévedéseken, személycseréken bukácsolva lefordították ugyan a görögség szellemi örökét, a fejedelmi „karanténon” kívül a hanbalita ortodoxia terrorlegényei halálra keresték a *falsafa*

műveit/művelőit; több látványos-szertartásos könyvégetéssel dicsekedhettek, mint amennyiről mi a zsidókeresztény-fundamentalista Nyugaton álmodni mertünk

nincs benne az, amit a 9. század végén, Bagdadban, a könyvsokszorosító másolóknak esküvel kellett fogadniuk, hogy *falsafa*-gyanús könyveket nem vesznek munkába.

Ha a *szufi*-t azzal próbálom magyarítani, hogy misztikus szent, egyből hamis a kép; nincs benne, hogy az iszlám halani sem hallott az „áteredő bűnről”; hogy az erotikát esze ágában sincs gyanúba venni és azonosítani a „bűnnel”. Nincs benne a homoszexualitásnak az a bűvópatakja, amely a szufi *khanqah*-k (kolostorok) alatt folydogál, nincs benne a coelibátustól való hivatalos undor és az, hogy a szufik legtöbbször, nagyon természetesen, többfeleséges „szent”, tanítványai közt olykor egy-két, élettársnak számító férfiszereplővel. Ilyen volt Ibn Arabinak, a Nagyon-Nagy *wali*-nak (szentnek) tanítványa, Al-Habashi, akit a világjáró minden útjára, minden-hová magával vitt Sevillától Mekkáig, Feztől Damaszkuszig; és alkalmasint ilyen lehetett a perzsa Suhrawardi viszonya a szultánfival, Malik Zahirral, akinek udvaronca és kegyence volt.

De a két nagy fényörült rajongó, Ibn Al-Arabi és Suhrawardi vajon találkozott-e? És ha igen, mit mondhattak egymásnak?

Nekünk álmainkban sem jutna eszünkbe, hogy Jézus Krisztusban az imposztorságnak a legkisebb makulája lenne; pedig így tartják számon a mandaeánusok, Keresztelő Szent János megváltóságának meghívói, akik Jézusban csak a rene-gát tanítványt látják és az imposztort, aki pátens nélkül házal a kincses lopott portékával. Az ókornak a térítő Krisztussal Tyanei Apollonioszt kellett szembeszegeznie, aki egy másik megváltóvallás Isteni Küldöttje volt – a csodamívelő, gyógy-szemfényvesztő, mágus és imposztor látványos keveréke: láthatatlanná vált, vizen járt, felemelkedett, szállt, mennybe-ment. Az iszlámnak Jézustól nem volt mit tartania: egyszerűen inkorporálta s lefokozva, a próféták sorában megtette harmadiknak. A mennyekben *Jissza* (Jézus), mint a „Szent-ség Pecsetje” fungál – bár 1202-ben, Ibn Al-Arabi mekkai „mennymbemenetelekor” ő csak mint fogadóbizottság műkö-dött és egyéb dolga nem volt, csupán, hogy (Allah intésére) a nagy szufi feneke alá tolja a Tamariszkusz trónszéket, ami tudvalevő, hogy csak azoknak jár ki, akik a Prófétával mond-hatni egyenrangúak.

A zsidókereszténység mitológizmaiban is megjelenik a fény, mint gyanúsán önálló entitás: az evangelisták nagy bámulatá-ra, az Úrjézus, Mózes és Éliás prófeta társaságában megjelent

a Tábor hegyen, megváltósága bizonyítására a „Teremtetlen Fény Dicsőségében”. Ha az istenségen kívül a teremtésben van még valaki (valami), ami a megteremtésre nem szorul, mert maga is entitás (vagyis az istenlényiségben osztozó) – akkor ez bízvást szöveget üthet minden gondolkozó főben: íme a fény egy másfajta, mennybéli válfaja, amely *entitativ* jellegű s mondhatni társ-istenség még a teremtés előttről

a fundamentalista keresztény teológus válasza erre vatikáni *álhatással* (a boldogemlékű istenuralmi időkből ittfejtett goromba hanghordozással) az, hogy ama Dicsőségfény *attribútum* csupán, s így bár teremtetlennek mondatik, önálló lényisége nincs és nem is lehet (lásd: dogmatika, Tanítóhivatal:)

Roma locuta, causa finita.

Az iszlámban a „szentháromság” a blaszfémia felsőfoka. Hiedelemvilágában Allah – arbitrárius tetszésjogánál fogva – oly korlátlan úr, hogy nála a zsidók és keresztények istene csak afféle viceispán lehetne. A szufi kolostorokban valóság-gal tenyésztik a „fénybogarakat”: Suhrawardi tanítása – hogy a teremtés alapanyaga a *foton*, maga Allah pedig, az emanációk torony-elméletén a *Fények-Fénye* – a keleti iszlámban annyira elmagzott, hogy ott a Vatikán cáfoló dogmája még csak eretnekség-számba se menne

S ha Suhrawardi a fény megittasult örültje, mit mondjunk Al-Arabiról, akinek látomásban, kétszer is feltárult a *Fény Hajléka*, mikoris ráláthatott Allah lábára, trónzsámolyán, először 1191-ben, Fez-ben, és másodízben ugyanott, 1196-1197-ben, amikor feltárult előtte az örökkévalóság előtti, eleve-elrendelt bűnök megtételének parancsa és az azok alól való feloldatás kegyelme, átéli az isteni jelenlét *szín-fényét*, ennek lábánál látja az istenközel félhomályát, és még alább: az istenközelgés sötétes terjengését; alatta terül el Iblisz, a *Shaytan* szuroksötét birodalma. A szufi szent, alighogy a forgószelel erejével a Trón elé vágódott, az *Özönfény* le- és rááradásában kioltatott és abba beivódva – maga is *Allah részévé* lett.

Így hát az iszlámban nem kell, hogy koraközépkori skolasztikusok módjára hajbakapjunk rajta, vajon a „teremtetlen fény” *attribútum* csupán vagy entitativ jellegű *Co-Creator*, ittfejtve még az „örökkévalóság előttről”: tudja mindenki, hogy Allah a *Fények-Fénye* és mi magunk is, alapanyagunknál fogva, fénybogarak vagyunk.

De akiket koronatanúkul megidézhetnénk, hogy mindez így van, a két fő-fő fény-bogár, Suhrawardi és Al-Arabi vajon találkozott-e? És ha igen: melyik szólalt meg elsőnek (mint a szentségben „rangidős”) és ugyan mit mondhatott?

Próbáljuk megközelíteni az iszlám milliárdnyi fénybogarával világot világító világát és minduntalan áthidalhatatlan különbségekbe ütközünk. Ki volt, mi volt ez a Shaik al-Akbar, Muhyi-I-Din Muhammad ben Ali ben Muhammad Al-Arabi al-Tai al-Hatimi, a még-érthető, lehetséges átfogalmazásban anélkül, hogy meghamisítanánk ó-iszlámsága lényegét...?

Tudjuk, hogy 1165-ben, Murciában született, magas arisztokrata családja udvaronc volt s ő maga is az Udvar uszályában élt és nevelkedett. Roppant *Opus Magnum*, az *Al-Futuh al-Makkiyya* (Mekkai Diadalmak) az iszlám szíveközepe; 37 „kötetét” 1202-től 1231-ig írta, majd 1234-től 1238-ig átdolgozta/kibővítette

annyi jószáma, anyagi üzenete, víziója volt, mint csillag az égen. 1190-ben, Kórdobában, jelenésben megmutatkozott neki a „próféták kara”, mind a 124 ezer – amennyi volt; 1193-ban, Algecraszban, látomásban megismeri sorsát; 1194-ben, ugyanott, anyagi sugallatból megtudja, hogy ő a Próféta Mindentudásának megöröklője; 1196-ban, Fezben, alig tud ép bőrrel menekülni a Végítélet jószámbéli világlátásából. 1202-ben, Bougi-ban, látomásában egygyólvad a csillagokkal és az (arab) ábécé betűivel. 1203-ban, mekkai víziója az ezüst és arany téglából rakott Mennyei Kaabát mutatja, melynek nyílása fölött egy ezüst és egy arany téglá hiányzik: ebből tudja meg, hogy ő az iszlám „záróköve”; s mialatt ezüst- és arany téglává változva behelyezi magát a foghíjas szemöldökfal részébe, egyúttal látja is önnön szent személyét, mint „Betetőzót”³⁸.

Félreértés és tisztesség ne essék, szólván: se jó, se rossz véleménnyel nem lehetünk e szufi fény- és lángoszlopokról csupán mert mint született törtézők, örökké tolongnak és középre tülekednek az uralkodó oligarchiában³⁹. Hogyan is olvashatnánk a fejükre, hogy eláztatják a hiszékenyeket, jószámaik, látomásaik, felmagasztaltatásuk és mennybemenetelük „meséivel”; hiszen a hitten-hívőnek a hiszékenységre nincs szavuk, ők maguk pedig mint idült hallucinánsok és videánsok, hitten-hiszik beszámolóikat. Amúgy is, egy olyan társadalomba behelyezve lessük meg őket, amelynek ember szerepei, céljai, ideáljai a kultúrkörök és az évezred szakadéknál keresztül lefordíthatatlanok. Csak természetes, hogy ő és nem más az, aki egy mekkai temetőben találkozik Harun Al-Rashid (istenlátó szufi) fiának szellemével, ki is négy évszázaddal előtte élt. Hogy 1226-ban, Damaszkuszban, magától a Prófétától értesül az angyalok magasabbrendűségéről az emberteremtés fölött; majd egy évvel később az is megmondatik neki, hogy az állatvilág nem remélheti feltámadását a Végítéleten – annál kevésbé, mivel a leszálló Jissza

(Jézus) első dolga, hogy *Dajjal* (az Antikrisztus) megölése és a kereszt szétzúzása után a földkerekség „minden disznóhordáját” elpusztítsa – lévén a sertés tisztátalan. Megítélő munkája után maga is lehunyja szemét; felmagasztaltatása, hogy Abu Bakr és Omár közt helyezik örök nyugalomra⁴⁰.

1230-ban, Szíriában – egy arab püthagoreus szerző, a bajadozi Ibn Sid könyve releváns fejezetének átolvasása után – a Mester álomüzenetben értesül az istenség *ipseitásáról*, önazonosságának egységéről, homogenitásáról

1231-ben Al-Arabi a legnagyobb kegyajándékban részesül: amire Mózeszt érdemesítette csupán a Színi hegyen: látomásában Allah szótartot intéz hozzá, teljes kegyes parancsokkal „szolgáihoz” – a neki hódolt világhoz

1231-ben megmondatik Ibn Arabi-nak, hogy ezrével lesznek „lelkigyermekai”; 1236-ban, álomjelenésben társalog Allah-hal, a „tettek/cselekedetek *tulajdoníthatóságáról*”⁴¹, stb., stb. Igaz kíséretével járva Damaszkuszt, összeakad szegény jámbor ördöggel is, zarándok dervissel; *bahalillal*, „isten örültjével”⁴²; leprással-epilepsziással – csak, hogy „jó sajtója legyen”: ám végezetre, hogy-hogynem, váltig valami fejedelmi udvarban, világhírű gazdag medresszében köt ki, csodamíveléseit az arisztokratáknak tartogatja.

S hogy Suhrawardi és Al-Arabi találkozott-e vajon? Már hogy az ördögbe ne találkozott legyen, nem is egyszer, ha ez hírük-nevük öregbítésére jó, üdvös és ajánlatos: az arab történetírás már ilyen, a legendák és a tények szőnyegszövedéke nagy kifésülhetetlen gubancban terül el előttünk, melynek hegye, akár a *qibla* – váltig Mekka felé mutat.

Tévednénk, ha azt hinnénk, Suhrawardi, a fény másik látomásörültje egyébbel sem törődött, mint a fénylesugárzások tizenöt lecsurgó emeletével s azok helyével/jelentésével amaz értelmező képben, ahogyan a mindenség neoplatonikus értelmezése, bölcséletében kiábrázolódik. A felkapaszkodó perzsa parvenű, a szultánfi udvaronca nagyon is jól eligazodott a világpolitikai térképen, tisztában volt a dinasztikus politika állásával. Jeruzsálem visszafoglalását a keresztényektől 1187-ben még bizonytalán megérte; de hogy a háborús fáradság vemheként kivetett, 1192-es ramlai békét megérte-e – ez attól függ, melyik arab történész annáleszeiben keresgélünk, mert aleppói kivégzését hol 1208-ra, hol 1234-re teszik⁴³.

Alig néhány hónappal a béke megkötését követőleg a győztes Szalaleddin is meghalt⁴⁴, s ahogy Nagy Sándor birodalmán a diadochok – úgy veszték össze a szultán birtokain, fiai. Nyolc évi küzdelmes-véres huzavona után Szalaleddin fivérét, Adilt tették meg döntőbíróknak, aki gyors, macchiavellisztikus

fogással valamennyit lesöpörte a sakkasztól és maga vette fel a szultáni címet. S jóllehet a kairói kalifátus a háttérben a gyengélkedő szerepét játszotta csupán, mégis, az ayyubidák minden szíve-vágya az volt, hogy a kalifa elismerje dinasztiájukat és hatalmukat – lévén a kalifa „egyenes ágon” a Próféta ivadéka és Allah Helytartója a Földön. A „hatalomba való beiktatás” – az investitúra sokpeccétes okmányáért folyó diplomáciai harcban Suhrawardi, még mindenekelőtt kegyvesztett lett, kulcsszerepet játszott. Adil szultán (1200-1218) követséget küldött Al-Nazir kalifához Kairóba, hogy ügyét szorgalmazza, s e sikeres küldöttség vezetője Suhrawardi volt: maga a szentember, Suhrawardi vitte vissza diadallal és adta át a „kézrátételt” tartalmazó okmányt Damaszkuszban, a szultánnak. Ha egyébként nem, már csak ezért is keresnie kellett vele a találkozást Al-Arabinak; hiszen ha széles ez iszlámban ismert, ilyen két nagy szufi nagy véletlenségből összeakad és ketten kiárasztják egymásra dicsőségük fényét – abból csak jó származhat.

Találkozott-e hát mindvalósággal a két fénybogár, a kék égből lemosolygó Fények-Fénye – Allah igazi öröme, és ha igen, mi kegyes eszmék nyáját terelték cserélgetés céljából, mely istenlátások s reájuk hétágra tűzve leáradó mi mennyei sugarak híradásával kedveskedtek egymásnak?

Mert amennyit Suhrawardi tudott e fényből felépített Teremtett Világról, már hogy ne tudott volna legalább annyit róla Al-Arabi; hiszen tudnivaló, hogy ha lehet, átkereszteli Fénynek, *Nur*-nak, Fez-t, azt a várost, ahol – még Fénybe (Mennybe)menetele előtt két évvel – két ízben tárult fel előtte a Fény Hajléka, a Menny

s akkor, azidőt, ott, az Al Azhar nagymecsetbe lépve, valamiképp a Prófétának megadatott amaz isteni kiváltság, a *wajh hi la qafa*, hogy a Nyakszirt Nélküli Orcává legyen, ő is, a *mihrab* márványlépcsőjéhez közelítve – egyetlen függeszkedő Szemmé változott; s nem is úgy, mint aki előre/hátra lát, hanem mint akinek megszűnt az „előre” meg a „hátra”: egyetlen lángfényben tengerzett körülete a teremtett mindenség:

„miként a gömb, olyanná lettem: sehonnan, semelyik oldalról nem volt ilyen-olyan »oldal«: gömbszem, amelyet teljességgel eltölt a Próféta pátrimóniuma. A szentség emez elragadtatott állapotában akit eltölt a Fénylés, tudja, merre mutat a *giblája*, noha imaszőnyege nincs alatta s megadatik neki a Próféta kiváltságos kegyelme, hogy lova vagy tevéje nyergében is megimádkozhat”.

Van-e még ehhez hozzátennivaló? Fokozhatjuk-e a fokozhatatlant? Már miért ne – ha minden részletében

elmondanánk (de nem tesszük) – hogy „mennybemenetelekor”, 1198-ban, mint találkozott a mennyég emeletein, égről-égre az ósatyával, Ádámmal, Jisszával (Jézussal) és Yahyával (Jánossal), Juszuffal (Józseffel), Idrisszel (Énokkal), Harunnal (Áronnal); a hetedikben, hátát a Mennyei Kaabának vetve, Ibrahimmal (Ábráhámmal); mint szállott rá Allah Igéje, minek villámcsapásától egész lelki teljességében fényvé változott s azontúl mindent úgy látott, mint fényt-a-fényben... Megmondott neki Allah kilencvenkilenc tiszteletnévénél misztikus értelme és onnantova ő, Ibn Al-Arabi, megtétezt a Minden-Próféták- és Mohamed-Adta Szentség *Pecsetjének* beletekinthetett a Mennyei Korán lángzó betűibe és fényében fürödve láthatta az Eredendő Kinyilatkoztatást.

E nevezetes „éjszakai útja” után, mihelyt elcsigázva felébredt, eszébe idézte Mózes tanácsát, hogy a megfáradottnak mint s hogyan szabad csökkentenie a köteles imák számát, feltéve, hogy amint megparancsoltatott, hírral jár és elmondja halandó társainak *fényéválása* csodáját, a látásokat és mindazt, ami véle történt – addig a pontig, ahonnan a titkok pecsétje megbéklyózza nyelvét⁴⁵.

Ami magát a *falsafát* illeti, a Nagyon-Nagy Szent a filozófiát megveti. Nem teljesen hiábavaló, de aki belemélyed, az is csak az idejét vesztegeti. A *falsafa* „öszekuszálja gondolatainkat, a megzavarodott elme elveszti az igazmondás képességét”. Se égen, se földön semmi sincs, ami ún. spirituális élmények révén avagy magából a kinyilatkoztatásból meg ne tudhatnánk. Aki a mindközönséges spekulációkba belevész, sűrű fátyolt von látó szeme elé. Azok közül, akik elmélődéssel és endukciókkal bíbelődnek, csupán az isteni Platón – *Aflatun Al-Ilahi* – volt képes a spirituális megismerésre; akik a pusztá értelemre hagyatkoznak, azoknak ebből a morzsája jut csupán.

Igaz, volt alkalma, hogy találkozzék testi valóságában is jeles igazhívő filozófussal Averroes személyében⁴⁶; először 1180-ban, Kórdobában, amikor bemutatták Ibn Rushd-nak, mint „csodagyereket”; és másodszor a filozófus 1192-ben bekövetkezett halála után, amikor Al-Arabi célirányosnak látta, hogy a „szent révületben” felidézze szellemét. A hitetlen filozófus büntetése a pokol ugyan, de mert a *falsafa* mocsárvilágán átgázolva Ibn Rushd megőrizte hitét, nem veszett el; ám a *falsafa* hályogával a szemén, soha nem érhetette el a *wali* (szent) istenlátó tudását.

Egyebütt már említettem találkozását a Kaaba-Kónél a szépséges Nizammal, aki szemében a Bölcsesség – *Sophia* – maga volt⁴⁷. Legalább ilyen jelentős volt találkozása azzal a (névről meg nem nevezett) Fenséges-Szép Legénnyel, akit

szintén Hétszeri Körüljáráskor, a Kaaba örvénylő for-
gatagában látott meg: hol felbukkant, hol eltűnt, de tekin-
tetével és „sokatmondó némabeszédével” hódolójának érté-
sére adta „mennyei rangját és küldetését”

Ibn Al-Arabi félájultan követte, a szerelem nyila átjárta
szívét. Megbűvölten melléfurakodott, udvarló szólamokkal
ostromolta, hogy szóra bírja; ám az ifjú – „nemes arányaival
és formái szépségével” megzabolázta gerjedelmét; és akkoron
látta, be kellett látnia, ki ő: nem más ő, mint „a Tudhatóság és
annak Behüvelyezője; Mindentudás és a tetteket érlelő böl-
csség letéteményese” – – –

Ebből a távszerelemből is könyv született – a *Kitab-Al-
Isra*, a Titok Mekкаи Felfedéséről. Nem kétséges, hogy Al-
Arabi biszexuális volt, bár bölcsen tagadta és elítélte a „faj-
talankodást”; ám akadtak szép számmal ellenséges komment-
átorai, akik fejére olvasták, hogy „a világ öröktől fogva
létező, teremtetlen voltát hirdeti és ifjakat-rontó liliom-
tipró”; egyikük tudni vélte, miszerint a „szemforgató álszufi”
egy ízben élettársául fogadott egy *dzsinn*-t, aki minden fajta-
lankodás után „kékre-zöldre verte”.

Kb. 900 új szóalkotással ajándékozta meg a szufi teozófiát.
Azt is gondosan összeállították, Allah-hal való társalkodá-
sainak, metafizikai „utazásainak”, mennybemeneteleinek,
ötvennapos böjtjeinek, titokzatos transzlokációinak, „áttűné-
seinek” hosszúra nyúló katalógusát. Egyiptomban „eretnek-
ségéért” halálra ítélték – e bajból csodával határos módon
menekült. 1223-ban, népes családjával, iskolájával Damaszkuszban telepedett le. 1231-ben, a falakon kívül jártában, egy
ízben a Mester leküzdhetetlen vágyat érzett, hogy viszontlása
Mekkát. „Odagondolta” – és íme: Mekka kapujában talál-
ta magát. Saruit egy baráti házban levetette, s ahogy szokás-
ba vette, meztelán végezte el a Kaaba rituális hétszeri
körüljárását. A *tawaf* végeztével eszébe jutott, hogy felségei
és tanítványai azt se tudják, hol keressék: csúful cserben
hagyta őket. Még ki sem teljesedett szívében a hűtlenség lelki-
mardosása – mikoron azon minutában ott találta, ahová
„visszagondolta” magát: Damaszkusz kapujában. Hívei
kérdésére, hogy hová tette saruit, rádöbbsent, mekkora csoda
tétetett vele: hálaimával fordult a Történelések Sáfárjához,
Kiben eggyéolvad *ok és tétemény*. Utóbb egy karaván elhozta
lábbelijét, és napra-órára egyeztetve mekkai felbukkanásá-
nak és hazaérkezésének idejét, hívei megbizonyítva látták
a Mester csodáját.

A nagy szufi hagiografusai büszkén részletezik rátarti-
ságát a „műveletlenségben”: az arabon kívül más nyelven
nem beszélt, sem nem olvasott; a berbert törte

a hellén örökség terén meglepő tudatlanságot árul el, pedig fordításban sok mindenbe belepillanthatott volna: nem tette. Vagy felületesen olvasott, vagy sehogy. Az arab filozófia ugyanilyen bizalmatlansággal töltötte el; munkáiban idézeteket Al-Kinditól, Al-Ghazalitól, Al-Farbitól hiába keresünk – jóllehet az utóbbiban bizonyonnyal lapozgatott s írásaival való találkozását is megírja: elébe hozták Al-Farabi „Az eszményi város” c. könyvét, s abban rálapozott egy fejezetre, melyben a szerző azt vizsgálja, hogy „posztulálható-e az istenség jelenléte a világban”.

– Nem mondja azt, hogy *Allah*, hanem holmi „istenséget” emleget! – dühödött meg rajta, és a könyvet az arcába vágta annak, akié volt. Műveltségi hiányait életrajzírói magasztalóan ecsetelik, mint lelkének hamvát, szellemének tisztaságosságát; s noha a kor mértéke szerint ő maga – amennyit összeírt, valósággal grafomániás volt, mégis, mintha atavisztikusan visszaüött volna benne az ókor tisztelete a gondolat orális továbbadása iránt, a megbabonázó Ige felsőbbrendűségének felfogása – elvégre Szókratész sohasem írt és Plotinosz is megvetéssel utasította el sereglő rajongói rimánkodását, hogy előadásait írja le, Porfürioszára kellett hagyatkozniuk

s ahogyan Al-Arabi látatlanba ítélte el Averroeszt, ugyanúgy – bár a *Hikmat-Al-Ishraq* „megvilágosulását” csak halomából ismerte – látatlanba tisztelte Suhrawardit

tisztelte, ahogy egyik fénybogár üdvözli a magafajtáját, nem utolsó sorban abban a reményben, hogy Suhrawardi viszont-tiszteli, mely kölcsönös tiszteletet majd kamatoskamatjával ki-ki beseper a szájról-szájra szálló médiában

mi sem szolgálta volna a nagy misztikus státusának növekedését, mint a találkozás vele, Suhrawardival; egy olyan, drapériákkal, fejedelmi sátorvélumokkal jól bedíszletezett Találkozás, amely jelentőségével és az Ott Elhangzottakkal épületesen beleillett volna az iszlám „arany legendáiba”. De vajon-avvajon, az istenfénylés e két részegültje, a két fénybogár találkozott-e? S ha a „Megamártír” Suhrawardi, a „Lemészárolt” földi maradványait a hóhér az aleppói vár árkán már elégette volt, legalább megidézett szellemével, ügyes és alkalmazatos jelenésben, a megáhított Nagy Találkozást Ibn Al-Arabi vajon megavatkozta-e?

A találgatónak, aki rávágta az *igent* – ördöge van. Illó fény és pompa közepette, a Találkozás (Osman Yahia szerint) 1235-ben, Bagdadban megejtetett – bár hogy ez a Suhrawardi, testi valóságában nem egy másik nagy szufi volt-e, az eredeti vagy annak szelleme, avagy tán Al-Nasir kalifa hasonnevű főtanácsadója – ki annak a megmondhatója? A szufi szentek legendája szerint:

a két Nagyon-Nagy Shaikh Al-Akbar, Muhyi-I Din Muhammad ben Ali ben Muhammad Al-Arabi és Shihab Al-Din Yahya Suhrawardi találkozója így esett.

Hosszan időztek egymás társaságában, lehorgasztott fővel kuporogva. Majd elváltak anélkül, hogy egyetlen szót váltottak volna.

Utóbb megkérdezték Ibn Arabit, hogyan vélekedik Suhrawardiról?

– A lábujja hegyétől a feje búbjáig átítatta a Szenthagyomány – hangzott a felelet.

Majd Suhrawardit is megkérdezték, hogy mint vélekedik Ibn Arabiról?

– Az Igaz Való lényeglátásának valóságos Óceánja – hangzott a felelet.

Akinek füleik vagynak, hallják.

Jegyzetek

¹ Muhyi-l-Din Ibn Al-Arabi (1165-1240). Az andalúziai Murciában született (egyik ragadványneve *El Andalus*, minthogy a tartomány félezer esztendőre nem a keresztény Európa, hanem a mozlim Maghreb része volt). Apja ismerete Averroeszt, aki elámult a fiúcska hitbuzgalmán. Súlyos betegen részesült a szufizmus „kinyilatkoztatásában”. Harminc éves korában búcsút mondott Európának és a Közelkeletre ment. Eleget tett a *hadzs* hitbéli kötelességének, de zarándoklatával két évre Mekkában ragadt; végül az Eufrátesz melletti Malatijában telepedett le, iskolát alapított és mint a *Sejk-Al-Akbar*, a Nagy Mester, itt fogadta tanítványait. Ahogyan Jacob Böhmének ébren járó álom formájában elébetoppant „Hajadonja”, imabölcseletének (neoplatonikus) *Sophiája* – szakasztott úgy történt Al-Arabival is. 1201-ben, a Kaaba hétszéri körüljárása alkalmával, látomásban látta „égi fényben megragyogni” Nizamot, s Szépségest, és a fiatal hajadonban felismerni vélte *Sophiát*, az Isteni Bölcsességet – miből is láthatjuk, hogy addigra befalta a gnosztikusokat (pogányokat-félkeresztényeket-keresztényeket) és a gnózisból vette teozófiájának építőköveit. Nizam, a Szépséges látomása a bölcsnek életre szóló megihletője lett s mondhatni az volt, ami Beatrice Portinari – Danténak.

² A zsidókeresztény istenség „jósága” – mint isteni Leglényegéhez vezető kiindulás és mint a Teremtő fő-fő attribútuma – a legalptalanabb abszolút előfeltevés, amely alaptalanságával párját ritkítja a teozófia történetében. Nem is csoda, hogy a szufizmus teozófiájában az istenség e „lealacsonyító” minősítésének nyoma sincs: egyfelől csorbítaná tetszésjogát, másfelől hiányoznék belőle a gonosz elem, márpedig enélkül nem volna sem Teljesség, sem Tökéletesség. A mi (nyugati) teozófiánkban – a kevesek közt – tán a protestáns Jacob Böhme (1575-1624) a ritka kivétel, aki a szufi felfogáshoz közelít; s melynek híjával az istenség hogy nem lehet: egész életében a Gonosz problémájával küszködött, a feloldás minden reménye nélkül – mert tiszta sor, hogy amit a *Mysterium Magnumban* annak vél, az elfogadhatatlan. Gondoljunk arra, mit mondott Gide, a zsidókereszténységről (Naplójában:) *le catholicisme est inadmissible, le protestantisme est intolérable*. Vajon mit mondott volna az iszlámról...?!

(NB. Csupán a teljesség kedvéért és nem kis tétovázás után, Luthert is megemlíthetnénk, mint aki közelített, de nem csatlakozott a Suso-Weigel-Böhme szellemcsapathoz. A skolasztikusok közül ő, Luther, inkább a nominalistákat ismerte, D’Ailly-t, Occamot és főleg Gabriel Bielből mérített. Luther soha nem vonta kétségbe az isteni akarat abszolút önkényességének tetszésjogát úgy, amint azt Occam és követői hirdették. Hogyan férhet össze ez a tan az üdvösséggel vagy akár az istenség erkölcsi „makulátlanságával” – ez a kérdés fel se merült benne. Valószínűleg úgy tartotta – Gabriel Biel nyomán – hogy amit isten jónak/igaznak/helyesnek/üdvösnek nevez, az az ő jóváhagyása révén *azzá válik*; nem mondhatjuk, hogy bármi, amit isten tesz/mond/parancsol, gonosz, ármányos, megtévesztő vagy hamis, mert ezzel csak rákényszerítenék a lét emberre-szabott korlátait).

³ Hogy a hit despotikus determinizmusával kapcsolatban elősettenkedtek a kétségek – arra mutat az iszlám legendakörének egy közismert példázata „a három fivérről”. A fivérek közül egy jó, egy gonosz és egy, aki még gyermekkorban elhalt. Az első a *Jannában* van (a Paradicsomban); a második a pokolban; a harmadik valahol, ami kevesebb a Paradicsomnál, de több a pokolnál: itt nincs se jutalmazás, se büntetés. A hit parancsolatai és tilalmai a gyerekekre nem vonatkoznak, a harmadik fivér igencsak pórul jár és

keservesen felpanaszolja, hogy zsenge korban kellett elpusztulnia – így sorsa nem adott alkalmat, hogy Allah akaratának magát alávetve, kiérdemelhesse a Paradicsomot. Panaszára a letorkoló válasz: Allah előretudásában megmutatkozott, hogy ha felnő, elvetemült országháborító haramia lesz és ezért kellett züllésének idejekorán elejét venni. Ezt hallván, bátyja, aki a pokolban égdegél, felkiált az égbe: miért, hogy ő nem halhatott meg gyerekként, idejekorán, ha ezzel elejét vehették volna elzüllésének és gonoszmívelő életének?! Panaszkiáltására azonban az Ég – néma marad. Nincs válasz.

A „három fivér” paradoxonát felhasználva a mutaziliták („vitakozók”) megpróbálták fellazítani a determinizmus dogmáit a szabad akarat – mintegy korai nyitással Leibniz *Theodiceájának* világa felé: Allah – előretudásában – csak azt teheti, ami a teremtménynek „legkivált javára válik” (*al-ashlah*). Próbálkozásaikkal kudarcot vallottak, az ultrakonzervatív hanbaliták lehengerlő erejével szemben tehetetlennek bizonyultak. Maradt minden a régiiben; Allah *biszmillahu Rahmonu Rahim* – az Igazságos és a Könyörtelen ugyan; de mint Mindenek Zsarnoki Kútforrása, a maga-teremtette világgal azt teszi, amit akar, „igazságossága” és „könyörtelensége” afféle propitiatorikus hason csúszása az Elébe-hunyászkodónak, maga az elv – kegyes óhaj csupán.

⁴ 65 évvel a Próféta halála után, 635-ben Damaszkusz mohamedán kézre került és 636-ban, a Yarmuk folyó melletti ütközetben elszenvedett veresége után Heraclius császár mi egyebet tehetett – elrendelte Szíria kiürítését. „Allah átka a Körülmetéletlenre” oly súllyal nehezedett, hogy a Próféta Halála (Hedzsra, 622) után az Iszlám Szabalyja elfoglalta Perzsiát (651), végigszántott Északafrikán (710), behatolt az Ibér Félszzigetre [711] és átkelve a Pireneusokon, Párizs felé tartott. Ha Poitiers-nél a Martell Károly-vezette „Kutyahitűn” nem is vett győzedelmet (csupán mert Allah ezt későbbre halasztotta), Keleten csakhamar megnyitotta Indiát a Félhold lobogóinak – két évszázad se telt bele és a Korán-megszabta „Egyenes Ösvényen” menetelt a szubkontinens. Más kérdés, hogy az indiai földség túlságosan nagy falatnak bizonyult; s megterhelve a hinduizmus/dzsainizmus/buddhizmus örökségének mázsáival – megfeküdte a hódítók igazhívó gyomrát. Az iszlamizált Kelet mogul birodalmainak szinkretikus szellemi korpuszába befészkelte magát valami új elem, amely a Közel-kelet szellemétől merőben idegen: a tolerancia szelleme. A Korán „Teremtetlen Igéjét” senki sem értelmezte szó szerint, a mogul udvarokban a képírók illuminációkat festettek, a képfaragók portrékat faragtak, a poéták eposziákat írtak – s mindezt úgy, ahogyan Bagdadban jó ideig elképzelhetetlen volt.

(NB. Ami pedig Martell Károlyt, a Poitiers-i Győzőt illeti, ő ugyancsak megjárta a „keresztény Európa” megmentésével: lelki üdve ráment. A hadjárat minden pénzt felemésztett, a hadvezetés kénytelen volt templomok arany kelyheit, monstranciáit, relikviáriumait elkobozni-beolvasztani, sőt, a püspökségek-apátságok uradalmi jövedelmére is rátette a kezét, csak hogy fizethesse a zsoldot. A tartományi zsinat írásban közölte a Karoling családdal szégyenét: Martell Károly sírja, felnyitásakor, kénköves büzt árasztott, a sírgödör fenekén a pokol sárkányférge peckelődött, és szentéletű látnokok látni vélték, amint a Mennyekből a Dicsőültek Serege kegyes kárörvendéssel lesi kínjait a kárhozat öröktüzeiben vergődő léleknek).

⁵ Maradvány-sektáik Szíriában még vegetálnak. A mandeánusok Keresztelő Szent János megváltóságára esküsznek, szemükben Jézus csak tanítvány, majd utóbb szakadár áruló; tanaik szerint a „Lélek Messiása”, Manda d’Hayye Megváltó (az Élet Tudója- és Ismerője) csak ezután léssen eljövendő. A messzaliánusok „fél-pelágiánusok” voltak heretikológusaink szerint (a pelágiánus eretnekségnek köszönheti a katolicizmus a gyermekkeresztelés abszurdumát, aminek Szent Ágoston olyigen ellene volt). Egykori szíriai

változatuk: az euphemiták (úrdícsérők); istentiszteletük kollektív ekstázis-sá fajult, majd (ellenfeleik szerint) „nemi kicsapongásban” tetőzött. Iszlamisáló követőiknél a „hálaadás tombolása” a *szana* (a lélek egygyéforradása istenével) az érzékiség misztikus orgiája. Tudnunk kell, hogy az ortodox teológia szerint az „egygyéválás Allah-hal” – szentségtörés és főbenjáró bűn.

⁶ Ez az anekdota (melynek mélyén az origenészi *Apokatasztaszisz Pant* eszméje bujkál – az üdvösségre visszatérő sátán bizarr gondolatával) megellelte útját a kereszténység irodalmába is; felbukkan Joinville *SZENT LAJOS ÉLETE* c. krónikája 87. fejezetében, melyben egy damaszkuszi adja hírül Yves le Breton barátának, Lajos király emisszáriusának. Több más átvételes előfordulása van.

⁷ Messze vezetne az üldözések, számkivetések története, meg hogy hány könyvégetés messzirevilágító máglyájával találkozunk Kórdobától Khorasszázig az iszlám annálszeiben; az a bagdadi (1160-ban), amikor a *mutakallin* inkvizíció Ibn Sinna, Al-Kindi és Ikhwan-Al-Safa műveit vetette máglyára, nem volt sem az első, sem az utolsó. G.B. Shaw mondja valahol, hogy a gyilkosság a cenzúra szélsőséges fajtája. A kalifák nemigen riadtak vissza az ilyesfajta, radikális elnémíttatástól. Nemegyszer megtörtént, hogy az uralkodó a dinasztia „megszentelt” múltját vitató, a Próféta örök hagyásában megszabott, „legitim” voltát feszegető szentírás magyarázót a hitvitából kiemelte és mint a leütött sakkfigurát, eltette láb alól. Házának lerombolását, az egzegéta eltűnését firtatni nem volt sem tanácsos, sem ildomos.

⁸ Husszein Ibn Manzur Al-Halladzs (858-922), „a Gyapjúkártoló”. A koraközépkori iszlám egyik legtöbbet emlegetett, legellentmondásosabb szufi szentje. Ha Jacob Böhme „a csizmadia” volt (akinek lelkész-ellenlábasa azzal parancsolt hallgatást, hogy „maradjon meg a kaptafánál”) – úgy vált ismertté mesterségének ragadványnevével Al-Halladzs, a „megamártír”. Mesterét, Al-Yunayd-ot „józságáért” dicsérték, Al-Halladzs viszont úgy hírhedt el, mint „Allah Részegültje”. Az utak vándora volt, sokfelé megfordult és ismertté vált széles-ez-iszlámban; Mekktát háromszor járta meg. Keresztrefeszítettése után testét négyfele vágták és négy máglyán elégették; hívei a „megamártír” kálváriájának minden „állomását” – a Felfeszítetést, A Kínhalált, a Keresztlevételt, a Négyfele-Váगतást, a Széthordást, az Elégettetést és a Szent Hamvak Szétszóratását – külön megünneplik.

⁹ Ismeretes Mohamed egy másik haragos kirohanása is, a szerzetesrendek ellen: „Vannak köztetek, akik a fejükbe vették, hogy csatlakoznak a Sátán Testvérüléséhez. Ám legyen, csapjatok fel keresztény szerzetesnek; de nyilván műveljétek! Ám ha a mi népünkhöz (seregeinkhez) tartozónak valljátok magatokat, úgy követnetek kell szokásainkat (a *szunnát*) is”. Sem ez, sem amaz nincs benne a Koránban, csupán a Szenthagyományban szerepel. Csakhogy ebben sok az apokrif- utólag becsempészett/hamisított mondás; hiszen van olyan aranymondás a *Hadith*-ban, amely magát a hamisítást is szentesíti: „és szólott vala a Próféta: hahogy találkoztok aranymondással, ne habozzatok nékem tulajdonítani azt. Valahol, valamikor bizonynyal kellett-légyen mondanom”. Világvallásoknak nincs ebben mit egymás szemére hányniuk; hiszen köztudomású, hogy a renaissance hajnalán, a 15. század első felében Lorenzo Valla fellépése volt a vízváltató – az ő leleplező filológiai munkásságáig a pálvallásban is, a kegyes hamisítás nem a kivétel volt, hanem a szabály. Tanúságtételek, adománylevelek, dekretáliák hamisítása „jóhiszemű” volt (amennyiben a kor szellemében értelmezzük a jóhiszeműséget:) beletartozott a jámborság elvárásaiba – titkos kötelmeibe; a kegyesség bőséges igyekezete, a hitbizalom dicséretes túlkapása, melyért – elkövetéséért csakúgy, mint titkáknak megtartásáért – bűnelengedés és mennyei jutalom jár. S ez a szellemiség töltötte el az iszlám első századait is.

¹⁰ Akiben jószerevel a szufi rajongásteológia megalapítóját tisztelhetjük: Abu Yazid számos mestere közt Abu Ali Al-Szindit is számon tartják, akiben sokáig Indiából elsodródott, iszlamiszált *gurut* gyanítottak s innen származtatták a rokonságot Al-Bisztámi önkívületes „megistenülései” és Patandzsali, a *Yoga-Szutra* (i. e. 5. századi) kompilátorának tanai közt. Ám e rokonság igen távoli, s amúgy is, Abu Ali Al-Szindi, mint utóbb kiderült, nem az indiai Szindből, hanem egy khorasszáni hasonnevű helységből származik.

¹¹ Amikor megkérdezték, miért mulasztja a *hadzs* kötelességét és miért nem zárándokol Mekkába, Abu Szaid így válaszolt:

– Hát olyan nagy dolog, mérföldek ezreit magad alá taposni, csak hogy meglásd ama Kőházat?! Allah Igaz Embere: van, ahol van. Őhozzá úgyis eljő a *Bayt al Mamur* (a Mennyekek-béli Kaaba-Kő) éjjelente, sőt, napjában többször is, és elvégzi a Szent Hétszer-Körüljárást helyette, az ő turbánja fölött. Kétkelkednétek a szavamban és nem hiszitek, amit mondok?! Ám lássátok!

Itt a Csodamívelő felmutatott az égre – és a jelenlévők valamennyien láthatták a Mennyekek-béli Kaaba-Követ, amint Allah Igaz Emberének turbánja fölött körbe jár.

Ugyanő volt az, aki legendája szerint egy alkalommal fejállásban végigrecitálta az egész Koránt – az angyalok miként; akik fejállásban magasztalják az Urat.

¹² Hogy mi lehetett a szerepe ennek a vasgyűrűnek, tán az-e, hogy fokozta az ingert – nem tudni. Annyi szent – és ez több megsejtésnél-kikövetkeztetésnél – hogy a közösülés, misztikus önkívületben csakúgy, mint a mindennapi szerelmi életben, a szufi életvitelben kardinális fontosságú volt. A kegyes legenda szerint egy házasság szufi, a péniszre mondott szentáldás erejénél fogva egy éjszaka „hetvenszer ismerte hitvesét”; a frigyből ikrek születtek s utána a szent, haláláig önmegtartóztató életet élt. Más legenda szerint egy szufi hitves ikreket szülvén, arra kérte Allah-t, hogy mentse föl a közösülés kötelme alól. Az isteni szót a kérést nemcsak hogy megtagadta, de az aszszonyt meg is róttá érte: illenék tudnia, hogy a közösülés a hit leglényege, mely nélkül vallásos életet élni nem lehet.

¹³ Abu Hamid Mohamed Ibn Al-Gazali, v. Ghazzali (1058-1111). Turkesztánban született, a Meshed melletti Tush-ban; Bagdadban tanított. Sorra vette és ingerülten a kritika királyvizébe mártotta a *falsafah* minden tanítását. A „racionalizmusból” kiábrándulva s ugyanakkor, annak szkepszisétől szabadulni nem tudva – az idegösszeomlásba menekült. Orvosai lemondtak róla, búskomorságát gyógyíthatatlannak jelentették ki. A *Genius Loci* nyomására az a szokvány-csoda mentette meg, amit a szkepszis szakadékaiban lehetetlennek tartott: a „hitbe-ugrás”. Két évi lábadozás s a nagy zárándokút után Mekkába-Medinába-Jeruzsálembé – visszatért a kalifák városába és lázasan munkához látott. Tanításában és műveiben (*Maqasid Al Falasifah* – a Filozófusok /ravasz/ Szándéka; *Tahafut Al Falasifah* – A Filozófusok Önlentmondásai /Önellentmondásai/ – *Ihyad Ulum Al-Din* – A Hit-tudomány Megújítása, stb.) támadva védekezik s három arcvonalon harcol; ám végezetre – s ekkor már maga is mint szufi – fortélyos jezsuitizmussal iparkodik *Via Media* jellegű középutat találni a szent dervisek misztikus kicsapongásai és a *mutakallin* szemellenzős ortodoxiája közt; ugyanakkor „ész okokkal” támogatva a Kinyilatkoztatást, megpróbál gátat vetni a szufizmus panteisztikus áramlatainak.

(NB. A 13. században Raymund Martin dominikánus atya, az *Explanatio symboli apostolorum* c. művében és a *Pugio Fidei*-ben, folyamatosan idéz Al-Gazaliból („Algazelből”), a keresztény eszmék igazolására. Aquinói Tamás is merít belőle; Pascal pedig, a *Pensées sur la religion* c. munkájában szorososan követi Al-Gazali *Al-Mundiqh* c. traktátusának gondolatmenetét.)

¹⁴ Abu Al-Hasszan Ibn Ismail Al-Ashari (Bagdad 873? /v. 878?/-935/v.941 ?/) az ortodox iszlám teológia egyik arslánja. Győzelmének titka a szembenálló ádáz ellenfelek belefárasztása a küzdelembe. Visszaszorítja mind a „racionalista” mutazilitákat, mind a tajtékzó hanbalita hagyományörzőket: mindkét fél a magáénak könyveli el a diadalt, miközben fölöttük Al-Ashari kötéltnapot jár. A legnagyobb letorkoló és rálicitáló, aki a skolasztikus elmepárbaj vívócsarnokaiban valaha szurkálta a levegőt; a „közbevető megoldás”, amelyet kicséplelt, egyfajta pseudo-kompromisszum, virtuóizálásában is badar paradoxon – de akárcsak Dionüsziosz Areiopagitéz vagy Tertullianus, ő is úgy vélte, minél feloldhatatlanabb a paradoxon, annál inkább erősíti a hitet. Obskurantista frazeológiával szerelte le az obskurantistákat, a Szenthágyomány szó-szerint-vételével hátraparancsolta a Koránt képletesen értelmező mutazilitákat. A Korán információtömegét – Allah „hollétééről”, kiterjedéséről/méreteiről, kezének ötujjúságáról, trónjának temérdekségéről és felfüggesztési fortélyáról a teremtésben, stb., – megint csak szó szerint vette, azzal a megszorítással, hogy mind ez adattár teljességgel szent jellegű, tehát tovább nem firtatható/nem kommentálható, további részleteket kérő kérdésekkel ostromolni az Írást vagy erre csak gondolni is – istenkáromlás. Mint Allah legudvarképesebb udvaronca, ő maga, az Udvar udvarlányelvén, a *kalammal*, elismerte Allah Hét Attribútumát (beleértve a látást és a hallást); ám attól, hogy antropomorfsztikusan értelmezze, ugyanúgy elzárkózott, mint attól, hogy spekulációkba bocsátkozzék felőle. Beérte a szószerinti értelemmel, mely egyúttal firtathatatlan – de nehezen tudnék elképzelni nyugati gondolkozót, aki ezt a tarthatatlan álláspontot komolyan venné – ill. megállná nevetés nélkül. Ám az istenség „nem vágható hétfele”, s így az Ő Mindmagasztos Attribútumainak Hétéből még nem lehet „összetenni” Allah-t, kinek szubsztrátumáról/konzisztenciájáról ha egyebet nem is, azt tudjuk, hogy homogén. Al-Ashari itt őrizkedik ugyanabba a csapdába – ti. a *nervus opticus* csapdjába esni, amibe Berkeley esett. A „nem-látott objektumokról” feltételezni, hogy a létből mintegy kihullanak s így a „rátekintés” nélkül lenni képtelenek – ez annyi, mint optikus reflexívét tulajdonítani a Teremtőnek és a rátekintést megtenni teremtésnek. Sovány vigasz, hogy a látásérzéklés isteni és emberi *modusza* olyigen más, hogy szinte „Ég és Föld” – ez csak szépségflastrom mestergondolatának logikai menetén és nem változtat azon, hogy kiindulása antropomorfsztikus.

¹⁵ Ahmed Ibn Mohamed Ibn Hanbal (780-855), a Korán, a *Szunna* (Szokás) és a *Hadith* (Szenthágyomány) szószerinti értelmezéséhez göröcsően ragaszkodó, „vastagnyakú” apologéta, kánonjogász és szentírásmagyarázó; a szimbolikus/képletes értelmezésnek engedményeket tevő mutazilita irányzat esküdt ellensége. Az abbaszida kalifák alatt mutazilita volt a hivatalos egyházpolitika; Ibn Hanbalt nyilvánosan kikorbácsolták és bebörtönözték; de Al-Mutawakkil hatalomrakerülésével a mutaziliták kerültek feketelistára s Ibn Hanbal visszanyerte szabadságát, bár még távolról sem lett „a nap hőse” (amivé legendájában magasztosult) és hóbortos nézetei miatt igen sokszor szembekerült a hatóságokkal: ellenezte a szufi „szentek” tiszteletét, tiltakozott az ellen, hogy a sírjukhoz zarándokoljanak vagy hogy azok mellé mecsetet emeljenek; de nem tudta megakadályozni, hogy holta után, bagdadi síremlékéből kegyhely legyen. A hanbalita ritus és jogrendszer mindmáig a vahabita országok – elsősorban Szaud-Arábia közéletének alapja; hagyománygyűjteményét, a hatkötetes *Al-Musnadot* fia, Abdullah dolgozta fel, de igen népszerűek a mi skolasztikusaink modorában fogalmazott, jámborretorikus ál-kérdésekre adott *responsum*-kompendiumai is.

¹⁶ Hasonló szellemben minősíthette „firtathatatlannak” Szűz Mária „szeplőtlen” (az áteredő büntől ment) fogantatását IV. Sixtus pápa, amikor – 1487-ben – megtiltotta, hogy a kérdést bárki, bárhol szőnyegre hozza, ill.

vitára bocsássá; vagy hogy a kérdésben szembenálló felek egymást eretneknek nyilváníthassák, ill. kiközösíthessék. Így vetett véget a dominikánusok és a ferencesek sokszázéves vitájának, s így maradt függőben – mint „érinthetetlen” témája a teológiának – 1854-ig, amikor is IX. Pius, INEFFABILIS DEUS kezdetű enciklikájában hitágazattá nem avatta a Szent Szűznek az eredendő büntöli „makulátlanságát”, úgy mond: „...a Szent Szűz, fogantatása percenében, a Mindenható Isten kivételes és különös kegyelméből, a Tőle születő és Világmegváltó Jézus Krisztus érdemeiért és előretudásában, az áteredő bűn makulájától megoltalmaztatott”. (Vajon e kései „kiigazítások” és malasztos „helyesbítések” lettenek-légyen-volt azok, amelyeket az Údvtörténet felfelőlésének/kibontakozásának kéne tekinteniünk...?!)

¹⁷ Abu Bakr Mohamed Ibn-At-Tayyib Ibn Al-Baqillani (Basra 940-1013). Asharita teozófus. Kánonjogi harcokban őrlöte fel szellemereje jórészét; hadakozott a mutaziliták ellen csakúgy, mint a shíta-szakadár izmaeliták ellen (a hatalomöröklés, a régmúlt kódébe vesző politikum volt a mozgatója ennek a „Mahdi”-tisztelő, neoplatonikus spekulációkkal terhes, szélsőséges-türelmetlen irányzatnak, mely számos alszektúra szakadt) – s mindezt akkor, amikor a Fatimidák hatalomrakérülésével eszmevilága egyre veszedelmesebbé vált. Mindvégig kitartott a Malik Ben Anas alapította *Madhab* kodifikált helyes életvitele és rituáléi mellett; ám ez irányú hanbalita spekulációit a mai fundamentalisták hitbuzgalma sem tudja életre-galvanizálni már, és munkásságának kilenczede nyelvemlék-filozofémává fakult. Annál maradandóbb amaz egytized, Al-Baqillani tulajdonképpeni filozófiája, amely a maga valásmániás, tébolyos korában vagy érdektelen sallangnak, vagy irritáló, eretnek-gyanús elkalandozásnak számíthatott.

¹⁸ Amikor a Próféta szentnek nyilvánította Medinát, átkot mondott az „újtókra”: „legyen átkozott Allah által, Ó minden angyala és minden ember által”. Ehhez az átokformulához a Szentmagomány gyűjteményében hozzátették: „...és átkozott az is, aki az újtónak menedéket ad”. Lépten-nyomon olvashatni a *Hadith*-ban az ilyen és hasonló átkomondást az „újtókra”, ami végezetre az eretnek, az elpártoló, a szakadár, a másképp gondolkozó izgága színönimája lett. Nagy Omár kalifa minden meghódított város békediktátumába belefoglalta, hogy falai közt „újtónak” nem adhat menedéket.

¹⁹ Hierotheusz magasztos rémlátomásában a Teremtő és a teremtett világ együtt ég a Végső Tűztengerben: az *ekpüroszisz* a szentháromság egyisten és minden ördögség közös bográcsa lesz.

²⁰ Ibn Hanbal a *shirk*-et („társítást”, társul-fogadást), amilyen pl. a fénynek „második istenségé” avatása, a szentséggyalázás netovábbjának tartotta, amely a bálványimádással egyenlő.

²¹ Shihab-AI Din Yahya Suhrawardi (1155-91) perzsa miszterozófus. Északnyugat iránban született, amely az ókorban a médek birodalma volt. Fiatalon érte utol végzete: Nagy Szaladin (1137-93) – Jeruzsálem visszahódítója, a kurd törzsek élén a harmadik/negyedik kereszties hadjárat legendás csatagyőztese – nem nézte jó szemmel, hogy a vastaghangú hitszónok az iszlámtól messze kalandozva, hol a zoroasztrianizmussal, hol az Olümposz-vallással kacérkodik. A *mutakallimun* beárulta a szultánnál, hogy a „Bölcsességárasztó Hermészt” a Koránban Idrisszel, az ószövetségben Énokkal azonosítja; és két évi raboskodás után, Aleppóban, harminchatodik életévében, Suhrawardit az Elrugaszkodót kivégezték. Mindközönséges *fajlaszuf*-ból (filozófusból) istenfény-szakértő teozófussá vedlésének „csodáját” is feljegyezte a krónika. Suhrawardinak látomásban megjelent a Nagy Imám (a shíta-izmaelita hitvilágban a „Lelkek Gyógyító Istáppja” :

a *Qutb*), és megparancsolta, hogy tekintetét fordítsa el a *falsafah* terméketlen sivatagjáról és „emberelje meg magát”; s azzal elrendelte „felébredését”. Ez a „magára-ébredés” a nagy felismerések fényrobbanásával járt: és enciklopédikus tudásának eklektikus elemeiből, csakhamar megalkotta az iszlám-ság neoplatonikus spekulációinak szufi fellegvárát, mely az emanációk szokvány-emeleteivel, az égi hierarchia szökőkút-szerű lépcsőzeteivel ott tündöklök imabölelete fölött. Suhrawardi nem tagadja a *falsafah* racionalizmus „való világát”, de azt tartja, hogy a leáradás ősforrásához, az „isteni létfényhez” a teremtményt csupán az ekstázisban elcsapongó, szabadjára engedett „szent képzelet” vezetheti vissza. E képzelet egyfajta képelképzelés, az *Alam-Al-Mithal*, a „Rajzó Képek Tisztaságos Világa” a Létfény emanációinak legelső emeletén...

²² Szent Simeon, az „Új Teológia Mestere” (949-1022). Bizánci misztikus és egyházi író. 977-ben kolostorba vonult, 980-ban szerzetespappá szentelték a Szt. Mamasz monasztériumban, melynek csakhamar apátura lett. Írói működése menekülés volt a prelátusok intrikái elől; megütközést keltett azzal is, hogy lelkipolitikáját, *Symeon Venerabiliszt*, holtában, szentnek kijáró imádattal illette; 1005-ben lemondatták, 1009-ben Kisázsiaiba száműzték. Ítéletét megsemmisítették ugyan, de Bizánc visszahívási kísérlete nála süket filekre talált és a Propontisz ázsiai partján, a magaválasztotta rekluzóriumban fejezte be életét. Tanítása fókuszában az istenfénylés látomása áll, ebből vezeti le krisztológiáját csakúgy, mint az „Oltáriszentség Sugárzásának” a tanát. Teológiája közvetve erjesztő hatással volt a „köldöknéző” hészükaszták „kikényszerített elragadtatásának” a tanára, melynek (a pogányos) „istenidézésel” határos volta váltig az eretnesség árnyékát vetette az Athosz-hegy kolostorlakóira. Sokan benne látták e fanatikus kvietisták előfutárját, akiket a „kétistenhívés” eretnességének vádjá ellen hasztalan próbált megvédeni Georgiosz Palamasz, a kontroverziának maga is áldozatául esett és a következményektől csupán Andronikosz Palailogosz császár hirtelen halála (1341 júniusában) és a zsinatnak az utódlási harc palotaforradalmában lepergő gyors, zavarodott feloszlata mentette meg. Hat évig tartó polgárháború és VI. Joannesz (Kantakuzenosz) diadalmas bevonulása előzte meg azt az 1347-es konstantinápolyi zsinatot, amely becikkelyezte a palamizmust, felmentette a hészükasztákat a „másod-harmad-negyed-és sokadistenhit” vádjá alól és semmisnek nyilvánította Georgiosz Palamasz kiátkozását – bár az intrikáló ellenpárt így is elérte eltávolítását a fővárosból: Thesszaloniké pátriárkhája lett. A „fényisten” betársulása a szentháromság *non-sequitur*-jába és annak politikai ramifikációi jó negyedszázadig mérgezte a lelkeket; ennyiből is látnivaló, hogy nemcsak az iszlámban – a pálvallásban is felmerült az a fenyegető reformgondolat, hogy a „Teremtetlen Fény” nem csupán az isteni *energeia* kiáradása, hanem külön „istenszemély”, amely maga is öröktől fogva létező.

²³ Abu Bakr Mohamed Ibn Zakarya Ar-Rhazi, v. Rhazes (865-932/932?) perzsa alkímista, orvos-filozófus. Gyógyászati kompendiumát, a *Kitab-Al-Mansur*t pártfogójának, Mansur-Ibn-Ishak-nak, az iráni Rayy fejedelmének ajánlotta; e munkáját Cremonai Gherhardus latin fordításában kézikönyvnek használták Európában a kontinens középkori orvosegyetemeken. Ar-Rhazi „szabadgondolkodó” volt – amennyire szabadon gondolkozni lehet az iszlám világában, egy kíváncsi szellemű szultán udvarában és védelme alatt. Ar-Rhazi jóformán mindenben szembenállt Al-Farabival, Avicennával, Averroesszel és elvetette Arisztotelész metafizikáját; Demokritosz és Epikurosz nyomán hitt az anyag, ill. az anyagot alkotó „parányok” (atomok) örökkévalóságában – de nem hitt az univerzumében, amelyet szerinte egy alsóbbrendű munkáló szellem, a gnosztikusok alantas demiurgoszához hasonló szolgáltaisten teremtett a rendelkezésére álló örök őszanyagból és nem a „semmiből”. Platon követőjének vallotta magát és „elemi rossznak”

tartotta a világvallásokat, a prófétákat/megváltókat pedig (Mózes, Jézust és Mohamedet) imposztoroknak, tévtanaikat „kínszerszámoknak” az ártatlanok meggyötretésére. Ami (a francia/román) Émile M. Cioran meghatározását juttatja eszünkbe: *Sauveur = forcenés qui croyent en eux-mêmes sans vergogne* („Megváltó = dühöngő, aki szégyentelenül hisz magában”).

²⁴ A mondottakat természetesen egy tollvonással áthúzná Abu Bakar Al-Bakilláni (940-1013) asárita-szufi böles filozófiája, mely szerint Allah nemcsak a létnek, hanem az eleve-elrendelésnek is mintegy fölötte áll; tétele értelmében Allah tetszésjoga határtalan, épp ezért hatalmában áll az is, hogy „visszavegye” és meg-nem-történte tegye a múltat. Ez az iszlámban a szufi bölcelet *credo quia absurdum*-a. E szuper-predesztináció fogalomrendszerében a predesztináció ágostoni, emberi fogalma valósággal ellehetetlenül. Mely mestergondolat „érvényére”, valóságértékére nézvést lásd a „*dominó*”-*elméletek* c. glosszában foglaltakat.

²⁵ John Bowker, *THE RELIGIOUS IMAGINATION AND THE SENSE OF GOD* (Oxford University Press 1978).

²⁶ Érdemes utánaolvasni, hogy ebben a szellemben hogyan látják mohamedán oldalról a keresztes hadjáratok annáleszeit – a békés iszlám világra kihívás nélkül rárontó barbár keresztény hadak „tatárjárását”. v.ö. *Amin Maalouf, LES CROISADES VUE PAR LES ARABES. Edition Lattès, Paris 1983.*

²⁷ Igaz ugyan, hogy a szufi miszterozófusok, Al-Asari, Al-Bakillani teozófiája szerint Allah hatalmi határtalansága oly abszolút, hogy módjában áll az idő meg-nem-történte tétele, a teremtés teljes vagy részleges visszavétele, stb.stb. Ám az „isteni tetszésjog” ily szertelen kiterjesztésében mások Allah mindenhatóságának „korlátozását” látják; hiszen az a teremtés, amely „visszavehető”, csak tökéletlen lehet s csupán afféle „selejt”. A szufi filozófia szertelen istenképe véget nem érő vitát eredményezett a *kalamban*, de soha nem kerekedett felül.

²⁸ Vargha Balázs, az ÉLET ÉS IRODALOM 1990. június 29-i számának Könyvrovatában.

²⁹ ÚJ MAGYARORSZÁG, 1994. július 18.

³⁰ – mivelhogy az iszlámnak is megvoltak a maga elhírhedt „*dekretáliái*”; de hogy miért nem akadt arab *Rabelais*, aki nevetőizmainkat csiklandozva e kegyes hamisítványokat kifigurázza, annak nem utolsó sorban az is az oka, hogy az iszlám örök-diktatúra légkörében nyugati értelemben vett *irodalom* soha nem volt. Amikor Arisztotelész fordítása közben Averroes a „tragédia” és a „komédia” arabra-forgatásánál fennakadt, napokig bírkózott vele: az iszlám világában olyan, hogy *színház, színdarab, színjátszás*, nem volt. Végül a gyermekjátékokból vett szinonimával segített a bajon – ezt csak közbevetőleg.

³¹ Soha ember, oly alaposan és oly vidoran nem míveli a gonoszt, mint amikor valamely hamis lelkiismereti elv alapján teszi.

³² Ahmed Ibn Mohamed Ibn-Hanbal (780-855) a Korán, a *Szunna* és a *Hadith* szó szerinti értelmezéséhez görcsösen ragaszkodó apologéta és szentírás-magyarázó, az engedékenyebb *mutazilita* irányzat ádáz ellensége. Ellenezte a szufi szentek és misztikusok tiszteletét, sírjaik kegyhelyé, ill. zarándokhelyé avatását és kivált elhírhedett az igazhit látszólagos önellentmondásainak, paradoxonjainak „Kegyes Firtathatlansága” meghirdetéséről.

A hanbalita rítus és jogrendszer mindmáig a vahabit országok, elsősorban Szaúd-Arábia közéletének az alapja.

³³ 91-126 old., *The Satanic Verses*, VIKING 1988.

³⁴ legendája szerint tízszer építették újjá. A szentélyt az idők kezdetén angyalok emelték; a másodikat Kaabát Ádám építette; a harmadikat fia, Szeth; a negyediket Ábrahám, Hágártól született fiával, Izmaéllel... a hetediket Qusay, a Quraisih törzs vezére; a nyolcadikat a Quarish törzs főemberei – már Mohamed életében (i. sz. 605-ben); a kilencediket és a tizediket a kalifák, az iszlám időszámítása szerint 68-ban és 696-ban. Az utóbbi a mai Kaaba-szentély, a szent Mecset, a *Masdzsid-Al-Haram* templomudvarának közepén áll.

³⁵ *Aurora. ezotériák*, London 1980 és 1993, Tevan, Békéscsaba 1997.

³⁶ Plethon tervezett „Zeüsz-vallásáról” csak onnan tudunk, hogy művének egy töredéke a *Peri Heimarmenész* fennmaradt.

³⁷ L. HGy: *ÖZÖN KÖZÖNY*, 169-174, Tevan, Békéscsaba 1997.

³⁸ egy apokrifa szerint másik átolmlásában a Kaabát „rangban és szentségben maga mögé utasította”; mitől az építmény megdühödött, hogy „levette fátyolruháját, eltiltotta a körbejárás szertartásától, és szörnyeteg száját nagyratátva, már épp befalni készült a vakmerőt, amikor Allah közbelépett; korholó szózatára Al-Arabi igaz töredelemmel megkövette a Követ, elismerve a szentségben főségét; mire az, vérbenforgó szemére, szörnyeteg szájára ismét ráhúzta fátyolruháját és visszaválozott azzá a jámbor Kaaba-kővé, ami volt.

³⁹ „Ibn Arabi, ki Spanyolországban a szufik egyik legfeltűnőbb képviselője a 12. században, nem annyira misztikus, mint inkább spiritiszta, és a spanyol arabok könnyűhitűségét és babonáját önző célokra felhasználó iparlovag” – írja róla Goldziher Ignác, akadémiai székfoglalójában.

Mi sem jellemzőbb a kor szellemiségére, mint az az epizód, amiről maga a nagy szufi is megemlékezik. Rhondában meglátogatta régi mesterét, Abd Allah Al-Rundit, hogy bemutassa tanítványát- és élettársát, Al-Habashit. Rájukesteledett, de a házban mécs még nem égett sehoh. Az ifjú széplegény lámpavilágot kért, mert kíváncsi lett Al-Rundi „mutatványaira”, ki a környéken kegyes csodatékony szufi hírében állott.

– Mi sem könnyebb – úgymond a házigazda; azzal a virágágy szegélyéről fűcsomót tépett, rálegyintett a tenyerével, a fű lángra lobbant és annak tűzével máris meggyújthatták az asztali lámpás olaját.

Az iszlám annyi „csodával” dicsekedhet, hogy statisztikájával minden más világvallásra rászégyenít. Volt szufi szent, aki imaszőnyegét hat láb magasban terjegette ki, a helyben-lebegő szőnyegre felszökkent és azon, a száj-táti tömeg feje fölött mintegy „levitálva” végezte imáit. Volt szufi szent, aki vizen járt s utána büszkén mutatta talpát, hogy szárazon maradt. Volt szufi szent, aki „odagondolta” magát, ahová akarta: százmérföldeket tett meg pilanatok alatt; ez a *tayy al-ard* ritka nagy csodája: „a föld hátraszalad” a szent lába alatt. Hasonló csodával élete végén Ibn Arabi is dicsekedhetett.

⁴⁰ Abu Bakr: az első kalifa; Mohamed utódja az uralkodásban, és apósa (lévén a Próféta felesége: Aisha apja. Omár (v. Umár) Ibn Al-Khattab, a második kalifa, a Próféta leghívebb társa – „az iszlám birodalom alapvetője”

⁴¹ a szufi böleseletben ok- és okozat nincs, minden egyvégtéből Allahnak

tulajdonítható. Aki „ellövi nyilat”, tévesen hiszi, hogy az új húrját ő maga pendíti el: ujjában Allah munkál, a nyílvesszőnek Ő a kilövője s ő a röptetője egyszersmind. A történülés teljes kombinatorikája Allah eleve-elrendelésében és tudásában, a teremtés előttről a végítéletig hermetikusan lezárta és lezárta: „kezdeté előtt befejezett”.

⁴² 1190-ben, Sevilla mellett és egyebütt. Az *Al-Futuh*-ban külön fejezetben fejtegeti: nem elmezavarodottak ők, hanem Allah szentemberei. Bajukat a teofánia okozza, a hirtelen istenlátás felkészületlenül éri őket: elméjük ép, de értelmüket Allah magához vette s most, szűnös-szűntelen gyönyörködnek látásában.

⁴³ más-más szerző a „Megamártír” kivégzése évüül 1191-et, 1208-at, 1211-et, 1214-et jelöli meg.

⁴⁴ s ahogyan utóbb gróf Bethlen Miklós ábrándvilágában felmerült a csodalékony „fejedelmi frigy”, amely örök békét teremthetett volna az Ottomán Birodalom és a Habsburgok között – úgy őrzi a történelem azt a patinás mendemondát, hogy erre az örök békére a frank keresztetek és kurdok/arabok közt egy titkon tervezett „fejedelmi frigy” tette volna rá a pecsétet.

⁴⁵ utóbb, „nyelve béklyójáról” megfeledezve, Ibn Al-Arabi versben sok mindent elárult a titokból. Pl. ahol a fő-fő szenteknek fölébe helyezi magát: „Mit nekem Mózes vagy Jézus, ha én valamennyiük gyűjtő edénye vagyok”. Másutt meg Mohamedre célozva, így ír: „Vesd rá tekinteted: ama Jegy a hátamon, hogy magam is igaz hitünk pecsétje vagyok, az Ő hátán is ott van”. Egyik életrajzírója, Jandi szerint Al-Arabi háta közepén „olyan betüremlés volt, amelybe egy fációtozás belefér”. Hasonló „jegy” volt a Proféta hátán is, ugyanott.

⁴⁶ Ibn Rushd, aki a nyugati skolasztikában, Arisztotelész-kommentárjaival újirányú impulzust adott a hittudománynak; de az iszlámban elsikkadt és alig tartották számon.

⁴⁷ 1202-ben, Mekkába érkezésekor látta meg a Kaaba körül hullámzó forgatagban Maqam Ibrahim imám „fejedelmi termetű” lányát; utóbb fellelte társaságban és megkörnyékezte szerelmével, de a lány hűvös és elutasító maradt. A szépséges Nizam 1213-ban, apja halála után a Dar Al-Falak zárdába vonult és ott fejezte be életét – az első „szufi” zárda volt Bagdadban, amelyet szentéletű nők számára létesítettek. Ibn Arabi hozzá írt költeményes könyve, a *Tarjuman Al-Ashwaq* („a Tűzlő Vágyak Tolmácsa”) annyira elhírhedt a puha pornográfiát súroló erotikától, hogy külön kommentárban kellett rámutatnia „magasrendű misztikus értelmére”.

Mutató

Az arab nevek és szavak szövegben használt alakja után – zárójelben – megadtuk a magyar kiejtést leginkább megközelítő átírást és alkalmanként a tájékozódást segítő évszámokat. A határozott névelőt (al-) – a tudományos körökben szokásos módszerrel ellentétben – figyelembe vettük az ábécé-rendbe állításkor; a hosszú, összetett arab neveket pedig mindig a legismertebb elemüknél szerepeltettük.

Abbaszidák (*Abbászidák, 750-1258*) 27, 30, 128
Abd-El Qadir (*Abdul-Qádir*) 25, 71
Abil Kayr, Abu Szaid Ibn (*Abú Szaid ibn Abú-Khajr; 967-1049*) 23,
Abraxasz 29
Abu Bakr kalifa (*Abú Bakr, 632-634*) 16, 118, 133
Abu Hureira (*Abú Hurajra*) 23,
Ádám 16, 68, 120, 132
Adil szultán (*Al-Ádil; 1200-1218*) 119,
Ágoston, Szent (*Augustinus*) 30, 34, 53, 57, 61, 75, 79, 82, 83, 103,
108, 124, 130
agresszivitás 80
Ahura Mazda (*Ahura Mazdá, „A tudás ura”*) 55, 61
Ailly, Pierre d’ 124
ajatollák (*ájtolláhok*) 87, 94, 104, 106, 114
Alam-Al-Mithal (*Álam al-mithál*) 111, 113, 130
Al-Ashari, Abu Al-Hasszan (*Abú-Haszan al-As’arí, 874-936*) 30, 31,
33, 35, 37, 38, 72, 126, 128
Al-Baqillani, Abu Bakr Mohamed (*Abú Bakr Muhammad al-Báqillání, ?-1013*) 18, 34, 35, 37, 38, 60, 72, 129, 130
Albertus Magnus (*Nagy Szent Albert*) 41, 89,
Al-Bisztámi, Abu Yazid Taifur (*Abú Jazíd Tajfúr al-Bisztámí, ?-874*) 15, 16, 19, 20, 26, 27, 58, 70, 108, 109, 127
Al-Dzsili (*al-Dzsílí, 1077-1166*) 25
Alexander, Samuel 42
Alexandriai Aphrodisziasz 28
Alfarábi (*Al-Fárábí, ?-950*) 11, 59, 109, 122, 130
Al-Futuhát Al-Makkiyya (*Al-Futúhát al-makkijja; „Mekkai diadal mak”*) 117, 133
Al-Gazali, Abu Hamid (*Abú Hámid al-Ghazálí; 1058-1111*) 11, 27,
28, 29, 30, 59, 60, 88, 89, 122, 126, 127
Al-Habashi (*Al-Habasí*) 115, 132
Al-Halladz, Husszeim Ibn Manzur (*Al-Huszajn ibn Manszúr Al-Halládzs, 857-922*) 15, 16, 17, 19, 71, 82, 109, 126,
Al-Karabishi (*Al-Karábísi*) 32
Al-Kharraqani, Abu Hasszán (*Abú Haszan al-Kharraqání*) 109
Al-Kindi (*Al-Kindí, 801 k.-866*) 30, 122,
Allah, Al-Lah (*Alláh*) 10 12-26, 29, 30-35, 37, 39, 42, 44, 47, 51, 53-
56, 59-63, 67-71, 80-82, 88, 90, 93, 95, 97, 103, 108-112, 115-118,
122, 126-133
Al-Mamun kalifa (*Al-Ma’mún; 813-833*) 28
Al-Musnad (*Al-Musznad*) 128
Al-Mutawakkil kalifa (*847-861*) 128
Al-Nasir kalifa (*Al-Nászir, 1180-1225*) 119, 122

Al-Qushayri, Abdul Kerim (*Abdul-Karim al-Qusajri, 986-1072*) 27
 Al-Rundi, Abd Allah (*Abdallah al-Rundi*) 132
 Al-Tustari (*Al-Tusztari*) 109
 Al-Yunayd (*Al-Dzsunajd, ?-910*) 15, 16, 126
 Al-Zamakshari (*Al-Zamakhsari, ?-1144*) 30
 Amitábha (*Id. még: Buddha*) 60, 61, 71
 Ana al-Haqq (*Aná al-Haqq; „Én vagyok az Isten”*) 16
 anabaptisták (újrakeresztelők) 82
 Anaximenész 40
 anakhoréták 18
 Angela, Folignói, Boldog 21, 66
 Angelus Silesius 46
 Anouilh, Jean 68
 Apollóniosz, Tüanai 116
 arab keresztények 18
 Arisztotelész 8, 11, 28, 30, 34, 53, 56, 88, 89, 96, 107, 108, 130, 131, 133
 arkhátok (*arhatok*) 61, 67, 74, 106
 Ar-Rhazi, Abu Bakr Ibn Zakarya (*Abú Bakr ibn Zakarijjá ar-Rázi, 854-925*) 70, 130, 132
 aszkézis 36, 106, 110
 Aszklépiosz 109
 „áteredő bűn” 23, 63, 67, 94, 115, 128, 129
 atomelmélet 34, 35, 36
 Avalokiteshvará (*Avalokitésvara*) 70
 avatar (*avatára*) 17
 Averroës (*Id. még: Ibn Rushd*) 11, 60, 121, 123, 125, 132
 Avicenna (*Id. még: Ibn Sinna*) 11, 57, 60, 89, 97, 108, 109, 132
 Awtad (*Awtád; egyes számban: Watad*) 18
 Ayyubidák (*Ajjúbidák*) 117
 Bacon, Francis 43, 50
 bahalil (*bahálil; „Isten örültje”*) 118
 Balbusz Mihály császár 49
 baqa (*baqá*) 15
 Bardeszanész 28
 Baszileidész 28
 Batiniyya (*Bátinijja*) 27
 Bayt al Mamur (*Bajt al-Ma`múr; „Égi Kaaba-kő”*) 127
 Baziliosz, Kaiszareai Szent 56, 110
 Berkeley, George 128
 Bernardo di Como 98
 Bernini, Gian Lorenzo 66, 81
 Bethlen Miklós gróf 133
 Biel, Gabriel 124
 bila kayf (*bilá kajf*) 33
 Blanbekinn Boldog Ágnes 21, 66
 Boëthius 6
 bogumilok 12, 98
 Bonaventura, Szent 41
 Borges, Jorge Luis 35
 Boulainvilliers gróf, Henri 82
 Bowker, John 131
 Böhme, Jacob 6, 40, 49, 55, 56, 58, 64, 125, 127
 Brigitta, Szent 21, 66
 Bruno, Giordano 40, 47, 82, 113
 Buddha 25

buddhizmus 10, 13, 35, 55, 95, 126
 Capriol, Ettore 101
 Cioran, Émile 129
 Claudel, Paul 85, 100
 coelibátus (*cölibátus*) 18, 22, 114
 csador 100
 Curie-házaspár 37
 Cusanus, Nicolaus 83
 Dajjal (*Daddzsál*) 116
 Damaszkiosz 40, 59
 Dante, Alighieri 124
 Dar Al-Falak (*Dár al-Falak*) 133
 Dawson, Christopher 69
 Démokritosz 130
 dervis-költők 29
 Descartes, René 6, 34, 69, 104, 109
 determinizmus 30, 34, 66, 80, 83, 124, 125
 Deus Triunus 54, 114
 Dionüsziosz Areopagitész, Szent 41, 47, 48, 50, 51, 57, 129
 dzsainizmus 10, 72, 124
 Dzsámi (*Dzsámi, 1414-1492*) 46, 72, 81
 Dzselaeddin Rúmi (*Dzsaláladdín Rúmí, 1207-1273*) 13, 19, 21, 47
 dzsihád („szent háború”) 18, 92
 Eckhart, Johann 15, 40, 42, 49
 ego 15, 110
 Eidolon 109
 eikonoklaszták (*ikonoklaszták*) 17
 Einstein, Albert 57
 eleaták (*eleai iskola*) 40
 Eleüszisz (*Eleuszisz*) 62
 Éliás (*Illés*) 115
 Empedoklész 40, 109
 energeia 130
 Epikurosz 130
 Eymeric, Nicholas 98
 eksztatikusok 10, 14, 58, 62
 eksztázis 15, 16, 26, 36, 48, 51, 60, 62, 80, 124, 130
 euphemiták 124
 falsafah (*falszafa*) 11, 12, 37, 89, 97, 115, 121 128 131
 fana (*faná*) 15, 23, 70
 Faridún 109
 fárszi nyelv (*perzsa*) 20
 fasizmus 13, 85, 93, 100
 Fatimida dinasztia (*Fátimida, 909-1171*) 129
 fatwa (*fatwá*) 94, 95, 96, 98, 100, 102, 106
 faylasuf (*fajlaszúf*) 11, 28, 30, 113
 Ferdinánd, V. Habsburg 99
 Ficino, Marsiglio 40, 82
 foton 116
 Frigyes, II., Hohenstauf 99
 fundamentalizmus 60, 90, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 102, 105, 106
 Gassendi (*Pierre Gassend abbé*) 82
 Gemisztosz Pléthón, Geörgiosz 83, 107, 133
 Gergely, IX., pápa 98
 Gerhardus, Cremonai 130

Geulincx, Arnold 34
 gházel (*ghazel*) 21, 45
 Gibrael, Gibril (*Dzsibráíl, Dzsibríl; Gábriel arkangyal*) 10, 43, 52, 102, 111
 Gide, André 124
 gnosztikusok 13, 40, 42, 55, 58, 74, 124, 130
 Goldziher Ignác 132
 Gordianus 6
 Grosseteste, Robert 50, 110
 Grundisalvi, Dominicus 59
 Guyon, Madame (*Jeanne Marie Bouvier de la Motte*) 21
 gümneszofisták 62
 hadzs 124, 127
 hadíth (*hadíth; „Szentmagyomány”*) 13, 18, 26, 31, 39, 42, 53, 88, 95, 108, 113, 127, 129, 130, 133
 Háfiz (*Samszuddín Muhammad Háfiz, 1326-1390*) 20, 21, 47
 Hamad Ibn Szalamah (*Hamad ibn Szalama*) 18
 Hamann, Johann Georg 6
 hanbaliták 56, 68, 129, 130, 133
 Hannibál 82
 Harun (*Hárún; Áron*) 118
 Harun Al-Rashid kalifa (*Hárún ar-Rasíd, 786-809*) 117
 Hassan, Abu Said (*Abú Szaíd Haszan al-Baszrí; 643-728*) 13, 14
 haydari szekta (*hajdari*) 24
 Heidegger, Martin 75, 88
 Heine, Heinrich 101
 Hérakleitosz 40, 80
 Heraklius császár (*I. Hérakleiosz, 575 k.-641*) 49
 Herder, Johann Gottfried 6
 Hermész Triszmegisztosz 29
 hermetikusok 40
 Hermiász 40, 59
 Hérodotosz 102
 hészükaszták 57, 63, 131
 hiereszok 41, 42
 Hierotheusz 47, 129
 Hildegárd, Bingeni, Szent 56
 hinduizmus 10, 34, 61, 126
 Hippokratész 57
 hulul (*hulúl*) 15
 Hira-hegy (*Híra*) 10, 52, 60, 102
 Ialdabaóth 29
 Iamblikhosz 54
 Iblisz (*Iblisz; ld. még: Shaytan*) 11, 22, 28, 100, 103, 116
 Ibn Al-Arabi, Muhyi-l-Din Muhammad (*Muhji-d-Dín Muhammad ibn al-Arabí, 1165-1240*) 11, 21, 22, 25, 29, 30, 33, 35, 37, 38, 47, 49, 60, 73, 115-125, 133,
 Ibn Hanbal, Ahmed ibn Mohamed (*Ahmad ibn Muhammad ibn Hanbal, 780-855*) 32,33, 129, 130, 133
 Ibn Khaldun (*Abdur-Rahmán ibn Khaldún, 1332-1382*) 34
 Ibn Rushd, Abu al-Walid Ibn Ahmed (*Abul-Walíd Ahmad ibn Rusd; 1126-1198*) 89, 121, 134
 Ibn Sinna (*Ibn Szína, 980-1037*) 57, 60, 108, 127
 Ibn Sid (*Ibn Szíd, 1052-1127*) 118
 Ibrahim (*Ibráhím; Ábrahám*) 16, 120, 132

Ibrahim Ibn Fatiq (*Ibráhím ibn Fátíq*) 16
 Idrisz (*Idrís; Énok*) 107, 120, 129
 Igarashi Hitoshi 101
 Ihya Ulum Ad-Din (*Ihjá Ulúm ad-Dín; „A Hittudomány Megúj-
 hodása”*) 60, 126
 Ikhwan Al-Safa (*Ikhwán asz-szafá; „A Tiszták Testvérülése”*) 40
 Illés 47, 126
 inkvizíció 30, 64, 97, 98, 126
 Ince, IV., pápa 98
 Insan-i-Kamil (*Inszán-i-Kámil*) 20, 24
 Ioannész Philoponosz 28, 40
 Ishraq (*Isrág*) 57
 iszlám 13, 18, 19, 20, 22, 28, 32, 33, 42, 53, 55, 60, 68, 76, 79, 80, 81,
 84, 87-100, 105, 114-119, 126-133
 ittihad (*ittihád; ld. még: Unio Mystica*) 15
 Iulianosz Aszebeiosz 59
 Izabella királynő 99
 Izrafil arkangyal (*Iszráfil*) 43
 Jahannam (*Dzsahannam; „Gyehenna”*) 14, 30, 39
 Jakab apostol 54
 jakobeánusok 28
 Janna (*Dzsanna; „Paradicsom”*) 60, 66, 124
 János, Keresztes Szent 46
 jashmak (*jasmak; ld. még: csador*) 100
 Jelenések Könyve 54
 Jeromos, Szent 41
 Jissza (*Íszá; Jézus*) 10, 16, 17, 20, 21, 25, 30, 58, 63, 69, 71, 80, 83,
 88, 93, 104, 116, 118, 120, 126, 132, 134
 Joannesz Kantakuzenosz 130
 Johnson, Dr., Samuel 39
 Joinville, Jean de 127
 József, Copertinói, Szent 19
 „judaeo-iszlám” 11, 50, 55, 65, 86
 Juszuf (*Júszuf; József*) 118
 Jyotir-linga (*Dzsjótir-linga*) 61
 Kaaba (*Kába-kő, -szentély*) 19, 22, 46, 102, 118, 120, 121, 122, 125,
 128, 133
 kalam (*kalám; ld. még: mutakallimun*) 18, 28, 30, 31, 88, 89, 95, 97,
 128, 131
 kalifátus 19, 22, 97, 119, 127, 128, 133
 karidzsiták (*kháridzsiták*) 13
 karma 55, 105
 Karneadész 71
 Károly, I., Nagy 98
 Károly, II., Kopasz, Karoling 48
 kathárok 98
 Katha-Upanisád 40
 Kay Kushraw (*Kaj-Khoszró*) 109
 Kayumarth (*Kajómarsz*) 109
 Kemal, Musztafa (*Atatürk*) 12, 104
 Keresztelő János, Szent 115, 125
 „kerengő dervisek” (*ld. még: Mawlaiyyah*) 12
 Khadidzsa (*Khadídza*) 102
 Khalifat Allah (*khalífat Alláh*) 109
 khanqah (*khánqáh*) 115

khaoszmozelmélet 37
 Khidr 26
 Khorreh („*Teremtő Fény*”) 57
 Kiszmet 58
 Kitab-Al-Isra (*Kitáb al-iszrá*) 121
 Kitab-Al-Mansuri (*Kitáb al-Mansúrí*) 130
 koinobiták 10, 13, 17, 18, 65
 Korán 13, 20, 22, 23, 26-29, 32, 33, 35, 42, 43, 51, 54, 58, 60, 68, 71,
 73, 87, 90, 93, 95, 97, 103-107, 112, 120, 126-133
 Krishna (*Krisna*) 64
 Krisztus (*ld. még: Jissza*) 64, 81, 116
 Kuhi (*Kúhí*) 23
 kvantumelmélet 35, 37, 54
 kvietisták 57, 62, 130
 Lajos, I., Jámbor, Karoling 49
 Lajos, IX., Szent 126
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 12, 55, 84, 85, 126
 linga 61
 Lucius, III., pápa 98
 Lukács, Szent evangélista 17, 47
 Luther Márton 124
 Maalouf, Amin 131
 Ma'bad Al-Yuhani (*Ma'bad al-Dzsuhaní, 640-703*) 33
 Magdeburgi Mechtild 66
 Mahayana (*mahájána*) 13
 Mahund 103
 Maitreya (*Maitréja*) 70
 Malebranche, Nicolas de 34
 malekiták 10
 Malik Ben Anas (*Málik ibn Anasz, ?-796*) 129
 Malik Zahir (*Al-Malik az-Záhir*) 108, 109, 116
 Manat, Uzza és Al-Lat (*Manát, Al-Uzzá, Al-Lát*) 102, 103
 Manda d'Hayye 125
 mandeánusok 13, 55, 107, 116, 126
 manicheizmus 12, 13, 55, 62, 63
 mantra 18
 Marcus Aurelius, Antonius 6
 ma'rifa („*gnózis*”) 60
 mariolátria 17
 Márk, Szent evangélista 47
 Martell Károly, frank majordómus 125
 Martin, Raymund 129
 Máté, Szent evangélista 47
 Mawlawiyyah, mevlevi rend (*Mawlawijja*) 12
 Maya (*Májá*) 61
 Maximus Confessor (*Szent Maximosz*) 49, 50
 melkiták 28, 97
 Melville, Hermann 72
 messzaliánus eretnekség 13, 125
 mihrab (*mihráb*) 119
 Mirandola (*Pico della Mirandola, Giovanni*) 40
 misztika 10, 11, 12, 13, 25, 29, 58, 59
 misztikusok 21, 60, 108
 Mohamed próféta (*570-632*) 10, 20, 25, 26, 29, 31, 47, 53, 57, 58, 62-
 65, 71, 81, 101, 103, 109, 111, 127, 132, 133, 134

Molinos, Miguel de 62
 monofiziták 10, 28, 49, 52, 97
 monoteizmus 102
 Mózes 10, 18, 26, 47, 88, 93, 116, 118, 121, 132, 134
 mullah (*mullá*) 19, 32, 96
 Munkar és Nakir 31
 mutakallimun (*mutakallimún*; egyes számban: *mutakallim*) 10, 17, 25, 26, 47, 80, 115, 127, 128, 131, 133
 mutaziliták, mutazila (*mu'tazila*) 30, 31, 32, 68, 80, 129, 130
 nabi (*nabí*) 10, 18, 19
 nadir 15
 Nagy Sándor, Alexandrosz 82, 119
 nairyatmavada-tan 55
 Naqshabandi (*Naqshaband, 1318-1389*) 71
 neoplatonizmus 20, 25, 28, 29, 30, 40, 49, 55, 58, 59, 95, 108, 131
 neopüthagoreusok 55
 népességrobbanás 93
 Neszin, Aziz 105, 106
 nesztoriánusok 28, 96
 Nietzsche, Friedrich, Wilhelm 71, 79, 83
 Ni'matallahi (*Sáh Ni'matalláh, 1330-1430 k.*) 71
 nirvána 15, 54
 Nizam (*Nizám*) 121, 125, 134
 nominalisták 124
 Nomon Szüingraphé 105
 Occam (*Ockham, Williem of Occam*) 124
 Ognies-i Boldog Mária 66
 Olümpiodorosz 40
 Omár kalifa (*Omar ibn al-Khattáb, 634-635*)? 90, 118, 130, 134
 Origenész 126
 Osman Yahia (*Oszmán Jahjá*) 122
 Otto, Rudolf 45
 Pál, Szent (*Saul*) 27, 47, 62, 80
 Palailogosz, Andronikosz 130
 Palamasz, Geórgiosz (*Palamasz Szent Gergely*) 130
 páli kánon 13
 „pálvallás” 30, 55, 63, 98, 99
 panteizmus 20, 22, 25, 26, 28, 29, 33, 35, 37, 54, 56, 61, 74, 98, 128
 párszik 54, 55
 Pascal, Blaise 83, 99, 129
 Patandzsali 125
 paulikiánusok 98
 pederasztia 20, 21
 pelágiánusok 125
 Péter 47
 petrobrúziánusok 29, 82
 Philosophia Perennis 108
 pietisták 13
 Pir (*Pír*) 15, 25, 125
 Pius, IX., pápa 127
 Platón 40, 58, 109, 110, 111, 121, 132
 Plótinosz 6, 8, 25, 28, 29, 30, 40, 56, 58, 59, 97, 108, 110, 123
 Portinari, Beatrice 124
 predesztináció 79, 80, 84, 132
 Proklosz 25, 28, 40, 47, 59

Protagorász 7, 9
 Pszeudo-Dionüsziosz 25, 51
 purdah (*parda*; *ld. még: csador*) 87
 Püthagorász 40, 108
 qadariták 66
 qibla 19, 46, 119
 Quraish (*Qurajs*) 102, 132
 Qutb 18, 19, 131
 Rabelais, Francois 70, 132
 Rabiyya (*Rábia al-Adawijja, 714-801*) 14
 rajongásteológia 58, 60, 110, 128
 Razul Allah (*raszúl Alláh*) 10, 52
 Renan, Ernest 89
 Ruh Al-Qudus (*Rúh al-Qudsz; ld. még: Szentlélek*) 42, 111
 Rushdie, Salman 96, 102-106
 Ruysbroeck, Jan van 47
 sana (*thaná*) 15, 27, 127
 Sátáni Versek 101, 103, 105, 133
 Scotus Erigena 50
 Sextus Empiricus 71
 Shadhilli (*As-Sádzilí, 1196-1258*) 71
 Shahrzuri (*As-Sahrazúrí, XIII. század*) 107, 109
 Shankara (*Sankara*) 15
 sharia (*saría*) 53, 93
 Shattari (*As-Sattárá, ?-1485*) 71
 Shaytan 11, 59, 116
 Shaw, G. B. 33, 126
 Shibli, Abu Bakr (*Abú Bakr As-Siblí, 861-945*) 16
 Shirk (*sirk*) 129
 Shíva (*Siva*) 61
 Siger, Brabanti (*de Brabant*) 12, 88
 Simeon, Szent (*az agg*) 59, 60, 131
 skolasztika 28, 32, 37, 53, 60, 97, 117, 129, 134
 sűták 60, 95, 99, 130, 131
 Sixtus, IV., pápa 128
 Spinoza, Benedict de 82, 108
 Suhrawardi, Shihab-Al Din (*Siháb ad-Dín asz-Szuhrawardí*) 42, 49, 57-60, 71, 89, 107-120, 123, 124, 130, 131
 Suso, Meinrich (*Seuse*) 41, 49, 125
 Symeon Venerabilis 130
 szábeiták 96
 Szaladin (*Szaláh ad-Dín, 1171-1193*) 108, 119, 130
 szekuláris társadalom 90, 92, 94
 Szentlélek 112
 Szerapeium 62
 Sziddhartha Shakyamuni (*Sákjamuni; ld. még: Buddha*) 61
 Szimplikiosz 28
 Szindzsi, Abu Ali (*Abú Alí asz-Szindí*) 18
 Szkolariosz pártiárka 105
 Szókratész 7, 58, 66, 123
 Szolimán, Nagy (*II. Szulejmán, 1494-1566*) 87
 Sztageirita 11, 34, 97, 109
 sztoikusok 40
 szufi szentek (*szúfi*) 10, 12, 13, 17, 19, 20, 62, 63, 65, 67, 70, 71, 74, 81, 97, 109, 115, 117, 127, 129, 133, 134

szufizmus (*szúfizmus*) 10, 13, 14, 15, 18, 23, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 46, 56-60, 89, 118, 120, 122, 125, 128, 132, 133
 szunna 26, 27, 53, 88, 95, 108, 113, 127, 129, 133
 szunniták 95
 Taháfut-Al-Falasifa (*Taháfut al-falászifa*; „A filozófusok önmegcsúfolása”) 88
 tajrid (*tadzsríd*) 110
 Tamás, Aquinói, Szent 27, 89, 104, 129
 Tamerlán (*Timur Lenk*) 104
 tantra 62
 tariqa (*taríqa*) 12, 64
 Tarjuman Al-Ashwaq (*Tardzsumán al-aswáq*; „A Tűzlő Vágyak Tolmácsa”) 133
 tawaf (*tawáf*) 121
 tayy al-ard (*tajj al-ard*) 132
 teokrácia 86, 97, 98
 teozófia 10, 25, 30, 41, 50, 55, 56, 57, 60, 61, 83, 112, 113, 124, 128, 129, 130
 Teréz, Ávilai, Szent 14, 21, 48, 57, 67
 Tertullianus 63, 128
 Tauler, Johannes 41, 48
 Themisztiosz 40
 Theodorik-Amale, I., Ifjabb v. Nagy Theodorik 6
 theoszisz 22
 „Titkok Titka” (*Sirr-Al-Asrar*; *Szirr al-aszrár*) 25
 ulema (*ulamá*) 16, 17, 19, 27, 66, 88, 108, 115
 Ummah (*Umma*) 104
 Unio Mystica 15, 62
 Uriel Kerubim 48
 uwaysi szekta (*uwajszí*) 26, 27
 wahabita mozgalom (*wahhábita*) 68, 129, 133
 Valentinosz 28
 Valla, Lorenzo 126
 Vargha Balázs 131
 Voltaire 83
 Wallenstein, Albrecht von 6
 Weigel, Valentin 48, 124
 weli (*walí*) 10, 18, 115, 121
 Wittgenstein, Ludwig 6
 wusul (*wuszúl*) 15
 wuyud (*wudzsúd*) 88
 Xenophanész 40
 Xwarnah (*Khwárna*) 57
 Yahya (*Jahjá*; *János*) 46, 123
 Yathrib (*Jathrib*) 52
 Yoga-Szutra (*Jóga-Szútra*) 125
 yogi (*jógi*) 62, 63, 67
 yonhi (*jóni*) 61
 Yves le Breton 127
 Zoroaszter (*Zarathusztra*) 54, 56, 109, 111
 zoroasztrianizmus (*zoroasztrizmus*) 10, 61, 107, 129
 „zsidókereszténység” 11, 13, 21, 22, 23, 28, 29, 50, 54, 55, 58, 62, 63, 79, 81, 86, 87, 90-94, 98, 104, 116, 125

Tartalom

3	A FÉNY MEGISTENÜLÉSE
5	<i>Bevezető</i>
7	<i>Első Rész – a misztika és szentség fogalmának földrajzi változásai</i>
7	I. Látásmódunk protagoreicitása
9	II. Nyugati kancsallátás
12	III. Az első szufi remeteközségek
15	IV. Al-Bisztámi, Al-Halladz
18	V. A szufi „megistenülés” kiteljesedése a lírában
23	VI. A szufi „megistenülés” kiteljesedése a filozófiában
35	VII. Mindentmondás, ami semmitmondásba torkoll
39	<i>Második Rész – Eszmék felernyőző-visszaeső tűzijátéka az elmében</i>
39	I. Kérdések várnégyszöge
41	II. Emberszívben – istenszem
43	III. Az istenszülő fény – avagy a theogónia neuron-hordozói
46	IV. Vásárszemle a Fénytartomány rabszolgapiacán
47	V. Az Areiopagita fénytudománya
54	VI. Szarvasokoskodás Allah „hollétéről” a mindenség rajongásteológiájában
54	VII. A fény „entitás” rangjára emelkedik
56	VIII. A fény megistenülése a világvallások rajongás teológiájában
60	IX. A nervus opticus őrzöngése
63	X. Kétségek és bizonyosságok között – a senkiföldjén
66	XI. „Isten eszméje a sátán turpissága”
69	XII. C'est matière de bréviaire
73	<i>Utószó</i>
77	APPENDIX
79	Szerencsétlenségeink
79	Az iszlám totális predestinációja
80	Nemlétező macska a másik szobában
80	Az agresszivitásról

80	Világvallások végösszege
81	Teremtés eb gondolata – öregisten késő bánata
83	„Dominó”-elméletek
85	Hitetlenség halálos ítélet alatt
88	Nyugati kancsal-látás
89	Az iszlám fénykora
91	Akartok csatavesztést? (I)
92	Akartok csatavesztést? (II)
94	Átokmondás a teremtéskor, a teremtésre
101	Isteni színjáték – emberi komédia
106	Suhrawardi
114	Fénybogarak ha találkoznak
124	<i>Jegyzetek</i>
134	<i>Mutató</i>